

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อศึกษาบริบทที่เป็นเงื่อนไข ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมที่กำหนดการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพระดับครอบครัวและชุมชนของบ้านป่าแะ ตำบลคอนแก้ว อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่ การเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) และกรณีศึกษา (Case Study) ครอบครัวที่มีสมาชิกครอบครัวที่ทำหน้าที่เป็นองค์กรชุมชน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ สมาชิกครอบครัวที่เข้าร่วมและไม่เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นำมาวิเคราะห์เป็นภาพรวมและเชื่อมโยงให้เห็นถึงเงื่อนไขปัจจัยที่กำหนดให้บุคคลในครอบครัวและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพได้

ผลการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยขอเสนอตามเนื้อหาของการวิจัยดังนี้

ส่วนที่ 1 บริบทของชุมชน ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน ลักษณะโครงสร้างทางกายภาพ เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา สังคม ประเพณี และวัฒนธรรมชุมชน

ส่วนที่ 2 การมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพในระดับครอบครัวและชุมชน ได้แก่ ลักษณะของการมีส่วนร่วม รูปแบบ ขอบเขต และผลการมีส่วนร่วม ขั้นตอนการเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่ ร่วมคิด ร่วมดำเนินการ ร่วมรับประโยชน์ และร่วมประเมินผล

ส่วนที่ 1 บริบทของชุมชน

1.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

บ้านป่าแะ เป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ มีประวัติการตั้งถิ่นฐานมานานเท่าไรไม่ปรากฏแน่ชัด ไม่มีเอกสารที่ได้บันทึกแน่นอน ป้าจันทร์สม สายธารา อายุ 71 ปี ศิลปินผู้มีผลงานดีเด่น สาขาวรรณศิลป์วรรณกรรมมุขปาฐะ (การจัดรายการโดยไม่อ่านบท ออกมาจากความทรงจำ เนื่องจากป้าจันทร์สมเป็นนักจัดรายการวิทยุ แต่อ่านหนังสือไม่ออกจึงไม่สามารถอ่านบทได้ แต่เรียบเรียงสิ่งที่จะนำออกอากาศจากการฟัง และจดจำเอาไว้ในสมอง) และศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์ ในปี 2536 และ 2539 ตามลำดับ พ่อมา พักผ่อน อายุ 72 ปี และผู้สูงอายุคนอื่นๆ ในชุมชนให้ข้อมูลที่สอดคล้องต้องกัน ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมข้อมูลและแบ่งช่วงความเป็นมาของบ้านป่าแะออกเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะแรก ก่อนปี พ.ศ. 2482 บ้านหมู่ที่ 4 ตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มีประชากรอยู่กันหนาแน่น ประกอบด้วยชุมชน 2 แห่ง คือ บ้านป่าแะ บ้านพระเจ้านั่งโก้น มีพื้นที่กว้างขวาง บ้านหมู่ที่ 4 นี้ถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วนด้วยถนนเชียงใหม่ - ฝาง ถนนสายนี้เริ่มจากตัวอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ทอดยาวไปทางทิศเหนือ ผ่านหมู่ที่ 5 บ้านพระนอน หมู่ที่ 4 บ้านป่าแะ และหมู่ที่ 3 บ้านศาลา ตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ และสามารถเดินทางต่อไปยังอำเภอใกล้เคียงได้แก่ อำเภอแม่แตง อำเภอเชียงดาว และไปสิ้นสุดที่อำเภอฝาง (สมัยนั้นอำเภอแม่เฒ่ายังเป็นตำบลอยู่ในเขตความปกครองของอำเภอฝาง) ถนนสายนี้มีขนาดกว้าง 2 วา ลาดด้วยยางมะตอย ไหล่ถนนทั้งสองข้างมีขนาดกว้างข้างละ 1 วา เป็นดินลูกรังใช้สำหรับเป็นทางเกวียน สองข้างถนนปลูกต้นไม้ฉำฉาไปตลอดแนวถนนเพื่อให้ร่มเงาเป็นที่พักพิงแก่ประชาชนผู้สัญจรไปมา อาชีพของประชากรส่วนใหญ่ทำอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำนา ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ พื้นที่ของหมู่บ้านเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูก มีน้ำใช้ในการเพาะปลูกตลอดทั้งปี เนื่องจากได้รับน้ำจากเขื่อนแม่แตงไหลมาทางคลองชลประทานและสามารถดึงเข้าสู่เรือสวนไร่นาได้สะดวก การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในสมัยนั้น นิยมสร้างบ้านอยู่กันอย่างหนาแน่นเรียงรายกันไปตามแนวถนน ส่วนพื้นที่ที่ถีลกลงไปจากแนวถนนจะมีบ้านเรือนอยู่ห่าง ๆ เรื่อยลงไปยังริมคลองชลประทาน ลักษณะของบ้านส่วนใหญ่ก่อสร้างด้วยไม้เป็นบ้านชั้นเดียวแต่มีได้ทุนสูงใช้สำหรับวางแคร่หรือตั้งสำหรับนั่งหรือนอนพักผ่อน นอกจากนี้ ยังใช้เก็บพันธุ์พืชเพื่อการเพาะปลูก เช่น หอม กระเทียม เป็นต้น มีทุ่งฉางสำหรับเก็บข้าวไว้รับประทานตลอดทั้งปี และนิยมสร้างแยกจากตัวบ้าน มีลักษณะเช่นเดียวกับตัวบ้านและมีได้ทุนสูง บริเวณได้ทุนใช้สำหรับเก็บพืช ถัดจากบริเวณลำคลองชลประทานเข้าไปเป็นพื้นที่ป่าทั้งหมด (ชาวบ้านเรียกว่าป่าแพะ) ตลอดไปจนถึงเชิงคอยสุเทพ

ระยะที่สอง ประมาณปี พ.ศ. 2472 รัฐบาลได้ประกาศเวนคืนที่ดินด้านทิศตะวันตกของถนนเชียงใหม่ - ฝาง ตั้งแต่บ้านแม่สา บ้านศาลา บ้านป่าแะ บ้านพระนอน อำเภอแม่ริม และบ้านแม่หยวก อำเภอเมือง เพื่อใช้กับสถานที่ปลูกหญ้าให้แก่ม้าของกองพันพัฒนาสัตว์ต่างประเทศทรงกลาโหม ราษฎรบ้านแม่หยวกได้รวมตัวกันขอที่ดินเป็นที่อยู่อาศัยต่อไป ทางราชการจึงได้เวนคืนที่ดินที่ดินบ้านแม่หยวก ชาวบ้านป่าแะและบ้านพระนอนรวมตัวกันไม่ทันจึงไม่ได้ขอละเว้นการเวนคืนที่ดิน ดังนั้น ทางราชการจึงได้พื้นที่ของอำเภอแม่ริมฟากทิศตะวันตกของถนนเชียงใหม่ - ฝาง ตั้งแต่บ้านแม่สาเรื่อยลงมาถึงบ้านพระนอน หมู่ที่ 5 ตำบลคอนแก้ว ในการเวนคืนที่ดินให้แก่ทางราชการครั้งนี้ทางราชการได้กำหนดให้ราษฎรนำเอาโฉนดที่ดินหรือเอกสารสิทธิที่แสดงความเป็นเจ้าของไปให้ไว้ที่บ้านผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันประจำตำบล เมื่อผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันได้รับโฉนดไว้เรียบร้อยแล้ว ให้ราษฎรลงลายมือชื่อหรือพิมพ์ลายนิ้วมือกรณี

ที่เขียนหนังสือไม่ได้ลงในใบยินยอมคืนที่ดินให้แก่ทางราชการ ราษฎรได้ค่าเวนคืนที่ดินในราคาประมาณ 40 - 60 บาทต่อตารางวาตามราคาที่ดินในสมัยนั้น จากนั้นทางราชการจึงให้ชาวบ้านอพยพเคลื่อนย้ายจากพื้นที่ปากตะวันตกของถนนมาอยู่ที่พื้นที่ด้านตะวันออกของถนนบริเวณตรงข้ามกับวัดป่าแะหรือวัดปิยาราม อนุญาตให้ประชาชนได้เข้าจับจองที่ดินส่วนที่เป็นพื้นที่ป่าและเป็นที่ที่ยังไม่มีผู้ใดครอบครอง ชาวบ้านได้ลงแผ้วถางพื้นที่ให้โล่งเพื่อปลูกสร้างบ้านเป็นที่อยู่อาศัย และสามารถไปขอเอกสารสิทธิ์จากทางราชการได้ ราษฎรบางคนได้ไปแผ้วถางและสร้างบ้านเรือนในที่ราชพัสดุ (ปัจจุบันอยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลคอนแก้ว, อบต.) ทางราชการได้อนุญาตให้ราษฎรอาศัยอยู่ต่อไปได้แต่ไม่สามารถซื้อขายหรือโอนให้แก่กันได้ หากผู้ที่อาศัยอยู่เสียชีวิตลงต้องมอบที่ดินคืนแก่ทางราชการเท่านั้น

ระยะที่สาม ประมาณปี พ.ศ. 2522 ทางราชการเห็นว่าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งตั้งอยู่กลางตัวเมืองเชียงใหม่มีความคับแคบ แออัด สถานที่จอดรถสำหรับผู้รับบริการมีน้อยเกิดความไม่สะดวกสำหรับผู้รับบริการ จึงมีแนวคิดย้ายศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่จากใจกลางอำเภอเมืองมาตั้งตรงข้ามกับบ้านพระนอน หมู่ที่ 5 ตำบลคอนแก้ว และบ้านแม่หยวก อำเภอเมืองเชียงใหม่ เพื่อให้มีสถานที่ให้บริการและสถานที่จอดรถกว้างขวางสะดวกสบายแก่ผู้รับบริการมากขึ้น ซึ่งในเวลาต่อมา มีหน่วยราชการอื่น ๆ อีกหลายหน่วยงานขยับขยายและย้ายออกมาตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกันกับศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่และบริเวณใกล้เคียง ทางจังหวัดเชียงใหม่จึงได้ตั้งเป็นศูนย์ราชการเชียงใหม่ มีหน่วยราชการที่สำคัญ ได้แก่ สรรพากรจังหวัด ศาลจังหวัด ที่ดินจังหวัด สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคเหนือ เป็นต้น ส่วนที่ชุมชนบ้านป่าแะ หมู่ที่ 4 ตำบลคอนแก้ว มีหน่วยราชการที่มาตั้งในบริเวณนี้หลายหน่วยงาน ได้แก่ โรงพยาบาลนครพิงค์ ศูนย์ส่งเสริมพัฒนาเด็กอ่อนภาคเหนือ โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์เชียงใหม่ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนเชียงใหม่ บ้านเด็กชายเชียงใหม่ บ้านเด็กอ่อนนครพิงค์ เป็นต้น

จากการขยายหน่วยงานราชการออกจากตัวเมืองเชียงใหม่มาตั้งอยู่บริเวณนี้จำนวนมาก ทำให้มีการอพยพเคลื่อนย้ายของประชาชนเข้ามาในหมู่บ้านป่าแะและหมู่บ้านใกล้เคียงเพิ่มมากขึ้นเพื่อมาทำงานในหน่วยงานต่าง ๆ เกิดการแลกเปลี่ยนและรับเอาวัฒนธรรมของคนเมืองมาใช้มากขึ้น ทำให้สภาพของชุมชนบ้านป่าแะและชุมชนใกล้เคียงมีความเป็นชนบทลดลง มีความต้องการที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น เจ้าของที่ดินบางรายจึงขายที่ดินให้กับนายทุนเพื่อการจัดสรรขายหรือให้แก่บุคคลที่ต้องการซื้อเป็นที่อยู่อาศัย จนปัจจุบันที่ดินในชุมชนบ้านป่าแะสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยทั้งหมด ไม่มีพื้นที่เหลือเพื่อการเกษตรอีกเลย ประชาชนหันไปประกอบอาชีพอย่างอื่นแทน ได้แก่ ค้าขาย ธุรกิจหอพัก บ้านเช่า และการบริการอื่น ๆ แทนอาชีพเกษตรกรรม

ในช่วงเวลาเดียวกันมีการปรับผิวถนนเชียงใหม่ - ฝาง โดยการราดยางมะตอยทับอีกชั้นหนึ่ง มีผู้ควบคุมการปรับปรุงการซ่อมถนนครั้งนี้คือ คุณทิม โชคณา มีตำแหน่งเป็นหัวหน้าคอนป้าแะ (ตำแหน่งหัวหน้าหมวดการทางในปัจจุบัน) จึงมีการใช้ชื่อถนนสายนี้ว่า “ถนนโชคณา” ตามนามสกุลของท่าน ต่อมาเมื่อชุมชนมีความเจริญขึ้น มีการใช้ถนนเพื่อการคมนาคมขนส่งมากขึ้นทางราชการจึงได้ปรับปรุงถนนโชคณาอีกครั้งหนึ่ง โดยการขยายผิวการจราจรปรับปรุงเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก ขนาดกว้าง 4 วา มีจำนวน 4 เลน มีไหล่ถนนกว้าง 1 วา สำหรับจักรยานยนต์หรือจักรยาน เริ่มจากตัวอำเภอเมืองเชียงใหม่ทอดยาวตลอดไปจนถึงอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ และใช้มาจนถึงปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2544 มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้นในหมู่ที่ 4 ตำบลคอนแก้ว อำเภอแมริม ประชาชนบ้านพระเจ้านั่งโก้นรวบรวมลายเซ็นประชากรในหมู่บ้านยื่นต่อปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อขอแยกเป็นหมู่บ้านอิสระออกจากบ้านป้าแะ โดยให้เหตุผลว่า ปัจจุบันบ้านพระเจ้านั่งโก้นมีประชากรเพิ่มมากขึ้น งบประมาณที่จะนำมาพัฒนาหมู่บ้านได้รับไม่เพียงพอพัฒนาได้ทำได้น้อย จึงขอแยกตัวออกจากบ้านป้าแะ ทางจังหวัดเชียงใหม่จึงอนุญาตให้แยกออกจากบ้านป้าแะ มาเป็นบ้านพระเจ้านั่งโก้น หมู่ที่ 10 ตั้งอยู่ที่ตำบลคอนแก้ว อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2544

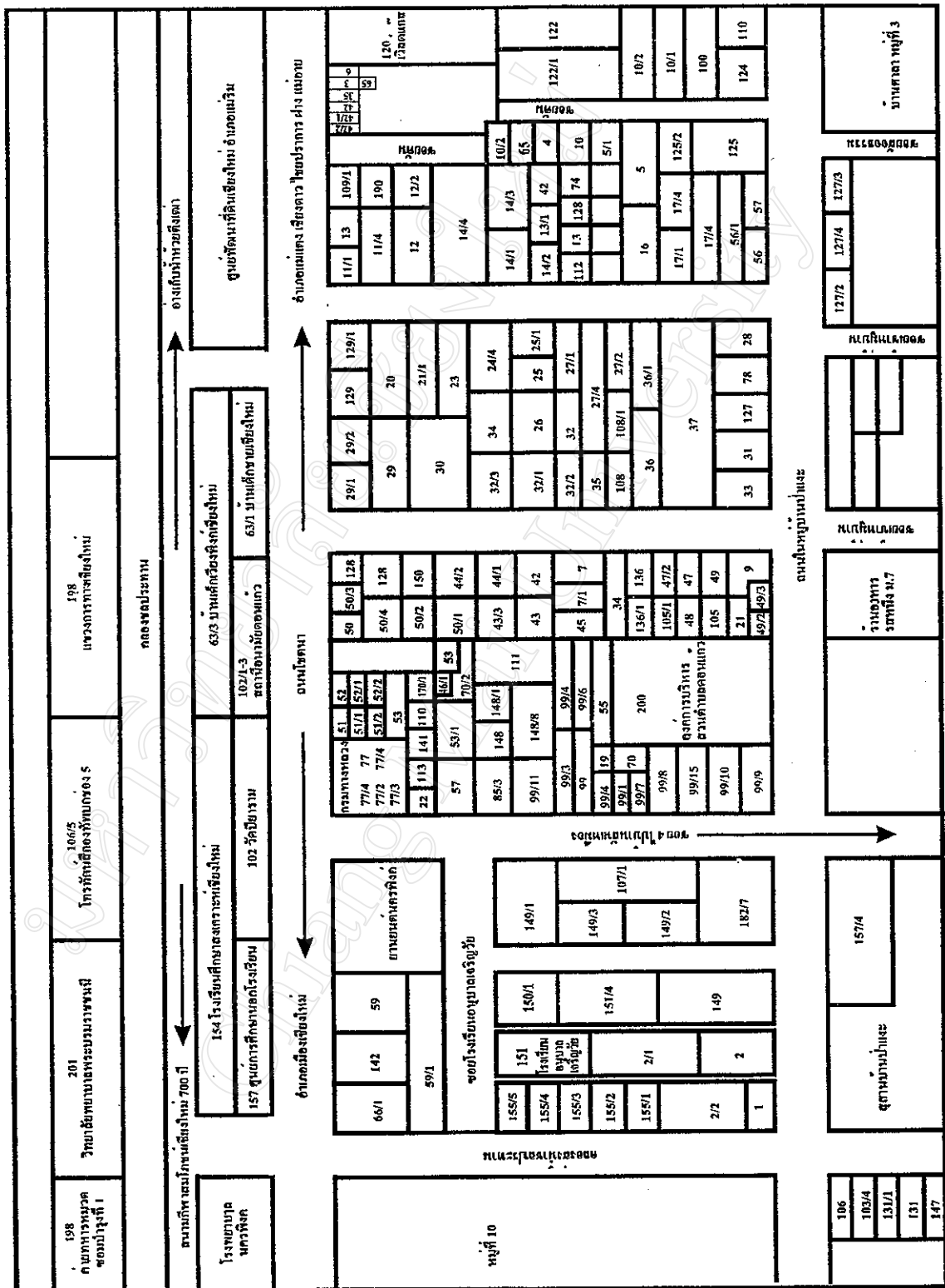
1.2 ลักษณะโครงสร้างทางกายภาพ

บ้านป้าแะ หมู่ที่ 4 เป็นชุมชนชนบทกึ่งเมือง ตั้งอยู่ที่ตำบลคอนแก้ว อำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากตัวอำเภอเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศเหนือตามถนนโชคณาประมาณ 5 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ เพียง 2 กิโลเมตรเท่านั้น

บ้านป้าแะ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอเมืองเชียงใหม่ มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านศาลา หมู่ที่ 3 ตำบลคอนแก้ว
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านสันเหมือง หมู่ที่ 7 ตำบลคอนแก้ว
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านชะเอือง หมู่ที่ 8 บ้านพระนอน หมู่ที่ 5 และบ้านพระเจ้านั่งโก้น หมู่ที่ 10 ตำบลคอนแก้ว
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านพระเจ้านั่งโก้น หมู่ที่ 10 ตำบลคอนแก้ว และคลองชลประทานแม่แดง

ภาพที่ 2 แผนที่ชุมชนบ้านป่าแะ ตำบลคอนแก้ว อำเภอแมริม
จังหวัดเชียงใหม่ ก่อนการเปลี่ยนแปลงในปี 2544

ภาพที่ 3 แผนที่ชุมชนบ้านป่าแวง ตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน

ลักษณะพื้นที่

ชุมชนบ้านป่าแจะจะเป็นพื้นที่ราบเหมาะแก่การเพาะปลูก ปัจจุบันไม่เหลือพื้นที่สำหรับการเกษตรอีกเลย พื้นที่ของชุมชนแบ่งออกเป็น 2 ส่วนด้วยทางหลวงหมายเลข 107 หรือ ถนนโชตนา ด้านทิศตะวันตกของถนนเป็นที่ตั้งของส่วนราชการหลายหน่วยงาน ได้แก่ โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์เชียงใหม่ บ้านเด็กชายเชียงใหม่ บ้านเด็กอ่อนเวียงพิงค์และวัดปิยาราม ส่วนด้านตะวันออกของถนนเป็นชุมชนดั้งเดิมที่ตั้งมานานกว่า 60 ปี

ลักษณะที่อยู่อาศัย

ลักษณะของบ้านในชุมชนบ้านป่าแจะมีทั้งแบบทำด้วยไม้ ตึก ครึ่งไม้ครึ่งตึก ส่วนใหญ่บ้านที่ติดกับแนวถนนโชตนาจะเป็นห้องแถวสร้างด้วยอิฐ ใช้สำหรับขายของมีทั้งชั้นเดียวและสองชั้น เป็นห้องแถวให้เช่า ในซอย 3 ซึ่งเป็นทางเข้าสู่องค์การบริหารส่วนตำบลคอนแก้ว เป็นห้องแถวสร้างด้วยอิฐชั้นเดียวติดกับพื้นดิน ชาวบ้านใช้เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและประกอบอาชีพ โดยการค้าขายไปตลอดแนวถนน จนถึงร้านอาหารหนึ่งซึ่งเป็นเขตบ้านสันเหมือง หมู่ที่ 7 ตำบลคอนแก้ว ถัดเข้าไปในแนวถนนเส้นนี้จะเป็นบ้านของประชาชนทั่ว ๆ ไป ลักษณะของบ้านเป็นบ้านชั้นเดียว ยกได้สูงเตี้ย ๆ สร้างบ้านเรือนติดกันเป็นกลุ่ม ๆ ถัดจากแนวถนนโชตนาเข้ามาจะเป็นบ้านที่อยู่อาศัยมีลักษณะเป็นไม้ ครึ่งตึกครึ่งไม้ และตึก บ้านที่สร้างด้วยไม้จะเป็นบ้านแบบเก่า เนื่องจากในปัจจุบันไม่มีราคาแพงและหาได้ยาก บ้านเรือนทั่วไปมีรั้วตามแนวถนน รั้วจะสร้างตามฐานะของเจ้าของบ้านมีทั้งคอนกรีต ไม้ และต้นพืช เช่น ชา กระถิน บ้านที่มีเครื่องอาตุอยู่บริเวณเดียวกันจะใช้รั้วเดียวกัน บางรายจะทำรั้วรอบบ้านแต่มีประตูเล็กหรือเว้นช่องว่างสำหรับการเดินไปมาหากันได้สะดวก บางบ้านก็ไม่มีรั้วกัน โดยเฉพาะบ้านที่สร้างบนที่ดินของ อบต. คอนแก้ว ส่วนบ้านที่เป็นของคนต่างถิ่นจะทำรั้วรอบบ้าน มีประตูปิดอย่างมิดชิด

ส่วนบ้านพักของทางราชการ ส่วนใหญ่เป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้สำหรับครอบครัวอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ในบริเวณเดียวกัน ส่วนหอพักนั้นเป็นตึกสร้างให้กับข้าราชการที่เป็นโสดเพื่อให้เพียงพอต่อเจ้าหน้าที่ และให้เจ้าหน้าที่ที่มีความจำเป็นต้องปฏิบัติงานในช่วงเวลากลางคืน

การคมนาคม

ในชุมชนบ้านป่าแจะเดิมที่ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของถนนโชตนานั้น ถนนทุกสายได้รับงบประมาณในการจัดสร้าง ประชาชนจึงทำถนนด้วยคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ ขนาดความกว้าง 2 วา รถยนต์สามารถแล่นผ่านกันไปมาได้ ถนนในชุมชนนี้เชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลคอนแก้ว คือ บ้านศาลา หมู่ที่ 3 บ้านพระนอน หมู่ที่ 5 บ้านสันเหมือง หมู่ที่ 7 บ้าน

ชะเอียง หมู่ที่ 8 และบ้านพระเจ้านั่งโก้น หมู่ที่ 10 ถนนที่เชื่อมต่อกันนี้เป็นถนนคอนกรีตเสริมไม้อัดเช่นเดียวกัน สามารถออกสู่ถนนโชตนาได้ทุกเส้นทาง

หน่วยราชการต่าง ๆ ซึ่งตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของถนนโชตนามีการสร้างถนนภายในหน่วยงานของตนเอง มีทั้งถนนยางมะตอย และคอนกรีตเสริมเหล็ก ส่วนถนนที่เชื่อมระหว่างถนนโชตนาและถนนเลียบคลองชลประทานแม่แตงนั้นมีทั้งถนนยางมะตอย ถนนลูกรัง และถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก ถนนเลียบคลองชลประทานแม่แตงช่วงที่อยู่ในเขตชุมชนบ้านป่าแจะนั้นเป็นถนนลาดยางมะตอยขนาด 2 เลนไปสู่บ้านห้วยคิงเฒ่า หมู่ 2 ตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

1.3 ลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจ

อดีตที่ผ่านมา ประชาชนบ้านป่าแจะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเช่นเดียวกับชุมชนอื่น ๆ ในประเทศไทย โดยจะทำนาข้าว ไร่ถั่วเหลืองกันเป็นส่วนใหญ่ การทำนา ทำไร่ของประชาชนนั้นเป็นการทำเพื่อการยังชีพ ชาวบ้านจะเก็บผลผลิตไว้สำหรับรับประทานอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี หากปีใดที่ได้ผลผลิตมาก ส่วนที่เหลือจากการเก็บชาวบ้านจะนำไปแลกเปลี่ยนในชุมชนหรือนำไปขายยังตลาดในเมือง นอกจากนี้แล้วชาวบ้านยังเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย ไข่ไก่ และเลี้ยงหมู เป็ด ไก่ ไข่บริโภคกันในครอบครัว หากช่วงใดที่ผลผลิตมีมากพอที่จะนำออกขายเช่นเดียวกัน รายได้จากผลผลิตทางการเกษตรนั้นไม่แน่นอนจะเปลี่ยนแปลงไปตามภูมิอากาศ หากปีใดได้ผลผลิตน้อย ชาวบ้านก็จะเก็บผลผลิตไว้บริโภคในครัวเรือน ปีใดให้ผลผลิตมากก็จะนำผลผลิตที่เหลือจากเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนออกจำหน่าย รายได้ของชาวบ้านจะอยู่ที่ 10,000 – 25,000 บาทต่อปีต่อครัวเรือน

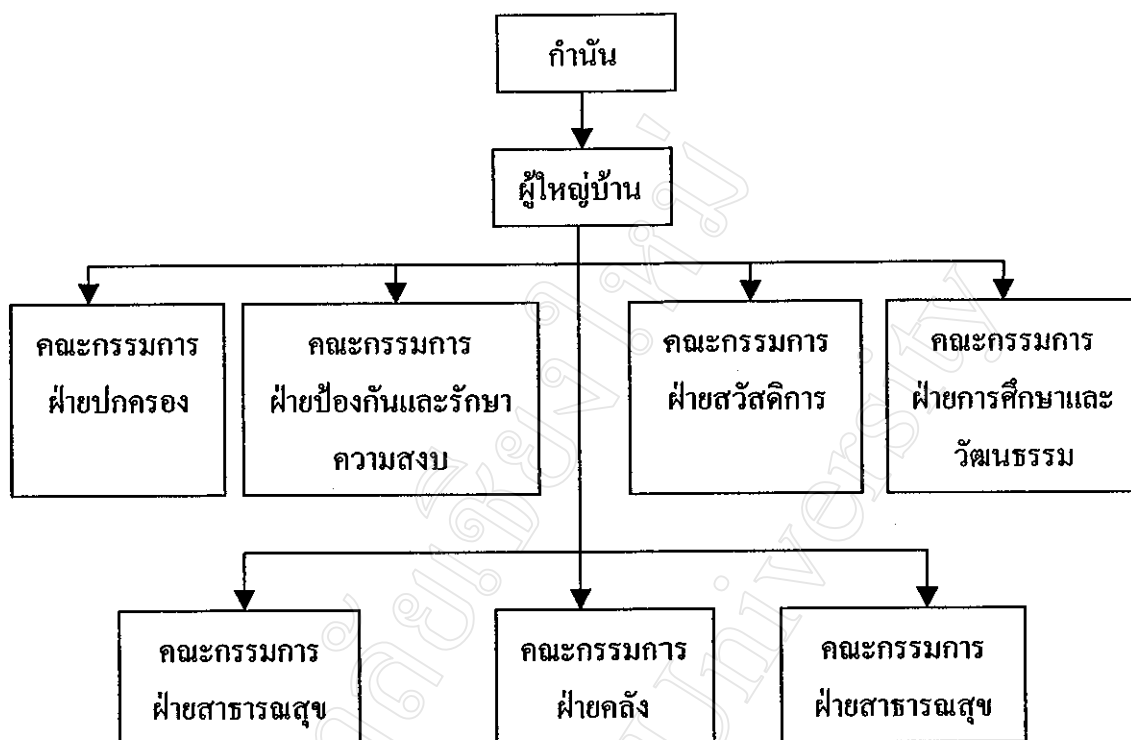
ต่อมาเมื่อมีการประกาศเวนคืนที่ดิน ที่ดินส่วนหนึ่งซึ่งเป็นที่ดินเพื่อการเกษตรก็ได้ถูกเวนคืนแก่ทางราชการด้วย ทำให้พื้นที่เพื่อเกษตรกรรมเริ่มลดน้อยลง การยังชีพด้วยการเกษตรกรรมเริ่มลดน้อยลงตามไปด้วยเช่นเดียวกัน และเมื่อมีการขยายความเจริญออกจากตัวเมืองเชียงใหม่ ชาวบ้านบางส่วนได้ขายที่ดินให้แก่นายทุนหรือคนถิ่นอื่นที่ต้องการใช้ประโยชน์ในที่ดิน ทำให้ที่ดินเพื่อการเกษตรลดลงจนหมดไปในที่สุด ประชาชนหันไปประกอบอาชีพอย่างอื่น ได้แก่ ค้าขาย ทั้งขายของชำ ขายอาหาร และการบริการอื่น ๆ เช่น เสริมสวย ตัดเย็บเสื้อผ้า ซ่อมรถจักรยานยนต์ ถือว่าเป็นการตอบสนองความต้องการของคนที่เข้ามาทำงานในหน่วยงานที่ตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนเหล่านี้และชุมชนใกล้เคียง รวมถึงประชาชนดั้งเดิมในท้องถิ่นนี้ด้วย จากการสำรวจความจำเป็นพื้นฐานของประชาชน (จปฐ.) ของชุมชนบ้านป่าแจะในปี 2544 พบว่า ประชาชนบ้านป่าแจะจำนวน 232 หลังคาเรือน รายได้ของครัวเรือนอยู่ระหว่าง 4,500 – 60,000 บาท/ปี มีรายได้เฉลี่ย

ต่อครัวเรือนเท่ากับ 25,000 บาท/ปี อาชีพที่ชาวบ้านบ้านป่าแะง่มากที่สุด คือ ลุงจ้างและรับราชการในหน่วยราชการที่ตั้งอยู่ในบริเวณนี้ แต่ก็มีประชาชนจำนวนไม่น้อยไปรับจ้างในตัวเมืองเชียงใหม่ประเภทไปเช้า เย็นกลับ

1.4 ลักษณะโครงสร้างการปกครอง

ชุมชนบ้านป่าแะงะมีการปกครองแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การปกครองแบบเป็นทางการนั้นทางชุมชนมีการคัดเลือกผู้ใหญ่บ้านเข้ามาปกครองชุมชน การคัดเลือกจะเลือกจากผู้สมัครที่อาสาสมัครเข้ามาดูแลชุมชนบ้านป่าแะงะแห่งนี้ ในการวิจัยครั้งนี้ ชุมชนได้คัดเลือกพ่อหลวงสุทัศน์ บุญสูง เป็นผู้ใหญ่บ้าน พ่อหลวงสุทัศน์นี้ได้รับการคัดเลือกครั้งนี้เป็นสมัยที่สองหลังจากดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านมาแล้ว 4 ปี พ่อหลวงฯ เป็นคนในหมู่บ้านแห่งนี้ได้อาสาเข้ามาดูแลความทุกข์สุขของประชาชนชุมชนบ้านป่าแะงะด้วยความเอาใจใส่ และได้เสียสละเวลาในการทำงานอย่างจริงจังแม้ว่าจะไม่มีเวลามากก็ตาม พ่อหลวงประกอบอาชีพค้าขาย มีร้านขายของชำในบริเวณบ้าน ส่วนใหญ่จะให้ภรรยาถือของไปขาย บุญสูง ทำหน้าที่ดูแลร้าน บ้านพ่อหลวงสุทัศน์มีบริเวณกว้างขวาง จึงสามารถใช้เป็นที่พบปะพูดคุยกันของชาวบ้าน ประชุม หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ พ่อหลวงได้ให้พื้นที่ได้ขุดเป็นบ่อน้ำประปาของกลุ่มแม่บ้าน ทุกวันวันแม่บ้านจะมารวมกลุ่มกันทำน้ำพริกออกขาย ในช่วงเย็นจะกลายเป็นสถานที่ให้ประชาชนได้มารวมกลุ่มกันพูดคุยกันในเรื่องชุมชน ปัญหาต่าง ๆ ฯลฯ หน้าที่ของพ่อหลวงสุทัศน์ ก็คือ การเป็นตัวแทนการประสานงานและเสนอโครงการอื่น ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาหมู่บ้านให้ก้าวหน้า

ในการปกครองหมู่บ้าน นอกจากจะมีผู้ใหญ่บ้านแล้ว ยังมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจำนวน 2 ท่าน คือ นายเจริญ พักผ่อน และนายณเรศ ใจเขียว การบริหารงานหมู่บ้านอยู่ในรูปของคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ซึ่งคณะกรรมการหมู่บ้านนี้แบ่งการบริหารงานออกเป็น 7 ฝ่าย คือ ฝ่ายปกครอง ฝ่ายป้องกันและรักษาความสงบ ฝ่ายสวัสดิการ ฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรม ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายคลังและฝ่ายพัฒนาตามแผนภูมิที่ 1 คณะกรรมการหมู่บ้านนี้มีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานคณะกรรมการหมู่บ้านด้วย หน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน คือ ทำการประสานงานและประสานประโยชน์ของชุมชนกับทางราชการ รวมทั้งปกครองดูแลลูกบ้านให้อยู่อย่างสงบสุขภายใต้การควบคุมดูแลของกำนันตำบลคอนแก้ว

แผนภูมิที่ 2 สายการปกครองอย่างเป็นทางการของชุมชนบ้านป่าแะ

การดำเนินงานในชุมชนนั้น ผู้ใหญ่บ้านจะเรียกชาวบ้านให้มาประชุมเมื่อมีเรื่องสำคัญที่ต้องการขอความคิดเห็นหรือการตัดสินใจ ในการประชุมชาวบ้านแต่ละครั้งไม่มีกฎเกณฑ์บังคับในการเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมประชุมก็ได้ หากที่ประชุมมีมติออกมาเป็นอย่างไร คนที่ไม่มาร่วมประชุมต้องยอมรับ หากเป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป จะมีประกาศผ่านเสียงตามสาย เสียงตามสายนี้จะอยู่ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน

ส่วนผู้นำที่ไม่เป็นทางการนั้น ได้แก่ พระอธิการมนตรี ธมฺมธโร เจ้าอาวาสวัดปิตารามหรือวัดป่าแะ ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้านแห่งนี้ พระอธิการมนตรีไม่ใช่คนชุมชนบ้านป่าแะแห่งนี้ แต่เป็นคนที่มาจากอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ได้เข้ามาจำพรรษาอยู่ที่วัดแห่งนี้ นานหลายปีแล้วเพื่อศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม หลังจากที่เจ้าอาวาสวัดปิตารามคนก่อนถึงแก่มรณภาพ ชาวบ้านจึงได้เสนอท่านขึ้นมาเป็นเจ้าอาวาสแทนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ท่านได้พัฒนาวัดปิตารามให้มีความร่มรื่น สะอาดตา ขณะเดียวกันได้สร้างศาลาเอนกประสงค์เพื่อให้ญาติโยมได้ใช้ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น เป็นที่ตั้งศพสวดพระอภิธรรม ใช้ทำบุญในวันสำคัญต่าง ๆ แทนพระวิหาร ซึ่งขณะนี้ยังปฏิสังขรณ์ยังไม่แล้วเสร็จเนื่องจากขาดปัจจัย

นอกจากนี้แล้ว ท่านอธิการมณตรียังสนับสนุนการศึกษาของพระเณรในวัด โดยส่งไปศึกษาเล่าเรียนทั้งทางโลกและทางธรรม วันหยุดจะนำพระลูกวัดไปกวาดบริเวณวัดให้สะอาด นำอยู่และปลูกต้นไม้ภายในบริเวณวัดให้ร่มรื่นน่าอยู่ ท่านเป็นที่ศรัทธาของชาวบ้านชุมชนบ้านป่าแะ เมื่อมีปัญหาจะมาขอคำปรึกษา แนะนำ หรือความช่วยเหลือ ขณะเดียวกันท่านได้ให้ความอนุเคราะห์แก่ชาวบ้าน รวมทั้งนักเรียนโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์เชียงใหม่ และสถานพินิจเชียงใหม่ โดยการไปให้ความรู้ คำแนะนำด้านศาสนา การปฏิบัติตัวตามจารีตประเพณีด้วย

ส่วนผู้นำแบบไม่เป็นทางการคนอื่น ๆ ได้แก่ พ่อหนานนพ เป็นอาจารย์วัดปิยารามเป็นคนบ้านพระนอน แต่เคยมาบวชเรียนที่วัดปิยาราม เกิดความศรัทธาในวัดปิยารามแห่งนี้ เมื่อลาสิกขาบทแล้วจึงได้มาเป็นอาจารย์วัดนี้ หากชาวบ้านมีเรื่องเดือดเนื้อร้อนใจที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ภูติผีปีศาจ ก็จะพากันมาให้พ่อหนานนพเป็นคนช่วยตรวจดวงชะตา และทำพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น พ่อหนานนพจึงเป็นบุคคลอีกคนหนึ่งที่ชาวบ้านให้ความนับถือ จึงถือได้ว่าเป็นผู้นำแบบไม่เป็นทางการอีกคนหนึ่ง

1.5 ลักษณะโครงสร้างทางการศึกษา

โดยปกติแล้วในแต่ละชุมชนจะมีโรงเรียนประจำหมู่บ้าน เช่น บ้านพระนอน หมู่ 5 ตำบลคอนแก้ว จะมีโรงเรียนบ้านพระนอน บ้านศาลา หมู่ที่ 3 มีโรงเรียนบ้านศาลา แต่ในชุมชนบ้านป่าแะไม่มีโรงเรียนประจำหมู่บ้าน เด็กวัยเรียนจะถูกส่งไปเรียนที่โรงเรียนบ้านศาลา สำหรับบุตรหลานของข้าราชการ ลูกจ้างประจำที่สามารถเบิกค่าเล่าเรียนได้ หรือผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีจะถูกส่งไปเรียนที่โรงเรียนในตัวเมืองเชียงใหม่

สถานศึกษาอื่น ๆ ทั้งในและนอกระบบที่ตั้งอยู่ในบ้านป่าแะแห่งนี้ มีดังนี้

- 1) โรงเรียนอนุบาลเจริญวัย เป็นโรงเรียนเอกชนรับนักเรียนก่อนวัยเรียน (อายุ 3 – 5 ปี) เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล 1 ถึงชั้นอนุบาล 3 มีจำนวนนักเรียนทั้งหมด 181 คน
- 2) โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์เชียงใหม่ เป็นโรงเรียนสังกัดกองการศึกษาพิเศษ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ รับนักเรียนตั้งแต่ชั้นเด็กเล็ก (อนุบาล 3) จนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 นักเรียนที่เข้าเรียนในโรงเรียนนี้ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนด้อยโอกาสทางการศึกษา ได้แก่ นักเรียนชาวไทยภูเขา นักเรียนยากจน นักเรียนที่ประสบปัญหาครอบครัว เช่น กรณีติดเฝือก เป็นต้น นักเรียนเหล่านี้ทางโรงเรียนรับเข้าเป็นนักเรียนประจำทั้งหมด โดยสนับสนุนที่พักอาศัยให้แก่ นักเรียน ทางโรงเรียนสร้างเรือนนอนขึ้นในบริเวณโรงเรียนจำนวน 10 หลังให้นักเรียนได้อยู่อาศัยและพักผ่อน มีนักเรียนชั้นโตควบคุมดูแลนักเรียนชั้นเล็ก ภายใต้การควบคุมดูแลของครูประจำเรือนนอนแต่ละหลัง มีอาหารให้รับประทานครบทั้ง 3 มื้อ นอกจากนี้ ทางโรงเรียนยัง

สนับสนุนอุปกรณ์การเรียน หนังสือ เสื้อผ้า ของใช้ประจำตัวแก่นักเรียนด้วย สำหรับปีการศึกษา 2544 นี้ โรงเรียนรับนักเรียนเข้าศึกษาในโรงเรียนทั้งสิ้น 940 คน เป็นนักเรียนระดับประถมศึกษา 605 คน และระดับมัธยมศึกษา 335 คน มีอาจารย์จรัส นิลพลับ เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน

3) ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดเชียงใหม่ตั้งอยู่บริเวณเดียวกับโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ แต่มีรั้วกันอาณาเขตของตนอย่างชัดเจน ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนเหล่านี้เปิดโอกาสให้ผู้ที่ต้องการวุฒิทางการศึกษามีโอกาสได้เรียนรู้และนำไปประกอบอาชีพการทำงาน

นอกจากการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียนแล้ว ชุมชนสามารถเรียนรู้และรับข้อมูลข่าวสารจาก

1) เจ้าหน้าที่ภาครัฐ เจ้าหน้าที่จากกระทรวงต่าง ๆ มีหน้าที่ในการสนับสนุนด้านความรู้ วิชาการแก่กลุ่มต่าง ๆ และประชาชนทั่วไป เช่น บุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขจากสถานีอนามัย ศูนย์แพทย์ชุมชนคอนแก้ว และโรงพยาบาลนครพิงค์ เกษตรตำบล พัฒนาการ โดยต่างคนก็ให้ความรู้ที่เกี่ยวกับงานในหน่วยงานตน โดยที่แต่ละหน่วยงานจะประชุมกลุ่มเป้าหมายของตนเอง เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่ม อสม. จากการสอบถามเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในแต่ละหน่วยงานพบว่า ชาวบ้านมีความรู้เพิ่มขึ้นในระดับหนึ่งเท่านั้น

2) สื่อต่าง ๆ ชุมชนบ้านป่าแจะเป็นชุมชนชนบทกึ่งเมือง และอยู่ใกล้กับตัวอำเภอเมืองเชียงใหม่ สื่อต่าง ๆ จึงเข้าถึงประชาชนได้ง่าย ได้แก่ หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุเสียงตามสาย ป้ายประกาศ นิทรรศการ หรือแม้แต่การติดต่อเดินทางไปนอกหมู่บ้านก็จะได้รับข่าวสารนำกลับเข้ามากระจายข่าวสารนั้นแก่ครอบครัวและชุมชนได้อีกทางหนึ่ง

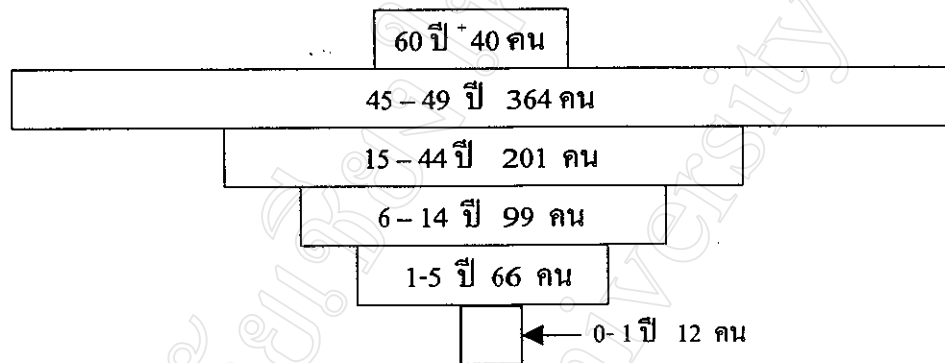
1.6 ลักษณะโครงสร้างทางสังคม

ปัจจุบันสภาพทางสังคมของบ้านป่าแจะเปลี่ยนจากสังคมชนบทมาเป็นในสังคมชนบทกึ่งเมือง ประชากรชุมชนบ้านป่าแจะมีทั้งชาวบ้านป่าแจะเดิม คนต่างถิ่นที่เข้ามาเป็นลูกจ้างหรือรับราชการในหน่วยงานราชการและศูนย์ราชการจังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งกลุ่มคนที่ย้ายเข้ามาเพื่อประกอบอาชีพอื่น ๆ ในชุมชน ได้แก่ ค้าขาย การบริการ เช่น เสริมสวย ซ่อมรถจักรยานยนต์ เช่าวีดิทัศน์และซีดี เป็นต้น

ประชากร

จากการสำรวจความจำเป็นพื้นฐานของประชาชน (จปฐ.) ในเดือนมีนาคม ปี พ.ศ. 2544 พบว่า บ้านป่าแจะ มีจำนวนหลังคาเรือนทั้งสิ้น 232 หลังคาเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 885 คน เป็นชาย 436 คน เป็นหญิง 449 คน ในแต่ละครอบครัวมีสมาชิกเฉลี่ย 4 คน และพบว่า

ประชากรส่วนใหญ่เป็นวัยแรงงาน มีจำนวน 568 คน ประชากรวัยนี้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มอายุ ได้แก่ กลุ่มอายุ 15 - 44 ปี มีจำนวน 201 คน กลุ่มอายุ 45 - 59 ปี มีจำนวน 367 คน เด็กวัยเรียน (อายุ 6 - 14 ปี) มีจำนวน 99 คน เด็กก่อนวัยเรียน (อายุ 1 - 5 ปี) มีจำนวน 66 คน และ ผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) มีจำนวน 40 คน

แผนภูมิที่ 3 โครงสร้างอายุประชาชนชุมชนบ้านป่าแะ ตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

ครอบครัว

ครอบครัวในชุมชนบ้านป่าแะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากกว่าครอบครัวขยาย เนื่องจากบุตรหลานที่แต่งงานแล้วจะแยกครอบครัวออกไปสร้างบ้านของตนเอง การสร้างบ้านนั้นนิยมสร้างอยู่ในบริเวณเดียวกันหรือใกล้กับบ้านเดิม ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวจึงยังคงแนบแน่นเหมือนกับครอบครัวเดียวกัน

ป้าจันทร์สม สายธรา ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน กล่าวว่า

“ป้ามีลูกทั้งหมด 3 คน ที่อยู่กับป้าเหลือ 2 คน ป้าเลยสร้างบ้านเป็นห้องแถว 3 ห้อง ห้องของป้าจะอยู่ตรงกลาง ห้องทางตะวันออกของลูกบ่าวคนเก่า (ลูกชายคนโต) ทำเป็นร้านเสริมสวยให้แฟน กำลังปรับปรุงให้ดีขึ้นกว่าเดิม ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ อีกห้องทางทิศตะวันตกต่อเติมด้านหน้าเป็นร้านขายของชำให้ลูกบ่าวคนหลัง ฟังให้ลาออกจากความเป็นลูกจ้างในร้านค้าในเวียง (ในเมือง) ให้ลูกออกมาทำงานอิสระของเขาดีกว่าสบายใจดี เป็นนายของตนเอง เมียของอนุรักษ์ทำกับข้าวขายตอนแเลง (ตอนเย็น) อาหารการกินทำที่เดียวกันที่บ้านป้า ส่วนมากจะกินข้าวแเลงพร้อมกัน”

พ่อมา พักผ่อน ผู้อาวุโสอีกท่านหนึ่งของหมู่บ้าน เล่าให้ฟังว่า

“พ่อแป้ง (สร้าง) บ้านที่นี้มาเมื่อนานแล้ว สมัยปู่ย่า ตาทวดแล้ว ปีนะกะล่าง (ใต้ถุน) ให้ลูกหลาน (คนยุคทอง) เข็มผ้า ก่อค้ำล่างเป็นห้องหื้อลูกสาวทำงาน ตั้งตัวเองเอาไว้ นั่งเล่นหรือนอนกลางวัน ส่วนมากพ่อจะนอนอยู่บนเรือน บางทีก็มีแขก (ลูกค้า) มาตัดผ้าก็ใช้ตั้งตัวนี้รับแขก ส่วนมันส์ซึ่งเป็นคนโตสร้างบ้านติดกันที่เห็นนี้ ประเสริฐลูกสะใภ้เขาไปเลี้ยงไก่ในสวน บ้านนี้มีรั้วอันเดียวนี้แหละ บ้านถัดไปนี่ก็เป็นบ้านญาติมีฝั่ปุ่ยอันเดียวกัน รั้วก่อทำช่องไว้เดินไปมาหาสู่กันได้ บ้านมันส์ต่อเติมหลังคาเรือนออกมาแป้งเป็นร้านซ่อมรถเครื่อง (จักรยานยนต์) ตอนแลงบ้านมันส์จะยกขึ้นข้าว (สำหรับ) มากินด้วยกัน (ด้วยกัน) กินเสร็จแล้วก็นั่งอุ้กัน ขึ้นข้าวล้างยกไปล้างบ้านใครบ้านมัน”

ยายหอม หลักดี ผู้อาวุโสของหมู่บ้านอีกท่านหนึ่งเล่าว่า

“แม่แป้งบ้านหลังนี้มานานแล้ว ที่ดินเป็นของ อบต. เอาให้ลูกสร้างบ้านคนละเล็กละน้อยแป้งบ้านติดบ้านแม่นี้แหละ บ้านมีรั้วอันเดียวนี้แหละอยู่กันหลายคนอุ่นใจดี มีอะไรจะได้ช่วยเหลือกันได้ทัน”

สำหรับครอบครัวที่มีลูกชาย เมื่อแต่งงานแล้วนิยมไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง ครอบครัวของชุมชนบ้านป่าแะะ ยังคงมีวัยแรงงานอยู่เป็นจำนวนมากประกอบอาชีพรับจ้างหรือรับราชการในหน่วยงานบริเวณนั้น เด็กเล็กและเด็กก่อนวัยเรียนจะถูกส่งไปเลี้ยงในสถานรับเลี้ยงเด็กบุญสูง และโรงเรียนอนุบาลเจริญวัยซึ่งตั้งอยู่ในชุมชน ผู้สูงอายุในชุมชนยังคงเป็นที่เคารพของลูกหลานในชุมชน

ส่วนกลุ่มคนที่ย้ายเข้ามาทำงานในหน่วยราชการและศูนย์ราชการเชิงใหม่ ส่วนใหญ่เป็นคนโสด มีบ้านอยู่ในตัวเมืองและอำเภอใกล้เคียง การมาทำงานสามารถมาทำงานแบบมาเช้าเย็นกลับได้ บางหน่วยราชการได้สร้างหอหรือบ้านพักให้เป็นที่อยู่อาศัยสำหรับข้าราชการ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในบ้านพักของทางราชการนี้จะมีความสัมพันธ์กันเฉพาะในกลุ่มของตน ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านดั้งเดิมกับกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในบ้านพักข้าราชการมีน้อยมาก จะมีก็เฉพาะกับชาวบ้านที่เข้ามาทำงานในหน่วยราชการนั้นหรือมีสัมพันธ์กันในเชิงธุรกิจเท่านั้น บางคนที่ไม่ได้ห้องหรือบ้านพักของทางราชการจะเช่าหอพักหรือบ้านเช่าที่ตั้งอยู่ในชุมชนหรือบริเวณใกล้เคียงเพื่อสะดวกในการเดินทางไปทำงาน

“รู้จักกับพี่น้องร้านเสริมสวย เพราะรับบริการสระผม ใครผม ที่ร้านนี้บ่อย นอกจากนั้นก็รู้จักกับพี่น้องขายคำส้ม (ส้มคำ) ข้าวเหนียว ไก่ย่าง น้ำพริกอยู่หน้าโรงพยาบาล ไปซื้อกินบ่อยมาก”

“รู้จักกับหมอที่โรงพยาบาลหลายคนไปตรวจสุขภาพให้นักเรียนที่โรงเรียน เจอกันบ่อยก็เลยรู้จักกัน บางทีก็ไปประสานงานขอมาให้ความรู้ด้านสุขภาพให้แก่ักเรียนเป็นครั้งคราว”

“หมอไก่อมาฉีควัคซีนและตรวจสุขภาพให้กับนักเรียนบ่อย บางทีก็มีหมออ้วนมาให้ความรู้แก่นักเรียน ทางโรงเรียนมีกิจกรรมรณรงค์ด้านสาธารณสุขก็มาช่วยจัดบอร์ดนิทรรศการให้เสมอ ๆ”

กลุ่มคนที่ย้ายเข้ามาประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น ค้าขาย ให้บริการอื่น ๆ ในชุมชนมักจะพักอาศัยอยู่ที่ร้านเลข ลักษณะของครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยวที่มี พ่อ แม่ พี่ น้อง จะมีน้อยรายที่เป็นครอบครัวขยาย บางครอบครัวที่ย้ายมาอยู่นานหลาย ๆ ปีจะสามารถปรับตัวเข้ากับประชาชนในท้องถิ่นได้ดี ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่เข้ามาประกอบอาชีพในชุมชนกับประชาชนในชุมชนดั้งเดิมมีมากกว่ากลุ่มที่ย้ายเข้ามาทำงานในหน่วยงานราชการ บางคนสมัครเข้าเป็นสมาชิกของชุมชนในบางกลุ่มอีกด้วย เช่น สมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น

“ย้ายมาอยู่ที่บ้านป่าแฉะเกือบ 10 ปีแล้ว มาขายอาหาร กลางวันจะไม่ว่างเพราะต้องขายของ เวลาหมู่บ้านหรือหน่วยงานมาขอความช่วยเหลือ เช่น ในวันเด็กให้อาหารกล่องแก่อบต. มาทุกปี แต่แต่ถ้าเป็นแรงงานคงจะยากเพราะต้องทำมาหากิน หมู่บ้านมีประชุมในช่วงเวลา กลางคืนก็ไปรวมด้วย แต่ไม่ได้ไปทุกครั้ง”

“ย้ายมาอยู่ที่ป่าแฉะนานแล้ว เวลาที่ชุมชนต้องการให้เข้าไปมีส่วนร่วม มักจะไปเสมอไม่เคยขาด บางทีก็สนับสนุนเป็นเงินด้วย”

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า ชุมชนบ้านป่าแฉะเป็นชนบทกึ่งเมือง ถึงแม้ว่าครอบครัวของประชาชนเป็นครอบครัวเดี่ยว แต่มักสร้างบ้านไว้ในบริเวณเดียวกันหรือใกล้ ๆ กัน ทำให้การไปมาหาสู่กันทำได้ง่าย ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวจึงยังคงมีอยู่ จึงมีความอบอุ่นเสมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน กลุ่มคนจึงมีลักษณะเป็นครอบครัวขยายจะอยู่กันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา มีปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ พี่น้อง ในกลุ่มที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอาศัยในชุมชน มี 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่มาประกอบอาชีพรับราชการนั้นมีความสัมพันธ์กันเฉพาะในกลุ่มเท่านั้น มีเพียงจำนวนน้อยเท่านั้นที่มีความสัมพันธ์กัน แต่เป็นการมีความสัมพันธ์ในเชิงธุรกิจ ส่วนกลุ่มที่มาประกอบอาชีพอย่างอื่น จะมีบ้านพักอาศัยอยู่ในชุมชนดั้งเดิมด้วยทำให้ความสัมพันธ์กันมีความแน่นแฟ้นมากกว่า มีความเอื้ออาทรกัน ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันเสมือนเช่นเครือญาติ

โรงเรียน

ในโรงเรียนบ้านป่าแฉะไม่มีโรงเรียนประจำหมู่บ้าน เด็กนักเรียนจะเรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านศาลาหมู่บ้าน 3 ตำบลคอนแก้ว ส่วนเด็กที่เป็นบุตรหลานของข้าราชการ เจ้าพนักงาน

รัฐวิสาหกิจ ลูกจ้างประจำในหน่วยราชการ และผู้ที่มีเศรษฐกิจดีจะถูกส่งไปเรียนที่โรงเรียนในตัวเมือง นอกจากนี้ ในชุมชนยังเป็นที่ตั้งของโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์เชียงใหม่ โรงเรียนแห่งนี้ให้บริการแก่เด็กวัยเรียนเฉพาะกลุ่มพิเศษ เช่น เด็กชาวเขา เด็กที่มีปัญหาทางครอบครัว เด็กยากจนที่ได้รับทุนให้มาเรียนในโรงเรียนแห่งนี้ เด็กในชุมชนบ้านป่าแงะรับเข้าเรียนมีจำนวนน้อยมาก

วัด

ชาวบ้านในชุมชนบ้านป่าแงะ ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ผู้คนในชุมชนศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เห็นได้จากการที่ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา เช่น งานประเพณีเข้าพรรษา ออกพรรษา ตานกัวยสลาก (สลากภัต) ประเพณีสงกรานต์ งานศพ ชาวบ้านจะใช้วัดเป็นสถานที่ประกอบกิจทางศาสนาและประเพณี

พระอธิการมนตรี ธรรมโร เจ้าอาวาสวัดปิยารามเล่าให้ฟังถึงประวัติความเป็นมาของวัดว่า

“วัดป่าแงะมีชื่อทางราชการว่า วัดปิยาราม ตั้งอยู่เลขที่ 104 บ้านป่าแงะ หมู่ที่ 4 ตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่อำเภริม จังหวัดเชียงใหม่ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินที่เป็นที่ตั้งของวัด มีเนื้อที่ 14 ไร่ 3 งาน 70 ตารางวา มีโฉนดที่ดิน อาณาเขตของวัด

ทิศเหนือ	จด	สถานสงเคราะห์บ้านเด็กชายเชียงใหม่
ทิศตะวันออก	จด	ถนนโชตนาน
ทิศใต้	จด	ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดเชียงใหม่
ทิศตะวันตก	จด	โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์เชียงใหม่

วัดป่าแงะนี้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2410 เจ้าเมืองเชียงใหม่ทรงสร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้แก่พระราชโอรส และทรงพระราชทานพระพุทธรูปประทับในโพรงไม้ในบริเวณลานวัด ชาวบ้านจึงเรียกชื่อวัดนี้ว่า วัดพระเจ้านั่งโก้น (พระเจ้า ในภาษาเหนือ แปลว่า พระพุทธเจ้า หรือพระพุทธรูป ซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ส่วนคำว่า โก้น แปลว่า โพรงไม้ ดังนั้น คำว่า พระเจ้านั่งโก้น จึงหมายความว่า พระพุทธรูปที่ประทับในโพรงไม้) ต่อมาทางราชการได้เวนคืนที่ดิน ซึ่งเป็นที่อยู่และที่ทำกินของชาวบ้าน จึงได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านป่าแงะบริเวณหน้าวัดแต่คนละฟากถนน จึงเรียกชื่อวัดแห่งนี้ตามชื่อบ้าน ว่า วัดป่าแงะ วัดแห่งนี้ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาที่ 28 เมษายน 2523 เขตวิสุงคามสีมานี้กว้าง 40 เมตร ยาว 80 เมตร

ภายในบริเวณวัด ประกอบด้วย ศาลาการเปรียญ ภูมิสงฆ์ จำนวน 6 หลัง วิหารทรงไทย (ขณะนี้กำลังซ่อมแซม ขาดเงินอีกประมาณล้านกว่า ๆ จึงจะแล้วเสร็จ) นอกจากนี้ยังมี ศาลาเอนกประสงค์ ศาลาบำเพ็ญกุศล ส่วนปูชนียวัตถุภายในวัดมี พระสังกัจจายนาะ 1 องค์

เป็นพระพุทธรูปศิลปะแบบจีน มีครุบาทองสูง เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก วัดแห่งนี้มีเจ้าอาวาสผ่านมาแล้ว 9 รูป ปัจจุบันมีอาตมาเป็นเจ้าอาวาสในวัดนี้”

วัดป่าแะเป็นศูนย์กลางด้านจิตใจของประชาชนในชุมชนบ้านป่าแะ เป็นสถานที่ชาวบ้านมารวมตัวกันเพื่อทำพิธีและกิจกรรมทางศาสนาด้วยกัน ในวันที่ชาวบ้านมาทำบุญพระสงฆ์จะทำการเผยแพร่ความรู้ด้านศาสนา กล่อมเกลาด้านจิตใจประชาชนให้ดำเนินชีวิตตามขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมที่ดีงามของคนไทย เพื่อเป็นการจรรโลงศาสนาให้สืบทอดต่อไปจนถึงลูกหลาน นอกจากนี้ ยังเป็นที่ชาวถิ่นอื่นที่อพยพมาทำงานในบริเวณนี้มาทำประโยชน์ให้แก่วัดด้วย

การรวมกลุ่มของชุมชน

ชุมชนบ้านป่าแะ มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มตามความสนใจ และตามการจัดตั้งของทางราชการดังนี้

1) กลุ่มศรัทธาวัด เป็นการรวมกลุ่มกันตามธรรมชาติ เกิดจากการที่ประชาชนในชุมชนมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนา จึงไปทำบุญตักบาตรและทำศาสนากิจที่วัด ในชุมชนมีวัดปियาราม (วัดป่าแะ) ซึ่งตั้งอยู่ปากตะวันตกของถนนโชตนา ชาวบ้านจะยึดวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจ และใช้วัดเป็นสถานที่ที่มาพบปะ พุดคุยกัน ได้ถามทุกข์สุขซึ่งกันและกันได้บ่อยครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้สูงอายุ

พระอธิการมนตรี ฐมฺมโร เจ้าอาวาสวัดปियาราม (วัดป่าแะ) กล่าวถึงกลุ่มศรัทธาวัดว่า

“กลุ่มศรัทธาวัดนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นคนเฒ่า (ผู้สูงอายุ) จะมาวัดในวันศีล (วันพระ) เพื่อทำบุญฟังเทศน์ ฟังธรรม ถือนิโกสพปะ อุ้กันจำกัน (พุดคุยถามทุกข์สุขกัน) แต่ถ้าเป็นศีลใหญ่ (ประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีเข้าพรรษา - ออกพรรษา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา) เป็นจะมาทำบุญแล้วเลขนอนวัด ปฏิบัติธรรม 1 คืน จะปัก (กลับ) บ้านแถมวันหนึ่ง (วันรุ่งขึ้น) คนวัยกลางคนหรือวัยทำงานจะมาวัดเพราะฮีด (ประเพณี) และจะมาวัดในวันศีลใหญ่ที่เขาได้หยุดงานคนอื่น (เท่านั้น)”

นอกจากนี้ การที่ศรัทธาวัดมาชุมชนกันที่วัดยังก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านอย่างเหนียวแน่น และทำให้พระพุทธรูปศาสนาจรโลงอยู่ได้ เกิดเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเพื่อนบ้านในหมู่บ้านเดียวกัน

พระอธิการมนตรี ฐมฺมโร เล่าให้ฟังว่า

“ปัจจุบันวัดป่าแะยังคงอยู่ได้เพราะชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านดั้งเดิมที่ยังคงให้ความอนุเคราะห์แก่ทางวัด โดยการถวายภัตตาหารและปัจจัยที่จำเป็นต่อพระภิกษุสงฆ์ รวมทั้ง

ปัจจัยด้านแรงงาน กำลังทรัพย์ คนถิ่นอื่นก็มาทำบุญบ้างแต่ก็น้อย คนต่างถิ่นที่มาอยู่ในชุมชนก็มาทำบุญเหมือนกัน เช่น ครู หมอ หรือแม่กระทั่งเจ้าหน้าที่ศาลากลางเชียงใหม่ เพราะการไป - มา วัดนี้สะดวก พระเณรก็มีเยอะ มีพระภิกษุ 9 รูป เณร 13 รูป มีบางคนผ่านวัดมาก็แวะทำบุญ ถวายสังฆทาน ถวายโลงศพก็มี การทำเช่นนี้ถือว่าเป็นการให้ทานหรือให้การสงเคราะห์แก่พระสงฆ์ สามเณรทั้งหลาย เป็นการจรรโลงศาสนาให้รุ่งเรืองต่อไปได้”

นายสุทัศน์ บุญสูง ผู้ใหญ่บ้านป่าแฉะ เล่าให้ฟังว่า

“เวลาวัดจะจัดงาน เจ้าอาวาสจะแจ้งทางโทรศัพท์ ทางพ่อหลวงจะเรียกชาวบ้านมาประชุม ถ้าเป็นการประชุมเรื่องเกี่ยวกับวัดกับชาวบ้านจะมากันเกือบทุกหลังคาเรือน บอกเขาเรื่องการจัดงานและหน้าที่การงานที่จะต้องไปทำ กลุ่มแม่บ้านมักจะแต่งคาเครื่องไทยทาน ทำกับข้าว ขนมเลี้ยงพระ เลี้ยงแขก รับแขกที่มาร่วมในงาน ส่วนกลุ่มผู้ชายจะจัดสถานที่นิมนต์พระ ส่วนใหญ่เป็นการแบ่งงานกันโดยอัตโนมัติ เสร็จงานแล้วจะล้อมวงกันกินข้าว ู้เล่นู้หัวกันไป (หยอกเอน) เก็บข้าวของและจัดให้เรียบร้อยเป็นอันเสร็จสิ้น ”

กลุ่มชาวบ้านในชุมชนบ้านป่าแฉะให้ข้อมูลที่สอดคล้องต้องกันว่า

“วัดอยู่คู่กับชาวบ้านมานานแล้ว สมัยตั้งแต่ปู่ย่า ตายาย ถึงอย่างไรก็ไม่ทิ้งไม่ขว้าง ศรัทธาวัดให้ความอนุเคราะห์วัดด้วยดีมาตลอด เช่น ถวายภัตตาหาร ช่วยเหลืองานวัด พระที่วัดนี้ก็ค่อยข้างจะดี ส่วนใหญ่จะเอาดีทางเรียนหนังสือ ไม่มีปัญหาเรื่องยาเสพติด เล่นการพนัน”

ป้าเสาร์คำ ของมา ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลืองานวัดว่า

“เวลาวัดมีการมีงานก็จะไปช่วยกัน ถือเป็นการไปช่วยโดยอัตโนมัติ บ่ต้องบังคับกัน หือเสียความรู้สึก ทุกคนจะรู้หน้าที่ของตัวเอง จะไปช่วยกันจนแล้ว มีการมีงานที่บ้านก็กลับมาทำเสียครั้งหนึ่ง อย่างป้าต้องมาเอาอาหารหื้อกบ ก่อมากำเดียว เสร็จเรียบร้อยก็ไปทำงานที่วัดต่อ ไม่เสียเวลามากเท่าใด งานก็ได้ทั้งสองฝ่าย”

2) กลุ่มแม่บ้าน เป็นกลุ่มจัดตั้งโดยกรมการพัฒนาชุมชน เพื่อให้แม่บ้านแต่ละครัวเรือนมารวมตัวกันทำกิจกรรมทางสังคมของชุมชน กลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านป่าแฉะนี้เป็นการจัดตั้งโดยทางราชการ เช่นเดียวกับกลุ่มแม่บ้านในหมู่บ้านอื่น ๆ ของประเทศไทย และดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน การดำเนินการของกลุ่มจัดอยู่ในรูปของคณะกรรมการ มีกรรมการทั้งหมด 12 คน โดยมี นางสาวพิน ษายามิ เป็นประธานกรรมการ ทำหน้าที่รับนโยบายมาให้สมาชิกกลุ่มดำเนินกิจกรรมของชุมชน มีคณะกรรมการจำนวนทั้งสิ้น 12 คน มีนางสาวศรีวรรณ มั่นไชย เป็นรองประธานกรรมการ มีเลขานุการ 2 คน คือ นางศรีรัตน์ สมเชื่อน และนางวิไลย์ หลักดี เป็นเลขานุการ มีนางศรีภัทร ก้านคำ เป็นเหรัญญิก คณะกรรมการนี้ได้มาจากการคัดเลือกของ

สมาชิกกลุ่ม นอกจากนี้ยังมีคณะกรรมการที่ปรึกษากลุ่มอีก 7 คน กรรมการที่ปรึกษาทำหน้าที่ให้คำแนะนำและคำปรึกษาแก่คณะกรรมการและกลุ่มแม่บ้าน

แต่เดิมนั้น กลุ่มแม่บ้านจะรวมกลุ่มเฉพาะเมื่อมีงานเท่านั้น เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ บ้านศพ งานปอย เป็นต้น หน้าที่ของกลุ่มแม่บ้านส่วนใหญ่ ก็คือ การทำอาหารเพื่อเลี้ยงแขกที่มาในงาน ส่วนใหญ่เป็นการช่วยเหลือกันด้านแรงงาน และเป็นการช่วยเหลือกันโดยไม่มีการร้องขอช่วยเหลือกันจนกระทั่งเสร็จสิ้นงาน และหากในชุมชนไม่มีงานมักจะรวมกลุ่มคุยกัน หรือแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน สำหรับปี พ.ศ. 2544 นี้ กลุ่มแม่บ้านได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลคอนแก้ว เป็นเงินจำนวน 10,000 บาท เพื่อนำมาพัฒนาอาชีพทางกลุ่มฯ ประชุมพิจารณากันว่าควรจะทำอาชีพอะไรดี ที่ประชุมมีมติให้ทำน้ำพริกออกขาย มีน้ำพริกแดงและน้ำพริกลาบ เนื่องจากว่า ทางกลุ่มฯ เห็นว่า ในทุกครัวเรือนของคนล้านนาจะมีน้ำพริกเป็นส่วนหนึ่งในทุกมื้ออาหารและเป็นส่วนหนึ่งของอาหารพื้นเมืองหลายชนิด อนาคตจะสามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้านตามนโยบายของรัฐได้

สมาชิกกลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านป่าแะได้สะท้อนความเห็นของตนเองถึงกลุ่มแม่บ้านว่า

“แต่เดิมกลุ่มแม่บ้านไม่ค่อยได้ทำกิจกรรมอะไรมากนัก ช่วงที่เสร็จภาระกิจจากบ้านแล้ว จะมีการรวมกลุ่มที่บ้านคนใดคนหนึ่ง ส่วนใหญ่จะมาอยู่ที่บ้านพ่อหลวง ผู้กันเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งผู้ถึงคนนั้นคนนี้บ้าง แต่ถ้าในบ้านมีงาน เช่น งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ ก็จะไปช่วยกัน แต่งานก็ไม่ได้มีทุกวัน ปีนี้ อบต. หือเงินมาพัฒนาอาชีพก็เลยมานั่งผู้กันเป็นเรื่องเป็นราวว่าจะทำอาชีพอะไรดีที่ไม่ซ้ำกับหมู่บ้านอื่น มีความเห็นว่าในทุกบ้านจะกินน้ำพริกเป็นหลัก และน้ำพริกเป็นส่วนประกอบในแกงเมืองต่าง ๆ อีกอย่างหนึ่งก็คือ คนเมืองมักกินลาบ ก็เลยตกลงกันว่าอันก่อนเป็งน้ำพริกแดงกับน้ำพริกลาบไปก่อน ถ้าขายได้ดี ค่อยขยายขยายก็แล้วกัน”

“การมาน้ำพริกตกลงกันว่า ศูนย์กลางอยู่ที่บ้านพ่อหลวง เพราะมีบริเวณบ้านกว้างขวางอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้จะเก็บไว้ที่นี่ สมาชิกกลุ่มจะเวียนกันมาทำ จะมาช่วยปอกหอมแดง กระเทียม คั่วพริก มีพ่อบ้านมาช่วยปั่นเครื่องปรุง คำน้ำพริก ช่วยกันไปคนละไม้ละมือ ลักครั้งวันก็เสร็จ ถ้าเป็นน้ำพริกตาแดง จะคักเอาน้ำพริกป้ายลงบนถุงพลาสติก ใช้หนังสือมัดเป็นจุกจนหมด แล้วเย็บติดกระดาษเป็นแพ่งๆ ละ 20 ห่อ ขายหือแม่ค้าแพ่งละ 35 บาท แม่ค้าขายย่อย (ขายปลีก) ห่อละ 2 บาท ถ้าไรแพ่งละ 5 บาท ส่วนน้ำพริกลาบจะบรรจุลงไปในถุงเย็บปากถุง แล้วเย็บติดเป็นแพ่งๆ ละ 20 ห่อ ขายหือแม่ค้าแพ่งละ 80 บาท แม่ค้าขายย่อย (ขายปลีก) ห่อละ 5 บาท ถ้าไรแพ่งละ 20 บาท”

“การเอาไปขาย จะเอาไปลงหื้อแม่ค้าในตลาดป่าแงะ ตลาดหน้าค่าย ร้านค้าในหมู่บ้าน เอาไปลงหื้อเป็นก่อน อีกสัก 4-5 วันจะไปดู ถ้าหมดก็จะเก็บสตางค์ แล้วเอาของใหม่ลงอีก เงินที่เก็บได้ก็นำมาหมุนเวียนซื้อเครื่องปรุงมาทำใหม่ ส่วนมากกลุ่มจะทำกันวันเว้นวันขายดี แต่ยังไม่เห็นกำไร”

“ฟุ้งผ้าเสร็จ รีบตากแล้วเลยมาช่วยเขา อยู่บ้านก็เหงา ที่บ้านไม่มีใครอยู่ ป้อมันก่อนไปทำงาน ละอ่อน (เด็ก) ไปเรียนหนังสือ มานี้ยังได้ช่วยเขาทำงาน ได้พูดได้คุยไม่เหงา”

“ช่วงนี้ใกล้เทศกาลลอยกระทง ทางกลุ่มเลยแบ่งเงินส่วนหนึ่งหื้อคนเผ่าในหมู่บ้านทำผางประทีปขาย โดยลงทุนซื้อผ้าผางประทีปคืนก็ จี๋ผิง มาหื้อเป็น คนเผ่าจะช่วยกันปั่นดินกา เกี่ยวจี๋ผิงหยอดลงในผางประทีป แล้วนำดินกาจุ่มลงไปในจี๋ผิงที่หยอดในผางประทีป แล้วรอหื้อจี๋ผิงเย็นก่อนจะแฉ่งตัว เอาผางประทีปใส่ลงในถุงพลาสติก ถุงละ 50 อัน มัดแล้วเอาไปส่งตลาดและร้านค้าในหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้านนี้แหละที่เอาไปลงหื้อแม่ค้า”

“ตอนนี้เงินที่ได้มายังเหลือส่วนหนึ่งเก็บไว้ที่ธนาคาร ทุกวันนี้มีเงินหมุนเวียนมาซื้อเครื่องปรุง แถมยังแบ่งหื้อคนสูงอายุมีรายได้”

ผู้สูงอายุ คนหนึ่งกล่าวด้วยความประทับใจว่า

“ปกติก็อยู่บ้านบ่ขาย ละอ่อนยังเห็นว่าแม่มีประโยชน์ ช่วยเขาได้ เจียดเงินมาลงทุนหื้อแม่มาแบ่งผางประทีปขาย มาช่วยเขาไป อย่างน้อยก็ให้อู้อุ่น ไม่เหงา ขายดี เป็นมาสั่งเพิ่มก็เลยมาช่วยกันอีก”

“เด็ก ๆ เขายังเห็นว่าพวกเรามีประโยชน์ ให้งานทำจะได้มีเงินใช้ เงินที่ได้มาก็ไม่ได้มาซื้อของกินของใช้หรอก มีลูกหลานให้อยู่แล้ว เก็บไว้ทำบุญเท่านั้น”

กลุ่มแม่บ้านแม่บ้านป่าแงะ ถึงแม้ว่าจะเป็นกลุ่มโดยการจัดตั้งจากทางราชการ มีการรวมตัวเฉพาะกิจก็ตาม แต่ก็ยังคงมีความเข้มแข็ง เหนียวแน่น ไม่แตกแยก เนื่องจากสมาชิกเห็นประโยชน์ของการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็งมากขึ้น สามารถพึ่งตนเองได้ เป็นตัวอย่างที่ดีแก่กลุ่มอื่น ๆ ขณะเดียวกันก็มีความเอื้ออาทร และเอื้อเฟื้อต่อกันกลุ่มอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะผู้สูงอายุ

3) กลุ่มออมทรัพย์ เป็นกลุ่มชาวบ้านซึ่งรวมตัวเพื่อช่วยเหลือกันในหมู่บ้าน โดยการระดมเงินทุนเพื่อการออมทรัพย์ ในชุมชนบ้านป่าแงะมีกลุ่มออมทรัพย์ 2 กลุ่ม คือ

3.1) กลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์ ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2541 มีการรวบรวมแม่บ้านในแต่ละครัวเรือนมาเป็นสมาชิก ปัจจุบันมีสมาชิก 70 คน ในกลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์มีการระดมทุนเงินออมโดยการขายหุ้นแก่สมาชิกในราคาหุ้นละ 100 บาท แม่บ้านจะซื้อหุ้นตามฐานะเศรษฐกิจของตนเอง ขณะนี้มีเงินทุนอยู่ 21,000 บาท เงินเรือนหุ้นนี้คณะกรรมการได้นำออกมาให้สมาชิกกู้ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาท สมาชิกส่วนใหญ่กู้เงินไปเพื่อเป็นทุนในการประกอบ

อาชีพ มีบางรายที่กู้ไปเพื่อสร้างส้วมไว้ใช้ในบ้านของตนเอง สมาชิกที่กู้เงินจะต้องนำดอกเบี้ยมาส่งให้เหรียญคือพี่บุญทอง บุญสูง ซึ่งเป็นภรรยาของผู้ใหญ่บ้าน

เหรียญของคณะกรรมการแม่บ้านออมทรัพย์เล่าให้ฟังว่า

“กลุ่มแม่บ้านเองก็มีการออมทรัพย์ ราคาหุ้นก็ไม่แพงราคา 100 บาทต่อหุ้นเท่านั้น ตอนนี้มีเงินที่รวบรวมได้มีประมาณ 20,000 บาท ปลอมให้สมาชิกกู้แต่ไม่เกิน 2,000 บาทต่อคน ดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาทต่อเดือน เงินที่ชาวบ้านกู้ไปเอาไปใช้ยามขาดส่น และนำไปเป็นทุนในการทำมาหากิน บางคนก็เอาไปสร้างส้วมที่บ้านของตนเองก็มี ดอกเบี้ยเงินกู้เอาไปหื้อที่บ้านแม่หลวงนี้ (ภรรยาผู้ใหญ่) ถือว่าช่วยกันไป”

“เงินที่สมาชิกกลุ่มๆ กู้ไปนั้น ส่วนใหญ่นำไปใช้เพื่อการประกอบอาชีพและใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน มีไม่กี่รายที่นำเงินกู้ไปใช้จ่ายเพื่อการรักษาตัวในโรงพยาบาล การเจ็บไข้ได้ป่วยหากมีอาการเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น เป็นไข้ ปวดศรีษะ ส่วนใหญ่จะไปหาซื้อยาพารามากิน หากกินแล้วไม่หายอาการไม่ดีขึ้นเขาก็ไปคลินิกเอกชนที่บ้านบ้านพระนอน เป็นเป็นหมอที่โรงพยาบาลป่าแะ (โรงพยาบาลนครพิงค์) เหมือนกัน ไปที่นี้สะดวกกว่า ไม่เสียเวลารอนาน เขาว่าไปโรงพยาบาลจะต้องเสียเวลารอนาน ถ้าอาการไม่หนักก็ไปที่โรงพยาบาลกันหรอก”

ป้าเสาร์คำ ของมา สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์เล่าว่า

“ที่พี่เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์นี้ เห็นว่ามีประโยชน์และช่วยเหลือเพื่อนบ้านด้วยกัน ยามที่เงินขาดมือหรือจำเป็นต้องใช้เงินก็จะยื่นกู้เอามาเท่าที่จำเป็นต้องใช้ เอาไปเป็นทุนเขาว่าหากิน (ประกอบอาชีพ) งวดนี้ป้าไปกู้เงินให้ลูก 2,000 บาท เอาหื้อไปค้าขาย ”

3.2) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นการรวมตัวของชาวบ้านบ้านป่าแะ ไม่จำกัดเพศ มีการระดมเงินออมเพื่อการออมทรัพย์ของสมาชิกเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้านเศรษฐกิจ ปัจจุบันกลุ่มสัจจะออมทรัพย์มีเงินออมรวมสองแสนกว่าบาท

อนุรักษ์ สายธรา หนึ่งในผู้ก่อตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ชุมชนบ้านป่าแะ ตำบลคอนแก้ว กล่าวว่า

“กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านป่าแะเริ่มมาตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2543 เริ่มแรกเกิดจากความคิดของหมอแดง (นายแดง หลักดี เป็นแพทย์ประจำตำบลคอนแก้ว และเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านป่าแะมาหลายปี) โดยได้เห็นการดำเนินงานของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของตำบลบ้านคลองเปียงจากการรายงานการดำเนินงานของเมือง ช่อง 5 เกิดความสนใจจึงได้มาคุยกับผมและสุรเชษฐ์ หัวหน้ากลุ่มหนุ่มสาวของหมู่บ้านนี้แหละ บังเอิญทางโงงยาได้นำเอาวีดิโอการดำเนินงานของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านเปียงมาให้ดูอีก อ้ายแดงเลขขอวีดิโอจากหมอมาให้หมู่เฮาดู ก่อนมีความเห็นพ้องต้องกันว่าน่าสนใจ เลขาขายความคิดนี้ให้แก่ชาวบ้านที่มีสวาค์และ

กลุ่มคนที่สนใจ ได้คนมารวมกลุ่มกันประมาณ 20 – 25 คน เริ่มต้นจากการสะสมเงินกันก่อนอย่างต่ำคนละ 50 บาทต่อเดือน คนที่มีสตางค์ก็อยากจะออมเงินมากกว่านั้นมีคนออมสูงสุดถึง 500 บาทต่อเดือน ในเดือนแรกยังไม่มีที่ให้ยืมเพราะยังมีเงินน้อย เงินที่เก็บได้ทั้งหมดนำไปฝากที่ธนาคารออมสิน สาขาแม่ริม ต่อมาสมาชิกกลุ่มบางคนมีความต้องการใช้เงิน จะกู้เงินไปใช้จึงเสนอให้นำเงินก้อนนี้ออกมาดอกคอกออกผลโดยการให้กู้ ช่วงนั้นมีการเงินออมอยู่หมื่นกว่าบาท คณะกรรมการจึงมีความเห็นพ้องต้องกันว่าจะไปเอาเงินก้อนนี้ออกมาให้สมาชิกกู้ พอถึงช่วงนั้น พี่หน้อย พัฒนาชุมชนตำบลคอนแก้ว เห็นหมู่บ้านเรามีการดำเนินการกองทุนของหมู่บ้านจึงได้เข้ามาให้คำแนะนำ และให้ชักชวนองค์กรชุมชน (NGO) มาให้ความช่วยเหลือ องค์กรชุมชนในขณะนั้นได้ให้งบประมาณมาช่วยเหลือชุมชนที่มีปัญหาที่ดินบาท ชาวบ้านป่าแะเห็นว่าเป็นเงินก้อนใหญ่อาจจะรับไม่ไหว เกือบจะไม่เอาแล้ว ทาง NGO จึงพิจารณาให้ประชาชนทั้งตำบลคอนแก้ว แบ่งกัน 10 หมู่บ้าน ชุมชนบ้านป่าแะได้เงินทั้งสิ้น 499,000 บาท (สี่แสนเก้าหมื่นเก้าพันบาท) เพื่อนำมาใช้ในกิจกรรมของหมู่บ้าน โดยมีข้อแม้ว่าเงินก้อนนี้ยังคงต้องคงไว้ในหมู่บ้านไม่ให้สูญหายไปไหน พี่หน้อยได้เข้ามาให้คำแนะนำว่าควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรม สมาชิกกลุ่มจึงได้เสนออ้ายหมอแดง สุรเชษฐ์ และผมเป็นคณะกรรมการ พวกผมหมายถึงคณะกรรมการจึงนำเงินของ NGO มาให้ชาวบ้านกู้ เพื่อให้ชาวบ้านกู้เงินได้เยอะขึ้น จำนวนรายของการกู้ก็มากขึ้นเช่นเดียว เงินออมนั้นจึงกลายเป็นเงินออมของชาวบ้านจริง ๆ ไม่ได้นำมาใช้เพื่อการกู้ยืมใด ๆ ทั้งสิ้น ส่วนเงินของ NGO คณะกรรมการนำมาให้ชาวบ้านกู้ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12 บาทต่อปี การเป็นคณะกรรมการของผมนั้น ผมยอมสละเวลามาเก็บเงินในช่วงวันที่ 1-5 ของทุกเดือนเก็บเงินออม ส่งฝากที่ธนาคารออมสินสาขาแม่ริม เงินกู้และดอกเบี้ยก็ให้หมุนเวียนในชุมชน ถือเป็นส่วนหนึ่งของเงินสัจจะออมทรัพย์เหมือนกัน ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะมากันตรงเวลา เพราะผมเคยปรับแม่หลวง (ภรรยาผู้ใหญ่บ้าน) ที่มาส่งเงินช้า 10 นาที ผมห่อนข้างจะเอาจริง และเพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่คนอื่น ๆ พวกเขาก็เลยไม่กล้า ช่วงหลังมีเงินกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาทเข้ามา ผมได้เป็นคณะกรรมการของเงินก้อนนี้ผมก็เลยต้องลาออกจากกองทุนสัจจะออมทรัพย์ของหมู่บ้าน เนื่องจากมีข้อกำหนดว่าต้องไม่เป็นคณะกรรมการในกลุ่มที่เกี่ยวข้องการเงินใด ๆ”

อ้ายแดง หลักดี คณะกรรมการกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เล่าถึงความเป็นมาของกลุ่มด้วยความภาคภูมิใจว่า

“กลุ่มสัจจะออมทรัพย์นี้ถือได้ว่าเป็นการรวมตัวของชาวบ้านเองในการระดมเงินออมเพื่อช่วยเหลือกันทางด้านเศรษฐกิจ โดยให้ชาวบ้านระดมเงินทุนก่อนเพื่อนำมาใช้เป็นทุนสำหรับการช่วยเหลือสมาชิกกลุ่ม และให้ถือสัจจะในการนำเงินมาคืนทั้งต้นและดอกในวันที่ 1-5 ของทุกเดือนที่สำนักงานกลุ่มฯ ข้างตลาดป่าแะ การก่อตั้งผมได้แนวคิดมาจากกองทุนออมทรัพย์

ตำบลคลองเปรี๊ยะจากรายการทีวี จึงนำมาพูดคุยกันในกลุ่ม มีสุรเชษฐ์ อนุรักษ์ ซึ่งเป็น คนรุ่นใหม่ ไฟแรง มีระดับการศึกษาสูงพอสมควร ประกอบช่วงนั้นได้เข้าอบรมการส่งเสริมสุขภาพของชุมชนซึ่งจัดขึ้นโดยหมอโรงพยาบาลนครพิงค์ เป็นได้เชิญอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่มาเป็นวิทยากร ให้คู่วิธีโอของของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะ ผมเลยขอหมออัศวินโอให้ เอามาให้กลุ่มผู้สนใจในหมู่บ้านมาคุยด้วยกัน ครั้งแรกรวบรวมสมาชิกได้ประมาณ 20 – 30 คน ระดมทุนครั้งแรกคนละ 50 บาทจำนวนเท่ากันทุกเดือน ต่อมาผู้ที่มีเศรษฐกิจดีขึ้นก็อยากจะฝากให้มากกว่า 50 บาท เลยมีข้อตกลงกันว่าจะออมเงินกันเท่าใดก็ได้ แต่ต้องส่งเงินออมเท่ากันทุกเดือน มีคนฝากสูงสุด 500 บาทต่อเดือน ช่วงนั้นมีเงินออมประมาณหมื่นกว่าบาทก็เลยเอาไปฝากธนาคารไว้ก่อน ตอนหลังได้เงินของ NGO มาช่วย เลยเสนอเงินส่วนนั้นมาให้ชาวบ้านกู้ในอัตราร้อยละ 12 บาทต่อปี เงินส่วนนั้นเลยกลายเป็นเงินออมของหมู่บ้านไปเลยไม่ได้นำออกมาใช้ มันเป็นความภาคภูมิใจของคนที่สามารถก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์ได้สำเร็จ หลังจากนั้นก็มีองค์กรต่าง ๆ เข้ามาให้ความช่วยเหลือ เป็นเงิน เป็นคำแนะนำ และอื่นๆ ทำให้การดำเนินงานเป็นรูปเป็นร่างมากขึ้น และได้ประโยชน์แก่ชุมชนมากขึ้น”

ความสำเร็จของการตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์นี้เป็นการสร้างความสามัคคีให้แก่ชุมชน เนื่องจากเป็นการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันทางการเงิน และเป็นแนวทางหนึ่งในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนที่ยั่งยืนถาวร ดอกผลที่ได้นำมาสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน เช่น การกีฬา กิจกรรมของวัด ซึ่งเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของชุมชน

4) กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)

กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นการรวมกลุ่มของบุคคลที่แต่งตั้งขึ้นโดยทางราชการ เดิมนั้นเป็นการคัดเลือกโดยการทำสังคมมติ เพื่อพัฒนาให้เป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสุขภาพอนามัย โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้านสุขภาพอนามัยเป็นระยะ ๆ เพื่อส่งเสริมให้ อสม. ซึ่งมีบทบาทในการแพร่กระจายข่าวสาร ความรู้ด้านสุขภาพแก่ประชาชน มีความรู้ มีการประพฤติปฏิบัติตัวด้านสุขภาพที่ดี เป็นตัวอย่างให้แก่ประชาชน โดยเน้นการมีสุขภาพดีทั้งหน้า ตลอดจนให้การรักษาพยาบาลเบื้องต้นแก่ประชาชนในเขตรับผิดชอบของตนเอง หากเกินขีดความสามารถของพวกเขา ก็จะแนะนำให้ไปรับการรักษาต่อในสถานีนานามัย โรงพยาบาลชุมชน โรงพยาบาลศูนย์/โรงพยาบาลทั่วไปต่อไป นอกจากนี้ อสม. ยังทำบทบาทในการประสานงานด้านสาธารณสุข ระหว่างเจ้าหน้าที่สถานีนานามัย ศูนย์แพทย์ชุมชน คอนแคว โรงพยาบาลนครพิงค์กับประชาชนในชุมชนบ้านป่าแฉะ

ดารา ชัยสว่างพงษ์ เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลนครพิงค์ ผู้รับผิดชอบงานสาธารณสุขมูลฐานในชุมชน ได้กล่าวถึง อสม. และการดำเนินงานด้านสาธารณสุขมูลฐานในชุมชนว่า

“อสม.เป็นบุคคลที่ทางราชการแต่งตั้งขึ้น โดยการคัดเลือกจากบุคคลในชุมชนที่มีหน่วยก้าน มีความเต็มใจ และเสียสละในการทำคุณประโยชน์ให้ชุมชน จึงได้รับการคัดเลือกเข้ามาเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านบ้านป่าแวง มี อสม. ทั้งหมด 13 คน จะดูแลรับผิดชอบชาวบ้านในละแวกบ้านของตนเองประมาณ 10 – 15 หลังคาเรือน ”

“อสม. จะได้รับการอบรมเพื่อเพิ่มศักยภาพด้านสาธารณสุขเป็นระยะ ๆ เพื่อให้สามารถดูแลและแก้ไขปัญหาสาธารณสุขที่ง่ายและอยู่ในวิสัยที่ อสม.จะทำได้ เพื่อการพัฒนาสุขภาพของประชาชนให้ดีขึ้นและยั่งยืน ถือได้ว่า ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสุขภาพของตนเอง ครอบครัว และชุมชน โดยความสมัครใจและมีจิตสำนึกที่ดี มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสุขภาพให้ถูกต้อง และถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติเพื่อการมีสุขภาพดี”

“การดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานในชุมชนบ้านป่าแวงนั้น ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในระบบอาสาสมัคร เน้นการดำเนินงานเพื่อการมีสุขภาพดีถ้วนหน้า มีการเพิ่มศักยภาพในการดูแลตนเองและครอบครัว มุ่งเน้นการส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรค ไม่ให้ประชาชนเจ็บป่วยเพื่อเจ็บป่วยน้อยที่สุด เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลของประชาชน รวมทั้งส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนด้านสุขภาพอนามัยและด้านเศรษฐกิจ ให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาว”

“ปัจจุบันการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานเน้นการที่ อสม. จะต้องคิดเป็น ทำเป็น แก้ไขปัญหาเป็น ทางโรงพยาบาลจะนัดประชุม อสม. สองเดือนต่อครั้ง เพื่อแจ้งเรื่องให้ทราบและเพื่อการประสานงาน นอกจากนี้ยังมีการให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการ หากประเมินผลการดำเนินงาน กลุ่ม อสม. ก็สามารถทำได้ในระดับหนึ่ง จากเดิมที่เคยคอยรับคำสั่งและมีความคิดว่าการให้การดูแลสุขภาพนั้นเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ปัญหาเหล่านี้ยังคงช่วยกันอีกยาวไกล ต้องค่อย ๆ ถ่ายโอนความคิดนี้ไปให้ องค์กร อสม. ยังไม่เข้มแข็งเท่าใดนัก คงต้องอาศัยเวลา”

“จากการพัฒนา อสม. มาได้ช่วงระยะเวลาหนึ่ง พบว่า อสม. ได้รับการยอมรับจากชุมชน จะเห็นได้จากการที่ อสม. บางคนได้รับการคัดเลือกให้เป็นสมาชิกหรือกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล เช่น อ้ายแดง หลักดี ทำให้ อสม. มีบทบาทที่มีลักษณะเป็นอาสาสมัครเพื่อการประสานงานและเชื่อมโยงงานต่างในชุมชนให้ดำเนินต่อไป”

สวณี พุทธิ นักวิชาการควบคุมโรค โรงพยาบาลนครพิงค์ กล่าวบทบาทของ อสม. ว่า

“อสม.จะช่วยงานด้านระบาดขอชุมชนได้เยอะมาก โดยเฉพาะด้านการประสานงานกันระหว่างเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลกับชาวบ้าน โดยทางโรงพยาบาลมักจะขอความช่วยเหลือจาก อสม. ในการรณรงค์และเผยแพร่ความรู้ให้แก่ชาวบ้าน เช่น กรณีมีคนในชุมชนป่วยเป็นไข้เลือด

ออก อสม. จะมาแจ้งให้เจ้าหน้าที่โรงพยาบาล และช่วยกิจกรรมรณรงค์กำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ ยุงลาย ได้แก่ การคว่ำภาชนะที่มีน้ำขัง ใส่ทรายอะเบทในภาชนะขังน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังช่วย ป่าวประกาศให้ประชาชนนำสุนัข แมว มาฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้า ฉีดยาคุมกำเนิดให้ สุนัขและแมว รวมทั้งช่วยฉีดวัคซีนให้ด้วย อสม. มาช่วยทำงานได้คล่องตัวขึ้น รวดเร็วขึ้น”

อ้ายแดง หลักดี อสม.บ้านป่าแะ ได้รับการคัดเลือกจากชาวบ้านให้เป็นแพทย์ ประจำตำบลคอนแก้ว และเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของชุมชนบ้านป่าแะ กล่าวถึงงานสาธารณสุขในชุมชนว่า

“ผมเป็น อสม. มานาน ตั้งแต่สมัยป้ายอร์คที่อนามัยคอนแก้ว ให้ความช่วยเหลือ งานด้านสาธารณสุขมาตลอด จนปัจจุบันบ้านป่าแะมาอยู่ในความดูแลของโรงพยาบาลป่าแะ ก็ยังได้รับการคัดเลือกให้เป็น อสม. อีก ผมว่า การที่ชาวบ้านจะให้ความสนใจเรื่องสุขภาพจำเป็น ต้องอ้อมปากอ้อมท้องเสียก่อน คราบไคที่ท้องยังหิวก็ยังไม่ต้อง ไปคิดเรื่องอื่นๆ หรือ ผมไปดูงานมา หลายแห่ง ก็พยายามเก็บสิ่งที่ดี ๆ ของเป็นมา แต่ก็มาถูกใจในกองทุนสัจจะออมทรัพย์ตำบลบ้าน คลองเปรี๊ยะ ชาวบ้านเป็นก้อเหมือนชาวบ้านเรานี้แหละ การศึกษาก็ไม่ได้สูงกว่าเรา เป็นยังสามารถ ทำอะไรให้กับท้องถิ่นอย่างมากมายมหาศาล ก็เลยชักชวนเพื่อนฝูงตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้าน ป่าแะ ถึงแม้จะไม่ได้กำไรมากมายอย่างเขา แต่ก็เป็นการจุกปรายให้คนอื่น ๆ เห็นความสำคัญ ของการออมทรัพย์ ไม่ใช่เพื่อกู้แต่เพียงอย่างเดียว มันเป็นความภาคภูมิใจครับ กิจกรรมด้าน สุขภาพอื่น ๆ ก็ช่วยประสานอยู่เสมอไม่เคยทิ้ง”

“การสาธารณสุขผมไม่เคยทิ้ง ก็ดูแลให้ความช่วยเหลือมาตลอด ในความคิดของผม เห็นว่า การเจ็บไข้เป็นเรื่องไกลตัว พวกเขาต้องการอ้อมปากอ้อมท้องก่อน ผมก็ไปช่วยเขาทำน้ำพริก ที่บ้านพ่อหลวงด้วย ผมหวังว่าหากช่วยให้เขามีกินมีใช้อย่างไม่ต้องคั่นร่นแล้ว แล้วการแก้ไข ปัญหาเรื่องเจ็บป่วยจะกลายเป็นเรื่องเล็ก ชาวบ้านจะเห็นเป็นเรื่องสำคัญต่อเมื่อมีการเจ็บป่วยเท่านั้น”

ป้าหน้อย แซ่โซว อสม. บ้านป่าแะอีกคนหนึ่งที่มีส่วนร่วมกิจกรรมด้าน สาธารณสุขของชุมชนเป็นประจำ กล่าวว่า

“ป้าเป็น อสม. มานานกว่า 10 ปี ช่วยงานของอนามัย (สถานีอนามัย) จนกระทั่ง ถึงโรงพยาบาลป่าแะ (โรงพยาบาลนครพิงค์) เป็นให้ช่วยอะไรก็ช่วยได้ ช่วงที่คนในละแวกบ้าน ป่วยก็แนะนำให้รักษากับหมอที่ศูนย์แพทย์ฯ ศูนย์แพทย์เดียวนี้ก็ไปมาได้สะดวกไม่ต้องข้ามถนนหลวง กิจกรรมที่ป้าช่วยเป็นประจำ คือ การฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้า และการฉีดยาคุมกำเนิดให้ หมาและแมว”

5) ชมรมกีฬาบ้านป่าแะ ชมรมกีฬานี้เป็นแนวคิดจากองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) คอนแก้ว ได้จัดกิจกรรมกีฬารุ่นเป็นประจำทุกปี ชาวบ้านและเยาวชนในหมู่บ้านจึงได้

รวมตัวกันเป็นชมรมกีฬาบ้านป่าแฉะขึ้น เพื่อฝึกซ้อมกีฬาแข่งขันระหว่างหมู่บ้านในตำบล ปี 2544 นี้ อบต. จัดกีฬามหาสนุก “คอนแก้วเกม” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาด้านร่างกาย จิตใจ ระเบียบวินัยและความสามัคคี รวมทั้งเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมกีฬาพื้นบ้านของชุมชน นอกจากนี้ยังจัดกีฬาต้านภัยยาเสพติดของตำบลคอนแก้ว มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง เยาวชนรู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์เพื่อจะไม่เข้าไปใกล้ยาเสพติด

นางอุบล ไวยยะ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลคอนแก้ว กล่าวให้ฟังถึงที่มาของชมรมกีฬาในตำบลคอนแก้วว่า

“สภาพสังคมของบ้านเราเดี๋ยวนี้มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปเรื่อย ๆ การพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าในด้านที่ดีก็มี ด้านที่ก่อให้เกิดปัญหาสังคมก็มาก การพัฒนาที่ก่อให้เกิดความเสื่อม โดยเฉพาะในเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญของชาติ พวกเขาเหล่านี้ ใช้เวลาว่างมั่วสุมและชักนำกันไปในทางที่ไม่ดี จนก่อให้เกิดปัญหาการเสพยาเสพติด โดยเฉพาะยาบ้า และก่อให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพอนามัยตามมาได้”

“วิธีการที่จะช่วยป้องกันปัญหาเหล่านี้ได้ ทาง อบต. ก็ได้นำกีฬาเข้ามาเสริมอย่างน้อยให้เยาวชนใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ไม่มีเวลาไปมั่วสุมกัน ซึ่งทางเราจัดกิจกรรมกีฬาเป็นระยะตลอดทั้งปีที่ผ่านมาได้จัดกิจกรรมกีฬาแต่ละทำในนามของตำบลคอนแก้ว ให้แต่ละหมู่บ้านไปฝึกซ้อมกันเอง แต่ละหมู่บ้านมีศูนย์กีฬาและคณะกรรมการกีฬาประจำหมู่บ้าน กิจกรรมกีฬาในตำบลได้จัดขึ้นตามลำดับ ต่อไปนี้

21 – 29 เมษายน แข่งขันกีฬาฟุตบอล 7 คน รุ่นอายุไม่เกิน 16 ปี เป็นการแข่งขันทักษะด้านกีฬาต้านภัยยาเสพติดตำบลคอนแก้ว ณ สนามกีฬาโรงเรียนบ้านคอนแก้ว หมู่ที่ 2

1 พฤษภาคม ที่ผ่านมามีจัดการแข่งขันกีฬามหาสนุก “คอนแก้วเกม” ครั้งที่ 4 ที่สนามกีฬาโรงเรียนบ้านศาลา หมู่ที่ 3 ตำบลคอนแก้ว

14 – 20 พฤษภาคม แข่งขันกีฬาเซปักตะกร้อ รุ่นประชาชนทั่วไป ณ ลานกีฬาเอนกประสงค์ อบต. คอนแก้ว

13 – 24 มิถุนายน แข่งขันกีฬาออลเล่ย์บอล รุ่นประชาชนทั่วไป ทั้งชายและหญิง ณ สนามกีฬาโรงเรียนบ้านคอนแก้ว หมู่ที่ 2

7 – 28 กรกฎาคม แข่งขันฟุตบอล 7 คนรุ่นประชาชนทั่วไปทั้งชายและหญิง ณ สนามกีฬาโรงเรียนบ้านคอนแก้ว หมู่ที่ 2

11 – 26 สิงหาคม แข่งขันเปตองรุ่นประชาชนทั่วไป ณ สนามกีฬาโรงเรียนบ้านศาลา หมู่ที่ 3 ตำบลคอนแก้ว

โดยทางอบต. สนับสนุนงบประมาณส่วนหนึ่งเป็นค่าอุปกรณ์ ค่าดำเนินการ อีกส่วนหนึ่งชาวบ้านออกเงินกันเองสมทบให้แก่ักกีฬา เป็นค่าเสื้อผ้า ค่าอาหาร ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เพื่อให้พวกเขาได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมด้วย”

“ในบ้านป่าแะ มีศูนย์กีฬาประจำหมู่บ้าน แต่เป็นการรวมกัน 2 บ้าน คือ บ้านป่าแะและบ้านพระเจ้านั่งโก้น มีนายสุรเชษฐ์ นันคำ เป็นประธาน นายนิกร บัวสุข เป็นรองประธาน นายอนุรักษ์ สายธารา เป็นเหรัญญิก มีคณะกรรมการทั้งสิ้น 10 คน มีที่ทำการศูนย์กีฬาอยู่ข้างตลาดป่าแะ บนพื้นที่ของ อบต. คอนแก้ว และพบว่า เขาวชนและชาวบ้านมีการตื่นตัว และรวมตัวกันในการฝึกซ้อมกีฬา ขณะนี้แม้จะไม่มีการแข่งขันกันอีก แต่ก็ยังคงมีการเล่นตะกร้อ เล่นบอลลูกกันอยู่”

กลุ่มต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ล้วนแต่มีคณะกรรมการดำเนินงานโดยประชาชนในชุมชนเอง ถึงแม้ว่ากลุ่มจะเกิดจากการแต่งตั้งของทางราชการก็ตาม ประชาชนก็เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นกลไกทางสังคมที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน

1.7 ประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญของชุมชน

ประชาชนในชุมชนบ้านป่าแะ ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมา ผู้คนในชุมชนมีความศรัทธาและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา สังเกตเห็นได้จากการที่ประชาชนให้ความสำคัญและเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา เช่น งานประเพณีเข้าพรรษา ออกพรรษา สลากภัตร งานบวชพระ งานศพ งานสงกรานต์ ซึ่งประชาชนจะใช้วัดเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจและประเพณี นอกจากนี้ วัดยังเปิดให้โอกาสศาสนาอื่นเข้ามาใช้สถานที่ในการให้บริการอีกด้วย เช่น ศูนย์พลังจักรวาล เป็นต้น

ประเพณีที่ประชาชนนิยมประเพณีปฏิบัติต่อเนื่องกันมาช้านาน ที่สำคัญ ได้แก่

ประเพณีทำบุญข้าวใหม่

ประเพณีทำบุญข้าวใหม่หรือประเพณีตานข้าวใหม่ เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในเดือน 4 เหนือตรงกับเดือนมกราคมของทุกปี หรือประชาชนชาวบ้านเรียกว่าเดือนสี่เป้ง เป็นเดือนที่ประชาชนเก็บเกี่ยวข้าวแล้วนำไปเก็บไว้ในยุ้งฉาง ชาวบ้านานิยมนำเอาข้าวไปทำบุญก่อนที่จะนำไปบริโภค เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่แม่โพสพ เทพธิดาในชุมชนแห่งนี้ ถึงแม้ว่าปัจจุบันประชาชนชุมชนบ้าน

ป่าแะจะไม่มีพื้นที่เกษตรกรรมเหลืออยู่ แต่ก็ยังยึดถือประเพณีนี้สืบเนื่องต่อมา โดยที่ชาวบ้านจะซื้อข้าวสารใหม่มาร่วมทำบุญตามประเพณี หลังจากที่ได้ร่วมกันทำบุญถวายข้าวเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็จะมอบข้าวไว้ให้วัด คณะกรรมการหมู่บ้าน จึงนำข้าวที่ได้ไปขายนำเงินมาเป็นปัจจัยใช้ในวัด

ยายหอม หลักดี ผู้อาวุโสในชุมชน เล่าให้ฟังถึงประเพณีนี้ว่า

“เมื่อก่อน ขายมีที่นา ไว้ปลูกข้าวกินเอง เก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ในเดือนสี่เบ็งก็จะพากันเอาข้าวใหม่มาหนึ่งไปวัดพร้อมกับอาหารหวานคาว ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่เจ้าที่ แม่โพสพ แล้วเลขคานขึ้นข้าวหื้อพ่ออุ้ยแม่อุ้ย ตอนนี้อยู่ไม่มีที่นาแล้วก็ไปซื้อข้าวใหม่ถวายวัด หลาย ๆ ปีที่ผ่านมา ศรัทธาวัดตกลงกันว่าจะทำบุญเป็นข้าวสารข้าวเหนียวหรือข้าวเจ้าก็ได้ แต่เป็นข้าวใหม่ก็แล้วกัน คณะกรรมการวัดจะรวบรวมข้าวที่ได้นำไปขาย นำเงินที่ได้มาใช้จ่ายในวัด หรือใช้ในกิจกรรมอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการวัดเห็นสมควร”

ประเพณีทำบุญข้าวใหม่เป็นประเพณีการหนึ่งที่มีการทำบุญให้แก่สิ่งแวดล้อม ถือได้ว่าเป็นการทดแทนพระคุณแก่ผืนดินที่เคยให้ประโยชน์แก่ชาวบ้าน การทำบุญข้าวใหม่นี้ชาวบ้านในทุกครัวเรือนมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้าวสารใหม่ถวายวัด เพื่อให้วัดได้เก็บไว้ใช้บริโภคหรือขายเพื่อนำเงินที่ขายได้มาใช้ในการศึกษาของพระสงฆ์ เณร หรือใช้ในกิจกรรมอื่น ๆ ของวัดตามแต่ทางวัดจะเห็นสมควร

ประเพณีปอยหลวง

ประเพณีปอยหลวงจะทำกันในช่วงที่ปลอดจากฝน ประมาณเดือน 5 ถึงเดือน 7 ราวเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะว่างจากการทำสวน ทำไร่ พวกเขาจะจัดงานปอยหลวงขึ้น เป็นงานประเพณีที่เฉลิมฉลองถาวรวัตถุของวัดหรือสิ่งก่อสร้างที่ชาวบ้านช่วยกันสร้างขึ้นมา เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ศาลาเอนกประสงค์ หอไตร สะพาน หอประชุม โรงเรียน หลังจากที่ได้ร่วมกันลงแรง หรือบริจาคทรัพย์เงินทองสร้างแล้ว มีการทำบุญถวาย และมอบเป็นสมบัติของส่วนรวม บุญกุศลที่ศรัทธาได้สร้างมานั้น ชาวบ้านถือเป็นปัจจัยให้ผู้บริจาคคนนั้นได้รับอานิสงฆ์ในภายภาคหน้า อีกทั้งเป็นทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับพ่อแม่ พี่น้อง หรือญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว

ท่านเจ้าอาวาสวัดปิยาราม กล่าวถึง ประเพณีปอยหลวงนี้ว่า

“ประเพณีปอยหลวงไม่ได้จัดทุกปี จัดเมื่อมีการสร้างถาวรวัตถุที่เป็นสาธารณประโยชน์อื่น ๆ ของชุมชนหรือของวัด เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็มีพิธีเฉลิมฉลอง ทำบุญถวายมอบให้กับชุมชนหรือวัดเป็นของส่วนรวมที่ใช้ร่วมกันได้”

การดำเนินงานประเพณีปอยหลวงนั้น เจ้าอาวาสให้ข้อมูลต่อไปว่า

“ถ้าเป็นการสร้างถาวรวัตถุของวัดจะแจ้งข่าวผ่านมาทางพ่อหลวงสุทัศน์ ไปแจ้งให้ศรัทธาวัดมาประชุมเพื่อปรึกษาหารือกัน ถ้าเป็นของสาธารณะประโยชน์อื่น ๆ ที่เป็นของชุมชนพ่อหลวงจะเป็นผู้ดำเนินการเอง เมื่อวัดตกลงจะจัดปอยหลวงแล้ว จะมีการแบ่งงานกันทำว่าใครทำหน้าที่อะไร งบประมาณในการจัดนั้นมาจากไหน มีการประชุมเป็นช่วง ๆ จวบที่มีงานฉลองศาลาเอนกประสงค์ของวัด กลุ่มแม่บ้านเป็นผู้จัดเตรียมแต่งดาเครื่องไทยทาน อาหารคาว - หวานต้อนรับแขกที่มาในงาน คณะกรรมการวัดจะอยู่ฝ่ายการเงิน กลุ่มผู้อาวุโสผู้ชายจะอยู่ฝ่ายต้อนรับและดูแลพระวัดต่าง ๆ ที่นิมนต์มาร่วมพิธี คณะกรรมการหมู่บ้านดูแลความเรียบร้อยของงานเป็นต้น ร่วมมือกันทุกกลุ่มทุกฝ่าย วันงานถือว่าเป็นวันทำบุญหรือวันदानชาวบ้านแต่งตัวดี ๆ งาน ๆ ตามแบบอย่างทางเหนือ จัดขบวนแห่ “กรวดาน” มีช่างฟ้อนแห่เข้าไปวัด ตอนเย็นมีงานสมโภชเป็นดนตรีหรือการเล่นอื่น ๆ เช่น ชิงช้าสวรรค์ ปาเป้า ยิงปืน เป็นต้น สร้างความสนุกสนานให้แก่ชาวบ้านในชุมชน นอกจากนี้ยังได้กุศล ความร่วมมือใจกันระหว่างเพื่อนบ้าน เกิดเป็นความสามัคคี และเป็นความผูกพันร่วมกันของชาวบ้านในชุมชนเดียวกัน”

ประเพณีปอยหลวงเป็นอีกประเพณีหนึ่งที่มีความสำคัญต่อชุมชนบ้านป่าแะ เป็นการแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม พิธีกรรม เพื่อการเฉลิมฉลองถาวรวัตถุที่ชาวบ้านและชุมชนใกล้เคียงร่วมกันสร้างเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนสืบต่อไป ผู้คนในชุมชนจะร่วมกันออกความคิดเห็นในการจัดงาน การจัดแบ่งงาน ก่อให้เกิดความสามัคคี ความสนุกสนาน เกิดความผูกพันกันของคนในชุมชน ถาวรวัตถุที่สร้างก็ยังมีประโยชน์ให้แก่ทุกคนทั้งในชุมชนและแก่บุคคลอื่น ๆ

ประเพณีสงกรานต์

ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีที่ดั้งเดิมของชาวไทย ชาวเหนือล้านนาเรียกว่า “วันปีใหม่เมือง” เริ่มต้นในวันที่ 13 - 16 เมษายนของทุกปี มีการสาดน้ำเล่นกันเพื่อลดความร้อนของอุณหภูมิในฤดูร้อน โดยปกติบุตรหลานที่อยู่ต่างถิ่นจะพร้อมใจกันเดินทางกลับมายังบ้านเกิดเพื่อกลับมาขอคารวะพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ และร่วมงานประเพณีสงกรานต์นี้

วันที่ 13 เมษายน ชาวบ้านล้านนาเรียกวันนี้ว่า วันสังขารล่อง ในเช้าตรู่วันนี้สมาชิกในครอบครัวจะช่วยกันทำความสะอาดบ้านเรือน เอาเสื้อผ้า ที่นอน หมอน มุ้งออกมาทำความสะอาด ผึ่งแดด/ตากแดด ซึ่งถือได้ว่าเป็นวันสาธารณสุขครอบครัว นอกจากจะทำความสะอาดบ้านเรือนแล้วยังมีการทำความสะอาดร่างกาย สระผม หลังจากเสร็จเรียบร้อยแล้วแต่ละบ้านก็จะเล่นน้ำสาดกันด้วยความสนุกสนาน

ป้าจันทร์สม สายธารา ผู้อาวุโสของชุมชนบ้านป่าแะเล่าให้ฟังว่า

“วันสังขารล่องนี้ ตรงกับวันที่ 13 เมษายน บ้านเฮาตรงกับเดือน 7 ถือว่าเป็นวันมหาสงกรานต์ ชาวบ้านเชื่อว่าตัวสังขารนั้นเป็นผีผขาว นุ่งขาวห่มขาว พร้อมกับบิรवारนุ่งขาวห่มขาวเหมือนกัน หอบเสื้อผ้าเก่าไปตวย จะออกมา (ปรากฏกาย) ในเวลาเมื่อคืน (กลางคืน) ลอยล่องไปตามน้ำ แต่เรื่องเป็นเรื่องที่เป็นใช้ลูกอะอ่อน (หลอกเด็ก) ให้ตื่นแต่เช้าให้ลูกมาดูตัวสังขาร วันสังขารล่องนี้ ชาวบ้านจะยิงปืน หรือจุดบอกถบ (ประทัด) เพื่อไล่ตัวสังขาร เสนียดจัญไร สิ่งไม่ดีทั้งหลายของปีเก่าให้พ้นไป สายมาอีกสักหน่อยชาวบ้านจะทำความสะอาดบ้านจนหอเหือน อาบน้ำ สระผมด้วยน้ำส้มป่อยหรือน้ำอบ กล้าผมเป็นมวยเอาดอกเอื้องมาเสียบประดับผม ตอนนี้เหลือแต่คนแก่ที่ยังทำกันอยู่ การอาบน้ำ สระผม ถือเป็นการกำจัดสิ่งสกปรก หรือสิ่งที่ปัดออกไป ต้อนรับปีใหม่ด้วยความสะอาด บริสุทธิผุดผ่อง”

วันที่ 14 เมษายน ถือว่าเป็นวันครอบครัว ชาวล้านนา เรียกว่า วันเนาหรือวันเนาวันนี้ถือว่าเป็นวันสำคัญเนื่องจากเป็นวันสิ้นปีเก่า วันนี้ชาวบ้านจะไม่ทำสิ่งที่เป็นอัปมงคล เช่น การคำทอ ทะเลาะวิวาท หรือสิ่งที่ไม่ดีอื่น ๆ หากทำในสิ่งที่เป็นอัปมงคลในวันนี้จะทำให้ชีวิตไม่เจริญรุ่งเรืองไปตลอดทั้งปี วันนี้ชาวบ้านถือเป็นวันดาหรือวันจ่าย แต่ละครอบครัวไปตลาดเพื่อซื้อของมาทำขนม อาหาร หรือข้าวของเครื่องใช้สำหรับไปทำบุญที่วัด ในคอบบ่าวชาวบ้านพากันขนทรายจากแม่น้ำปิงเข้าวัด ช่วยกันก่อเจดีย์ทราย นำตุ้ง (ธง) มาปักไว้ที่เจดีย์ทราย และถวายวัด ในวันที่ 15 เมษายน

ป้าจันทร์สม กล่าวต่อถึงวันเนาหรือวันเนาว่า

“วันเนาหรือวันเนา ตรงกับวันที่ 14 คำว่าเนา คือ บ่ดี บ้านเฮาถือว่าวันนี้เป็นวันบ่ดี เป็นจะคเว็นทำสิ่งที่บ่ดี สิ่งชั่วร้าย หรือสิ่งที่เป็นอัปมงคลทั้งหลาย มันจะทำให้ชีวิตบ่เจริญก้าวหน้า บ่เป็นมงคลสุด (ตลอด) ปี สายหน้อยแม่เฮือนจะพากันไปกาด (ตลาด) ไปซื้อครว (ของ) มาแบ่งขนม กับข้าว หรือของเตรียมไปวัด พอดกบ่ายก็พากันไปขนทรายเข้าวัด ตะกอนนี้ก่อนเข้าวัดจะต้องบิดผ้าหื้อแห้ง หากน้ำที่ผ่านทุ่งไหลหยดลงในวัดถือว่าเป็นบาป เพราะทำให้วัดเลอะเทอะเตี้ยวันนี้ไม่ค่อยเห็นเด็ก ๆ บิดผ้าก่อนเข้าวัดเลยเข้าไปในสัดทั้งผ้าเปียก ๆ น้ำไหลลงอาบแข็งขา”

“กำบ่เก่า เป็นเชื่อกันว่า ทุกครั้งที่เฮาเข้าวัด เฮาจะนำเอาเม็ดทรายติดเท้าออกมาด้วยการขนทรายเป็นการนำเอาทรายเข้าวัดเป็นการทดแทน หากไม่ขนทรายเข้าวัดแล้วตายไปก็จะเปรตคนบ้านเฮาถือว่าของใดที่เป็นสมบัติของวัดถือว่าเป็นของสูง ของศักดิ์สิทธิ์ใครจะลักหรือทำลายบ่ได้ถือว่าเป็นบาป จริง ๆ แล้วมันเป็นกุศโลบายในการช่วยกันขนทราย เพื่อมาใช้ในการก่อสร้างต่าง ๆ ในกรณีที่จำเป็น”

“ค่านานโบราณเขาเชื่อกันว่า พระโพธิสัตว์เมื่อเสวยชาติเป็นคนยากจนเจ็บใจ ได้ก่อพระเจดีย์ทราย แล้วฉีกผ้าสบงเสียบไม้แขวนคดแปลงเป็นตุงเสียบไว้บนกองพระเจดีย์ทราย พร้อมกับอธิษฐานขอให้เสวยชาติใหม่เป็นองค์ศัพพัญญู คนบ้านเฮาก็เชื่อว่าคนใดที่दानพระเจดีย์ทรายแล้วจะได้บุญมหาศาลเท่ากับเมื่อก่อนที่ขวนเข้าวัด และจะได้ไปเกิดในชาติใหม่ร่วมกับพระศรีอริยะ มีญาติพี่น้องบริวารมาก ไปไหนไม่คดไม่ยอก ถ้าเป็นคนเฒ่าคนแก่อายุจะยืนยาว หรือหากเป็นบ่าวสาว หากก่อเจดีย์ทรายร่วมกันก็จะได้เป็นคู่สร้างคู่สมกันตลอดไป”

ในวันนี้ กระทรวงสาธารณสุขประกาศเป็นวันครอบครัว เนื่องจากผู้ที่ไปทำงานต่างถิ่นมักจะกลับมาเยี่ยมบ้าน พ่อแม่ พี่น้อง พร้อมทั้งมาขอมาพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ครอบครัวจึงอยู่กันอย่างพร้อมหน้า เกิดเป็นความอบอุ่นในครอบครัว เป็นที่ปลาบปลื้มของครอบครัวด้วย

วันที่ 15 เมษายน ประเพณีพื้นเมืองล้านนาเรียกวันนี้ว่า วันพญาวัน เป็นวันเริ่มต้นปีใหม่ เป็นวันเถลิงศก ที่มีการทำบุญทางศาสนาที่วัด พังเทศน์ นำอาหารคาวและหวานไปถวายพระที่วัด ถือได้ว่าเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วหรือผู้ที่เคยรู้จักให้ความเคารพนับถือกันในยามมีชีวิตอยู่ ช่วงบ่ายไปรดน้ำคำหัวญาติผู้ใหญ่ โดยนำข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน น้ำมันส้มป่อย พร้อมกับอาหารคาวหวานไปขอโทษขอโพยพ่อแม่ บุคคลที่ตนเองนับถือ พร้อมทั้งขอพรจากท่าน รวมทั้งญาติพี่น้องผู้ใหญ่ที่อยู่ต่างถิ่นด้วย

ป้าจันทร์สม กล่าวถึงวันพญาวันต่อไปว่า

“วันนี้คนเฒ่า คนแก่จะไปวัด นำอาหารไปถวายพระภิกษุเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษและญาติผู้ล่วงลับ บ่าย ๆ ก็ไปรดน้ำคำผู้ใหญ่ พระสงฆ์ เป็นอันเสร็จพิธี คราวที่จะนำไปรดน้ำคำผู้ใหญ่จะมีน้ำขมิ้น ส้มป่อย ดอกไม้ ธูปเทียน ขนมหอม หรือผ้าถุงแล้วแต่ฐานะของแต่ละบุคคล”

วันที่ 16 เมษายน ถือว่าเป็น “วันปากปี” หมายถึง วันเริ่มปีใหม่ของชาวล้านนา วันนี้เป็นวันที่ทุกคนรวมน้ำขมิ้นส้มป่อยมาสรงน้ำพระพุทธรูปที่อยู่ในบ้าน สรงน้ำพระที่วัด สลุปที่เก็บถ้ำหรือกระดูกของบรรพบุรุษ มีการรดน้ำคำเจ้าคณะตำบล พระสงฆ์ที่เคารพนับถือ

ป้าจันทร์สม กล่าวให้ฟังถึงวันปากปีว่า

“วันปากปี บ้านเฮาถือว่าเป็นวันเริ่มต้นปีใหม่ วันนี้ชาวบ้านจะนำขมิ้นมาทำเป็นอาหารถือดีเป็นการหนุนชีวิตให้ดีขึ้นตลอดทั้งปี นอกจากนี้แล้วยังแบ่งแ่งหรือคำขมิ้นให้กับญาติพี่น้อง ให้ทุกคนได้กินเหมือนกัน นอกจากนี้ ในวันที่ชาวบ้านจะรดน้ำพระ หัววัด (พระภิกษุที่นับถือวัดต่างหมู่บ้าน) และทำบุญให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว โดยจะไปสรงน้ำสลุปที่เก็บกระดูกของพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย และทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า เลี้ยงเจ้าที่ เสร็จเรียบร้อยแล้วจึงกินข้าวพร้อมกัน”

ประเพณีทำบุญเข้าพรรษา – ออกพรรษา

ประเพณีทำบุญเข้าพรรษา ตรงกับวันแรม 1 ค่ำเดือน 10 เหนือ ตรงกับเดือนกรกฎาคม ประชาชนจะถือเอาช่วงระยะเวลาที่พระภิกษุสงฆ์จำพรรษาเป็นระยะเวลา 3 เดือน วันเข้าพรรษานี้ประชาชนจะหยุดการประกอบอาชีพทุกอย่างพากันเข้าวัดทำบุญ ฟังเทศน์ ชาวบ้านตื่นเช้าเตรียมอาหารคาว – หวานใส่ภาชนะนำไปตักบาตรที่วัด บางคนก็จะรวบรวมเงินซื้อเทียนขนาดใหญ่ (เทียนพรรษา) ถวายแก่พระสงฆ์เพื่อใช้ในช่วงเข้าพรรษา ปัจจุบันวัดมีไฟฟ้าใช้จากการสังเกตพบว่า ประชาชนบางรายจึงถวายหลอดไฟฟ้าแทนเทียนพรรษา ประชาชนบางส่วนจะถือเอาช่วงเข้าพรรษาประเพณีปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามเพื่อเพิ่มอานิสงส์

ให้แก่ตนเอง ครอบครัว ตลอดจนสรรพสัตว์ต่าง ๆ โดยการงดการรับประทานเนื้อสัตว์ทุกชนิด หุยกัฒฐรา ไปวัด เพื่อรับศีล ฟังธรรม บำเพ็ญภาวนา โดยเฉพาะในผู้สูงอายุจะไปในอนที่วัดเพื่อปฏิบัติธรรม บำเพ็ญภาวนา

พระอธิการมนตรี ฐมฺมโร เจ้าอาวาสวัดปियาราม กล่าวถึงประเพณีเข้าพรรษานี้ว่า

“ช่วงเข้าพรรษานี้ คนเฒ่าคนแก่จะถือโอกาสมานอนวัด รักษาอุโบสถศีล บำเพ็ญภาวนา ปัจจุบันคนเฒ่าคนแก่มาวัดลำบาก ต้องข้ามถนนมา ถนนก็กว้าง รถก็ขับมากันด้วยความเร็วสูง บางคนหือลูกหลานเอาใส่รถยนต์บ้าง รถเครื่อง (รถจักรยานยนต์) มาบ้าง ส่วนใหญ่จะมากันทุกคืน วันเข้าพรรษาจะมีวันศีลทั้งหมด 13 คืน สำหรับวัยกลางคนหรือวัยทำงานเป็นจะหยุดงานแล้วมาทำบุญที่วัดในช่วงเช้า”

“ตอนเช้าทางวัดมีพิธีของสงฆ์ ชาวบ้านทั้งคนเฒ่าคนแก่มาทำบุญที่วัด ตานขันข้าว (ถวายภัตตาหาร) แก่พระสงฆ์ เอาบุญกุศลไว้ในกายภาคน้ำและให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว พระสงฆ์จะแสดงธรรมโปรดญาติโยมทั้งหลาย บางคนก็มีเทียนพรรษามาถวายให้วัดด้วย บางปีวัดได้เทียนพรรษาหลายเล่ม ที่ใช้จัดจะมีเพียง 2 แท่งเท่านั้น ส่วนที่เหลือก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์ ชาวบ้านบางคนเลยถวายหลอดนีออนแทนก็มี”

“ในช่วงเข้าพรรษา ญาติโยมบางคนก็ถือโอกาส หยุดการทำงานไปชั่วคราว โดยการถือศีลกินเจ หลีกเลี้ยงกินเนื้อสัตว์ บางคนจะงดเหล้า ในช่วงเข้าพรรษา บางคนจะงดเฉพาะวันศีลแต่ศรัทธาของใครของมัน ”

ยายหอม หลักดี ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน กล่าวถึงกิจกรรมทางศาสนาในวันเข้าพรรษานี้ว่า

“แม่จะไปวัดเฉพาะวันศีล หือลูกหลานไปส่ง ปวดหัวเข้า เดียว (เดิน) ไปวัดบ่ไหว ถนนก็มีรถราแน่น วิ่งก็ไว กลัวยรถชนเอา”

สมบูรณ์ ประกอบของ แม่บ้านคนหนึ่งในชุมชนกล่าวว่า

“ช่วงเข้าพรรษาจะไปวัดบางที่ตรงกับวันเสาร์ หรือวันอาทิตย์ ไปตานขันข้าว เสร็จแล้วจะกลับบ้าน ถ้าตรงกับวันธรรมดาจะไม่ได้ไปเพราะจะต้องไปทำงาน”

ประเพณีออกพรรษา

หลังจากที่พระภิกษุจำพรรษา ครบ 3 เดือนแล้ว ในวันแรม 1 ค่ำเดือนเก็งหรือเดือนฮ้าย ตรงกับเดือนตุลาคมถือว่าเป็นวันพระสงฆ์ออกจากพรรษา ในปีนี้ตรงกับวันที่ 2 ตุลาคม 2544 ประชาชนโดยเฉพาะผู้สูงอายุจะไปทำบุญ ตักบาตร ฟังเทศน์ ฟังธรรมที่วัด ในวันนี้ชาวพุทธเชื่อว่า เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ทำปวารณาในอุโบสถ ทำสังฆกรรม ซึ่งเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ เป็นการกล่าวประกาศในท่ามกลางสงฆ์เพื่อเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ว่ากล่าวตักเตือนกันได้

เจ้าอาวาสวัดปियาราม กล่าวถึงวันออกพรรษานี้ว่า

“วันออกพรรษา ถือว่าเป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนาอีกวันหนึ่ง เป็นวันที่พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อว่า สมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทรงโปรดพระมารดา ครั้นเมื่อออกพรรษาแล้วจึงเสด็จกลับโลกมนุษย์ที่เมืองสังกัสสนคร เพื่อระลึกสาเหตุการณ์ครั้งนั้นจึงร่วมกันทำบุญตักบาตรถือเสมือนว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มายังโลกมนุษย์จึงมีการตักบาตรถวาย”

“ในหมู่สงฆ์เองก็มีพิธีกรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า การทำปวารณา เป็นการกล่าวประกาศท่ามกลางหมู่สงฆ์ เพื่อเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ว่ากล่าวตักเตือนกันได้”

“ในวันออกพรรษา ถือได้ว่า เป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ ญาติพี่น้องที่เสียชีวิตไปแล้ว ชาวบ้านจะมาตานขันข้าว ฟังเทศน์ ฟังธรรมที่วัด ขอพรจากพระสงฆ์ เพื่อความสุขความเจริญรุ่งเรืองและเป็นสิริมงคล”

ประเพณีเข้าพรรษาและประเพณีออกพรรษานี้จะห่างกัน 3 เดือนเต็ม ในช่วงเข้าพรรษาพระสงฆ์จะจำพรรษาอยู่แต่ในวัด ไม่ออกไปไหน ศึกษาธรรมะและโปรดสัตว์ ประชาชนจะไปทำบุญที่วัดตลอดช่วงเข้าพรรษานี้ บางคนจะทำบุญโดยการงดเนื้อสัตว์ ของมีเนมา และทำจิตใจให้สงบ หลังจากเข้าพรรษาครบ 3 เดือนแล้ว ถือว่าเป็นการเสร็จสิ้นประเพณีเข้าพรรษา เข้าสู่ประเพณีออกพรรษา พระสงฆ์จะออกจากพรรษา และทำการปวารณาในหมู่สงฆ์ ประชาชนก็จะมาทำบุญเพื่อเติมบุญสงฆ์ให้แก่ตนเอง ครอบครัว ให้มีความสุข ความเจริญต่อไป

ประเพณีเดือนยี่เป็ง

ในเดือนยี่ของภาคเหนือตรงกับเดือนพฤศจิกายน จะเป็นประเพณียี่เป็ง สำหรับในปีตรงกับวันที่ 31 ตุลาคม 2544

ประเพณียี่เป็งเป็นประเพณีเก่าแก่และสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ แต่ไม่สามารถบอกได้ว่าเริ่มมาตั้งแต่สมัยใด

พระอธิการมนตรี เจ้าอาวาสวัดปियาราม และป่าจันทร์สม สายธารา ศิลปินแห่งชาติ ประจำปี 2536 กล่าวถึงประเพณีลอยกระทงอย่างสอดคล้องต้องกันว่า

“ประเพณียี่เป็งหรือประเพณีลอยกระทงนั้นจะตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 12 จะมีการตกแต่งประดับประดาประตูลูกไฟทางเข้าวัด ประตูลูกไฟเข้าวิหาร บริเวณพระวิหารจะเอาโคมไปต่าง ๆ แขนงประดับประดาไว้อย่างสวยงาม ในสมัยก่อนนั้นพระวิหารจะประดับด้วยโคมรูปต่าง ๆ เช่น โคมพัด โคมเวียน หรือโคมไฟไว้อย่างสวยงาม ปัจจุบันโคมพัดและโคมเวียนมักจะไม่ค่อยเห็นแล้ว

ในวันนี้จะมีการเข้าวัด ทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ กลุ่มผู้ชายจะนำกระดาดมาทำเป็นโคม ก่อกองไฟแล้วพัดเอาควันไฟเข้าไปในโคมอย่างเต็มที่แล้วปล่อยให้ลอยไปบนท้องฟ้า ส่วนใหญ่จะติดประทัดไปในโคมด้วย ปล่องขึ้นบนท้องฟ้าทั้งในเวลากลางวัน บางครั้งจะมีการนำเงินติดไปในโคมด้วย ถือเป็นการสะเดาะเคราะห์ หากปล่อยโคมในช่วงเวลากลางคืนชาวบ้านจะเอาไฟติดในโคมลอย โคมชนิดนี้ เรียก โคมไฟ ชาวบ้านจะช่วยกันทำ เมื่อรมควันไฟได้ที่แล้วจะปล่อยโคมไฟไปสู่ท้องฟ้า ชนวนประทัดที่ติดไฟจะทำให้ประทัดแตกเสียงดังปัง ๆ ชาวบ้านรวมถึงเด็ก ๆ ที่มาร่วมกันทำโคมจุดไฟด้วยความสนุกสนาน บางทีเด็กจะหยอกล้อกันด้วยความสนุกสนาน กิจกรรมการทำโคมไฟนี้เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านช่วยกันทำ และสร้างสนุกสนานร่วมกัน

ในช่วงเวลาห้าค่ำ ประมาณทุ่มถึงสองทุ่ม สามทุ่ม ชาวบ้านจะจุดผางประทีปโคมไฟ ตามรั้วบ้าน หิ้งพระ เตาไฟ หรือหิ้งน้ำ โดยใช้ผางประทีป เทียนไข เกิดความสว่างไสวไปทั่วหมู่บ้าน เป็นการบูชาพระ ไฟ น้ำ ที่ให้คุณประโยชน์แก่เรา”

ช่วงประเพณียี่เป็ง คือ ในวันขึ้น 14 – 15 ค่ำเดือนยี่ ชาวบ้านจะให้ลูกหลานไปตัดใบตองแล้วฉีกไฟ หรือตากแดดให้ใบตองอ่อนลง แล้วตัดใบตองขนาดต่าง ๆ จัดเป็นรูปแล้วเย็บติดกันด้วยด้าย เย็บติดกับฐานทำจากคันกล้วยหรือต้นพลับพลึง เป็นรูปกระทง บางคนจะซื้อกระดาษสีสำเร็จรูปมาประกอบกับโคมหรือคันกล้วยเป็นรูปกระทงนำออกขายเป็นการช่วยกันหารายได้อีกทางหนึ่ง หนุ่มสาว เพื่อนบ้านช่วยกันประดับประดากระทงด้วยดอกไม้ให้สวยงาม ปักด้วยธูปเทียน บางคนก็ใส่เงินลงไปด้วย ถือเป็นการสะเดาะเคราะห์ นำไปลอยในแม่น้ำปิง”

ประเพณีเป็งนั้นเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมานานหลายชั่วอายุคน วัดและบ้านจะมีการช่วยกันกันจัดซุ้มประตูป่า ทางเข้าพระวิหาร ในพระวิหารและอุโบสถจะตกแต่งด้วยโคมต่าง ๆ ให้สวยงาม มีการช่วยกันประดิษฐ์และปล่อยโคมลอยร่วมกัน เพื่อการสะเดาะเคราะห์และความสนุกสนาน ตอนเย็นจะมีการจุดประทีปบูชาสิ่งแวดลอมที่ทำให้ชีวิตอยู่ได้ เช่น น้ำ ไฟ ตามครรลองของธรรมชาติ

ประเพณีทำบุญสลากภัต

ประเพณีทำบุญสลากภัต ชาวบ้านล้านนาเรียกว่า ประเพณีกินข้าวสลากหรือประเพณีตานก๋วยสลาก โดยจะทำในช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยว ชาวบ้านว่างเว้นจากการทำนาและพระภิกษุยังจำพรรษาอยู่ในวัด ในปีนี้ชาวบ้านป่าแจะจัดประเพณีกินข้าวสลากในวันที่ 16 กันยายน 2544 เป็นการ จัดตานก๋วยสลากน้อย ซึ่งเสียค่าใช้จ่ายไม่มาก แต่ก็เหมาะสมกับฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัว ค่าใช้จ่ายประมาณ 500 – 1000 บาท ในการจัดงานจะมีการเตรียมงานก่อน 1 วัน เรียกว่า วันแตงดา ในวันงานชาวบ้านเรียกว่า วันกินก๋วยหรือวันตาน ก๋วยสลาก

ชาวบ้านในชุมชนบ้านป่าแจะกล่าวถึงประเพณีสลากภัตของชุมชนอย่างสอดคล้องต้องกันว่า

“ปีนี้ตานก๋วยสลากในวันเสาร์ที่ 16 กันยา นี้แหละ ช่วงนี้ตุ๊เจ้ายังจำพรรษาอยู่ที่วัด ชาวบ้านก็ว่างเว้นจากการทำนา ก็จะทำบุญสุญทาน ถึงแม้ว่าเดี๋ยวนี้จะไม่มيناให้ทำก็ยังยึดธรรมเนียมนี้อยู่”

วันแตงดา (วันดา) ชาวบ้านแต่ละบ้านและสมาชิกในครัวเรือนจะช่วยกันเตรียมอาหารคาวหวาน ผลไม้ รวมทั้งข้าวของเครื่องใช้ที่จะถวายพระสงฆ์นำไปใส่ใน “ก๋วย” เป็นชะลอมที่สานด้วยไม้ไผ่ นำกระดากหรือใบตองรองกันชะลอมเพื่อกันไม่ให้ของในชะลอมหล่น ผูกปากชะลอมด้วยดอกหรือเชือกให้เรียบร้อย เอาเงินเสียบบนไม้ปักลงในชะลอมให้เห็นอยู่ข้างบน ปัจจุบันก๋วยสลากที่ทำด้วยชะลอมนี้ไม่ค่อยมีมากนัก ชาวบ้านจะหันไปซื้อตะกร้าพลาสติกจากร้านค้ามาแทน อาหาร ผลไม้ที่เคยเป็น กล้วย ส้ม หนากพลู เมื่อกี้เปลี่ยนเป็น ขนม อาหารสำเร็จรูปแบบปัจจุบันเพราะสะดวก จัดหาง่าย และประหยัดเวลาของชาวบ้านที่ต้องไปประกอบอาชีพของตน ชาวบ้านกล่าวถึงประเพณีนี้ว่า

“ตะกอนนี้ ก๋วยจะทำด้วยไม้ไผ่จักเป็นเส้นบาง ๆ แฉ่นำให้มีความเหนียว แล้วนำมาสานเป็นชะลอม นำเครื่องแตงดา (เครื่องไทยทาน) ใส่ลงไปในก๋วย แป้งไม้สำหรับตีบสตาจค์ และตีบเส้น เขียนชื่อเจ้าของก๋วยติดที่เส้น ปักลงไปในก๋วย มัดปากก๋วยหื้อแน่น บ้านป่าแจะก๋วยครบทุกคนไม่ว่าลูกเล็กเด็กแดง ตานกันวันที่ 16 ที่จะถึงนี้แหละ”

“ปีนี้เป็นตานก้วยสลากหน้อยกัน ค่าใช้จ่ายก็ไม่สูง ประมาณ 500 – 600 บาท ต่อครัวเรือนพอดีกับฐานะ วันก่อนตานจะเป็นวันดา ในวันนี้ก็จะมีการเตรียมอาหารคาว หวาน ผลไม้ และซื้อข้าวของเครื่องใช้สำหรับพระใส่ลงในก้วย เคี้ยวนี้การสานก้วยก็ไม่สะดวก บ้านป่าเปลี่ยนไปซื้อน้ำครุ (ถังน้ำ) บางบ้านก็เป็นกะละมัง แล้วก็ซื้ออาหาร ขนมที่สำเร็จรูปแบบปัจจุบันจากตลาดมาใส่แทน สะดวกกว่าเยอะ”

วันตานก้วยสลาก เป็นวันที่ไปถวายสลาก (หรือเรียกเครื่องไทยทาน) ชาวบ้านแต่งกายสวยงามด้วยชุดพื้นเมืองอุ้มก้วยสลากไปทำบุญที่วัด เจ้าของก้วยสลากจะเขียนชื่อ บ้านเลขที่ลงในใบลานหรือใบข่อย ปัจจุบันหาได้ยาก ชาวบ้านจึงเขียนชื่อลงบนกระดาษ (เรียกว่าเส้น) ให้รู้ว่าเป็นก้วยสลากของใคร จะทำบุญไปให้ใคร เช่น พระเจ้า บรรพบุรุษ หรือทำบุญไว้ชาติหน้า แล้วนำสลากที่เขียนไปกองรวมกันแล้วแบ่งสรรให้แก่พระสงฆ์จากวัดต่าง ๆ ที่เข้าร่วมในพิธีการจัดแบ่งเส้นนั้นกรรมการจะแบ่งให้แก่พระสงฆ์ทุกรูปในจำนวนที่เท่า ๆ กัน หลังจากพระสงฆ์ได้เส้นของคนแล้วจะเดินไปหาเจ้าของตามชื่อและบ้านเลขที่ที่ระบุไว้ในเส้น แต่ละครอบครัวก็จะจัดมุมของตัวเอง เขียนป้ายเลขที่บ้านให้เห็นชัดเจน หลังจากพระสงฆ์พบป้ายเลขที่บ้านที่ตรงกับเส้นแล้ว ก็จะขานชื่อผู้ที่ถวาย “ก้วยสลาก” ผู้ที่มีชื่อตามที่พระสงฆ์ขานก็จะขานรับ แล้วนำก้วยสลากของตนถวายแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์จะอนุโมทนา ให้ศีลให้พร และนำก้วยสลากกลับไปเป็นเช่นนี้จนครบสมาชิกทุกคนในครอบครัว ถือว่าเสร็จสิ้นงานประเพณีก้วยสลาก

“วันตานก้วยสลาก ชาวบ้านจะแต่งตัวพื้นเมือง บางคนก็จะแต่งที่งามที่สุดของตัวเองมา อุ้มก้วยของตัวเองไปรวมกันที่วัด ใครจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปหือใครก็เขียนลงบนเส้นหรืออธิษฐานยามกรวดน้ำก็ได้”

“ไปถึงวัดก็ต้องเอาเส้นไปหือกรรมการวัด เมื่อกรรมการวัดได้เส้นครบแล้ว ก็มาแบ่งสรรปันส่วนตามจำนวนพระที่นิมนต์มาร่วมในพิธีให้เท่า ๆ กัน ไม่มีการเลือกว่าก้วยของใครมีของมากของน้อย หรือจะเอาไปให้พระวัดใด ชาวบ้านเขาจะม่วนตรงที่ไปเสาะหาเส้นตัวเก่าๆ ไปตกที่วัดใด เมื่อพระได้เส้นในส่วนที่เป็นของตัวเองแล้วก็ต้องเดินหาก้วยของตนเอง บางคนรู้ว่าเส้นของตนเองไปตกอยู่ที่พระรูปนี้ วัดนี้ ก็ยกก้วยของตัวเองไปถวาย หากูรู้ของเพื่อนบ้านว่าเส้นตกอยู่ที่วัดใดจะบอกให้รู้ ถือเป็นการช่วยพระสงฆ์อีกทางหนึ่ง ”

สำหรับหนุ่มสาวจะช่วยกันหาเส้นของคนเองว่าอยู่กับพระสงฆ์องค์ใด ทำให้เกิดความสนุกสนาน ความสมัครสมานสามัคคีระหว่างเพื่อนบ้าน การทำบุญสลากภัตหรือตานก้วยสลากนี้ เป็นการถวายทานให้แก่พระภิกษุสงฆ์โดยไม่จำเพาะเจาะจงว่ากับพระรูปใดหรือวัดใด

“หลังจากทำบุญเสร็จเรียบร้อยแล้ว กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพ่อบ้านจะช่วยกันเก็บกวาดทำความสะอาดบริเวณวัดจนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ม่วนแถมยังได้บุญอีกด้วย” ป้าดาบอก

เสร็จจากการทำบุญสลากภัตร ชาวบ้านจะช่วยกันเก็บกวาดบริเวณวัดให้สะอาด และเก็บบุญกลับบ้านด้วยความอิ่มเอมใจ

การทำบุญตามประเพณีสลากภัตรนี้ เป็นกิจกรรมที่ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการนำปัจจัยมาถวายแก่พระสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ได้นำปัจจัยเหล่านี้ไปใช้ตลอดระยะเวลาเข้าพรรษา และทุกคนมีส่วนในการสืบทอดประเพณีให้คงอยู่ต่อไป

ประเพณีเลี้ยงผีปู่ตายาย และพระภูมิเจ้าที่

ประเพณีเลี้ยงผีปู่ตายาย

ผีปู่ตายายเป็นผีบรรพบุรุษ เป็นคำเรียกเต็ม ต่อมาคำว่าผีปู่ตายายถูกกร่อนลง มาเหลือเพียงผีปู่ย่าเท่านั้น ผีปู่ย่านี้ ชาวบ้านเรียกว่า อารักษ์ ทำหน้าที่คุ้มครองดูแลครอบครัว ญาติพี่น้องในตระกูลเดียวกัน ผีปู่ย่านี้ ชาวบ้านเชื่อว่าจะอยู่กับลูกผู้หญิงที่อาวุโสที่สุดในกลุ่มเครือญาติ เรียกว่า “เก๊าผี” เป็นกลุ่มหัวหน้าเครือญาติ บ้านที่ดูแล เลี้ยงผีปู่ย่านี้จะทำหอหรือหิ้งไว้ทิศหัวนอนบนบ้านหรือสถานที่อื่นเห็นว่าสมควร ลูกหลานจะบวงสรวงเซ่นไหว้วิญญาณของพ่อ แม่ ปู่ย่า ตายาย ซึ่งเป็นบรรพบุรุษมาอยู่ที่หอหรือหิ้งภายในบ้านเพื่อปกป้องคุ้มครองลูกหลานและเครือญาติ

การเลี้ยงผีปู่ย่านี้ขายหอมกับขยาคี และ ผู้อาวุโสในชุมชนเล่าให้ฟังอย่างสอดคล้อง ต้องกันว่า

“การเลี้ยงผีปู่ย่าจะทำในเดือนเก้าเห่นือ (ตรงกับเดือนมิถุนายนของทุกปี) จะทำการเลี้ยงที่บ้านเก๊าผี หรือหัวหน้ากลุ่มเครือญาติ ส่วนใหญ่จะเอาไว้ที่บ้านเครือญาติที่เป็นหญิงที่มีอายุมากที่สุดหรืออาวุโสที่สุด โดยจะสร้างหิ้งไว้บนหัวนอน ของที่เลี้ยงผีปู่ย่านี้จะนิยมใช้ไถ่ต้ม เหล้าขาว ดอกไม้ ขนมน ข้าวต้ม วันที่เลี้ยงผีก็แล้วแต่จะกำหนดกันในเครือญาติ มีการบอกกล่าวญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลให้มาร่วมพิธีด้วย หากมาไม่ได้เขาจะเอาเครื่องเซ่น ได้แก่ ไก่และเหล้ามาช่วยในพิธี หรืออาจจะเป็นเงินก็ได้ ปัจจุบันวัยหนุ่มสาวไม่ค่อยจะรู้ประเพณีนี้มากนัก แต่สิ่งที่พวกเขากระทำกันเสมอคือการร่วมวงกินข้าวร่วมกันในหมู่พี่น้องเสมอ”

“นอกจากเลี้ยงผีปู่ย่าตามฮีตแล้ว ยังมีการเลี้ยงผีเพื่อขมาเมื่อมีการทำผิดผี เช่น การมีเพศสัมพันธ์กันก่อนแต่งงาน การเจ็บไข้ได้ป่วย จะต้องมีการเลี้ยงผี หรือเลี้ยงผีเพื่อบอกกล่าวผีปู่ย่า เช่น การย้ายบ้าน แกบ้าน ฯลฯ เป็นต้น”

การเลี้ยงศาลพระภูมิ เจ้าที่

พ่อกับแม่พาพ่อมาให้ฟังถึงการเลี้ยงพระภูมิ เจ้าที่ว่า

“พระภูมิ เจ้านั้นเป็นเทวดา ที่ทำหน้าที่คุ้มครองดูแลบ้านเรือนให้ร่มเย็นเป็นสุข ไม่มีอันตรายใด ๆ มากล้ากรายได้ พระภูมิเจ้าที่จะมีเฉพาะที่ของใครของมัน เจ้าของบ้านจะต้องทำศาลหรือหอให้พระภูมิเจ้าที่ ได้อยู่อาศัยนอนตัวบ้าน การเลี้ยงพระภูมิเจ้าที่สามารถทำได้ทุกวัน หรือตามแต่เจ้าของบ้านจะสะดวก แต่จะมีการทำบุญใหญ่ในเดือนเก้าเหนือเช่นเดียวกับผีป่วน เครื่องเช่นก็เป็นไก่ต้ม เหล้าขาว แต่จะเป็นการเลี้ยงเฉพาะในบ้านของตนเอง ไม่รวมถึงญาติพี่น้อง เครื่องเช่นเมื่อถวายเสร็จเรียบร้อยแล้วก็สามารถนำมารับประทานต่อได้ หรือนำมารวมกับเครื่องเช่นของผีป่วน ญาติพี่น้องก็ร่วมกันข้าวด้วยกัน ได้ถามทุกข์สุขของกันและกันในหมู่พี่น้อง การเลี้ยงผีป่วนและพระภูมิเจ้าที่อาจจะทำในวันเดียวกันก็ได้”

ความแตกต่างของผีป่วนหรืออารักษ์กับพระภูมิเจ้าที่นั้นมีความแตกต่างกัน ตรงที่ผีป่วนหรืออารักษ์นั้นเป็นผีบรรพบุรุษ อาจเป็นพ่อแม่ญาติพี่น้องคนใดก็ได้ และมักจะไปอยู่กับเครือญาติผู้หนึ่งที่อาวุโสมากที่สุด การบูชานั้นจะทำหิ้งบูชาด้านหัวนอนภายในบ้าน ส่วนพระภูมิเจ้านั้นเป็นเทวดาที่สิงสถิตในแต่ละบ้าน แต่อยู่นอกอาคารบ้าน ในบ้านทุกหลังจะมีพระภูมิเจ้าที่อยู่ ทั้งสองมีความเหมือนกันก็คือ การดูแลบ้านเรือนให้ร่มเย็นเป็นสุข และทำพิธีเลี้ยงในเดือนเก้าเหนือ ซึ่งอาจจะเป็นวันเดียวกันก็ได้ ปัจจุบันการเลี้ยงผีป่วนและเลี้ยงพระภูมิเจ้าที่ยังคงมีให้เห็น และเมื่อสอบถามคนกลุ่มวัยรุ่นต่างเคยเห็นพิธีกรรมแต่จะไม่ค่อยเข้าใจความหมายเท่าใดนัก

พิธีงานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ งานบวช และงานศพ

ในชุมชนชาวบ้านยังนิยมจัดงานดังกล่าว ส่วนใหญ่จะใช้สถานที่ในบ้านจัดงาน มีพิธีทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง นิมนต์พระมาทำบุญที่บ้านและจัดอาหารคาวหวานต่าง ๆ เลี้ยงพระและแขกผู้มางาน งานจะใหญ่มากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าภาพแต่ละบ้าน ในการจัดงานอย่างนี้ต้องใช้แรงงาน เงินและปัจจัยอื่น ๆ มากเกินที่ครอบครัวจะรับผิดชอบได้ทั้งหมด งานเหล่านี้จึงต้องอาศัยความร่วมมือจากเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องช่วยกันตั้งแต่การจัดเตรียมสถานที่ ยืมจากวัด เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ชุดหมับูชา อาสนะ เป็นต้น และมีการตกแต่งประดับประดาสถานที่ก่อนเข้าวันงาน การเตรียมอาหารกับข้าวคาวหวาน ผลไม้ การจัดแต่งดอกไม้ รวมถึงข้าวของเครื่องใช้สำหรับเลี้ยงพระและแขกที่มาในงาน แขกที่มาในงานจะเป็นเพื่อนบ้านกันส่วนใหญ่จะไม่มีการออกบัตรเชิญอย่างเป็นทางการ ยกเว้นแขกผู้ใหญ่หรือบุคคลสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานศพในชุมชน ชาวบ้านจะไม่รอให้บอกหรือเชิญ เพียงแค่รู้กันที่บ้านไหนมีงานศพก็จะหยุดงานจากการประกอบอาชีพไปช่วยงานจนกระทั่งเสร็จสิ้นถึงวันเผาศพ

1.8 วัฒนธรรมในชุมชน

วัฒนธรรมในชุมชนบ้านป่าแะ ตำบลคอนแก้ว อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ มีความหลากหลายมาก ผู้วิจัยได้ศึกษา รวบรวมข้อมูลของกลุ่มคนในชุมชนแห่งนี้ และแบ่งกลุ่มคนออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้ กลุ่มแรก คือ กลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้มานาน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนดั้งเดิมของชุมชนแห่งนี้ กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มประชาชนที่อพยพเข้ามาเพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ เช่น ค้าขาย บริการ หรือรับราชการในหน่วยงานต่าง ๆ แต่มาอาศัยอยู่ในบ้านเช่า หอพัก หรือสร้างบ้านในพื้นที่ชุมชนป่าแะดั้งเดิม ซึ่งตั้งทางทิศตะวันตกของถนนโชตนา กลุ่มที่สาม คือ กลุ่มประชาชนที่อพยพเข้ามาทำงานในหน่วยราชการที่พักอาศัยอยู่ในบ้านพัก หอพักของทางราชการที่จัดไว้ให้ กลุ่มนี้จะอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของถนนโชตนา เมื่อมองลึกลงไปในกลุ่มคนกลุ่มที่สองและกลุ่มที่สาม ยังมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมแฝงในแต่ละกลุ่ม ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในโอกาสต่อไป

ในชุมชนดั้งเดิมของบ้านป่าแะ ตำบลคอนแก้ว อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ มีลักษณะวัฒนธรรมคล้ายกับวัฒนธรรมของคนในภาคเหนือโดยทั่ว ๆ ไป เช่น วัฒนธรรมการรับประทานอาหาร วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมทางสังคม เช่น การขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงาน การบวช การทำบุญศพ เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ยังคงมีอยู่ในชุมชนแห่งนี้เช่นเดียวกัน จากการสัมภาษณ์ประชาชนในชุมชนแห่งนี้ และจากการสังเกตของผู้วิจัย กลุ่มผู้อาวุโสในชุมชนมีความเห็นพ้องต้องกันว่าชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก จากการที่มีบุคคลภายนอกเข้ามาอาศัยอยู่จำนวนมากเช่นนี้ทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนอ่อนแอลง ประชาชนมีการเกาะกลุ่มกันอย่างหลวม ๆ ขณะเดียวกันผู้ที่อพยพเข้ามาในหมู่บ้านได้นำวัฒนธรรมสมัยใหม่เข้ามาแทนที่วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ทำให้ชุมชนบ้านป่าแะมีความเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น ประชาชนหันมาบริโภควัตถุมากขึ้น สังเกตเห็นได้จากบ้านเรือนทุกหลังคาเรือน โดยเฉพาะบ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีจะมีอุปกรณ์ เครื่องอำนวยความสะดวกครบถ้วน ได้แก่ วิทยุ สเตอริโอ พัดลม โทรทัศน์ วีดีโอ ตู้เย็น เตาแก๊ส เป็นต้น และในทุกหลังคาเรือนมีเครื่องอำนวยความสะดวกอย่างน้อย 1 อย่าง จากการเยี่ยมบ้านในชุมชนป่าแะ พบว่า ประชาชนจะหันมาใช้เตาแก๊สในการหุงต้มอาหาร บางครัวเรือนยังคงมีเตาฟืนอยู่ด้วย จึงมีการใช้เตาทั้งสองอย่างควบคู่กันไป ชาวบ้านบอกว่าจะใช้เตาแก๊สในการประกอบอาหาร อุณหภูมิเพราะสะดวก และใช้เตาฟืนหรือถ่านสำหรับนั่งข้าวเหนียวเพราะจะให้ความหอม ความอร่อยที่ต่างจากการนั่งข้าวเหนียวด้วยเตาแก๊ส เดิมนั้นชุมชนมีการรวมตัวกัน มีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น ตกเย็นหลังรับประทานอาหารจะมีการรวมกันในบ้านหลังใดหลังหนึ่ง เป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน หรืออาจจะเป็นการพักผ่อนเริงร่าที่บ้านของผู้มีเศรษฐกิจดี มีความสามารถทาง

การเงินสูงพอที่จะซื้อวิทยุ โทรทัศน์ไว้ดูหนังดูละคร และพูดคุยกันจนถึงเวลาอันควรแล้วแยกย้ายกลับไปบ้านนอนหลับพักผ่อน เพื่อลุกขึ้นมาต่อสู้กับชีวิตในวันใหม่ เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป ปัจจุบันนี้ในบ้านเกือบทุกหลังคาเรือนมีวิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็นใช้ เมื่อสอบถามประชาชนในชุมชนถึงแหล่งที่ซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกเหล่านี้ พวกเขาบอกว่า ซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกเหล่านี้มาจากร้านค้าในตัวเมืองเชียงใหม่ บางคนจะยืมเงินจากผู้มีเศรษฐกิจดีในชุมชนแล้วผ่อนชำระเป็นรายวัน รายสัปดาห์ หรือรายเดือนตามแต่จะตกลงกัน เสียค่าดอกเบี้ยในอัตราที่สูงมาก โดยคิดเป็นร้อยละ 10 - 20 บาทต่อเดือน บางรายที่เป็นสมาชิกกลุ่มตั้งจะออมทรัพย์หรือกลุ่มแม่บ้านจะมีการกู้เงินยืมเงินของกลุ่มเพื่อซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกเหล่านี้ ในอัตราร้อยละ 8 บาท/ปีในกลุ่มตั้งจะออมทรัพย์ และร้อยละ 12 บาทต่อปี ในกลุ่มแม่บ้าน ทั้งนี้เพื่อความทัดเทียมกันกับผู้อื่น ดังนั้น บ้านที่มีอุปกรณ์ เครื่องอำนวยความสะดวก โดยเฉพาะวิทยุ โทรทัศน์ เป็นของตนเอง หลังจากที่ได้รับประทานอาหารเย็นเสร็จแล้วจะเข้าบ้านปิดประตู เปิดดูหนัง ดูละคร หรือฟังเพลงกับบุคคลในครอบครัวของตนเองเท่านั้น ส่วนบ้านที่ไม่มีโทรทัศน์จะมารวมกลุ่มกันที่ร้านขายของชำในหมู่บ้าน ร้านค้าที่ชาวบ้านมาพบปะพูดคุยกันบ่อย ๆ เป็นร้านของอนุรักษ์ สายธรา ร้านและที่ลานบ้านพ่อหลวงสุทัศน์ และตลาดป่าแะ ในช่วงต้นเดือนของทุกเดือนระหว่างวันที่ 1 - 5 ตั้งแต่เช้าจรดเย็นที่สำนักงานกลุ่มตั้งจะออมทรัพย์ บ้านป่าแะจะมีคณะกรรมการกลุ่มฯ มานั่งรับเงินออม เงินกู้ ดอกเบี้ยของกลุ่มสมาชิกตลอดทั้งวัน หลังจากส่งเงินหรือเสร็จภาระกิจของตนเองแล้ว จะวนเวียนกันอยู่ในสำนักงานรวมกลุ่มพูดคุยกัน ปรึกษาหารือไถ่ถามทุกข์สุขหรือเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชน หรือเหตุบ้านการณเมืองต่าง ๆ จนได้เวลาอันควรก็จะแยกย้ายกลับบ้าน วนเวียนกันอย่างนี้จนกระทั่งปิดสำนักงาน

นอกจากนี้แล้ว หากในครอบครัวหรือชุมชนมีงาน เช่น งานแต่งงาน งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ หรืองานอื่น ๆ ในชุมชน ชาวบ้านจะหยุดงานประจำของตนเองรวมตัวกันไปช่วยงานตามความถนัดของตนเอง เช่น การตกแต่งดอกไม้ ตกแต่งบ้าน จัดสถานที่ เตรียมอาหาร เครื่องใช้สอยในงาน จนกระทั่งเสร็จงาน ชาวบ้านได้บอกกับผู้วิจัยว่า เหมือนเป็นการเอามื้อกันเมื่อไปช่วยงานเพื่อนบ้านแล้ว หากบ้านเรามีงานเขาก็มาช่วยด้วยเช่นเดียวกัน สิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม่มีการกำหนดหน้าที่กันตายตัวว่าคนไหนจะต้องทำอะไรอย่างไร ไม่มีการบังคับ ทุกสิ่งทุกอย่างนี้เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ สิ่งที่เกิดขึ้นอีกประการหนึ่ง ก็คือ การเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนหน้าที่ในการจัดตกแต่งดอกไม้ การเตรียมอาหาร การเตรียมข้าวของเครื่องใช้ในงานจะเป็นหน้าที่กลุ่มผู้หญิงหรือกลุ่มแม่บ้าน ส่วนการจัดสถานที่ การล้มหมอนหรือควาย งานหนัก ๆ ที่ต้องใช้แรงงานจะเป็นหน้าที่ของกลุ่มผู้ชาย ส่วนญาติผู้ใกล้ชิดจะทำหน้าที่ไปจ่ายตลาดและต้อนรับแขก รวมทั้งการประสานงานอื่น ๆ ให้งานดำเนินไปด้วยความราบรื่น

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นทั้งหมดนี้ ประชาชนในกลุ่มบ้านป่าแฉะดั้งเดิมจะมีการรวมกลุ่มกันตามธรรมชาติ แต่เดิมนั้นประชาชนจะมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นเหมือนหนึ่งครอบครัวเดียวกัน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง เมื่อเหตุการณ์ในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไป มีการอพยพเคลื่อนย้ายเข้าไปในชุมชนมากขึ้น ความสัมพันธ์ในชุมชนค่อยคลายตัวเองลงไม่ถึงขั้นแตกแยก การเกาะกลุ่มกันของบุคคลในชุมชนยังยังคงมีอยู่ มีความเอื้ออาทรต่อกัน เห็นอกเห็นใจ ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางด้านศาสนา ด้านสังคม ฯลฯ ซึ่งประชาชนในชุมชนมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมอย่างพร้อมเพรียง จะเห็นได้ว่า ประชาชนในชุมชนดั้งเดิมยังคงมีศักยภาพ มีพลังเป็นของชุมชนอยู่ในระดับหนึ่ง

กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มคนที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาในชุมชนบ้านป่าแฉะเพื่อประกอบอาชีพค้าขาย หรือรับราชการในหน่วยงานต่าง ๆ หากแต่เพียงพักอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้เท่านั้น บางคนก็แต่งงานกับคนในท้องถิ่น ชีวิตวัฒนธรรมของคนกลุ่มนี้จะใกล้เคียงกับกลุ่มคนในชุมชนดั้งเดิม ทั้งนี้เกิดจากการปรับตัวและการยอมรับวัฒนธรรมของท้องถิ่นนี้เป็นวัฒนธรรมของตัวเองด้วยเช่นเดียวกัน คนกลุ่มนี้มักจะไปร่วมงานของชุมชน เช่น การประชุมของหมู่บ้าน เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเสมือนคนหนึ่งคนในชุมชนแห่งนี้ แต่การพูดจาของคนเหล่านี้มักจะใช้ภาษาถิ่นของตนเอง หากเป็นคนภาคอื่น ๆ จะปรับการพูดให้พูดเป็นภาษาเหนือได้ แต่ยังคงใช้ภาษาไทยกลางเป็นภาษาที่ใช้ในการสื่อสารกับบุคคลอื่น

“ผมเป็นคนลพบุรี มารับราชการทหารอยู่ที่ค่าย ป.พัน 7 มานานกว่า 10 ปี มาแต่งงานกับคนที่นี่ แต่งงานแล้วแยกครอบครัวออกมาสร้างบ้านอยู่ติดกับบ้านพ่อตา แม่ยาย ญาติที่ลพบุรีก็มีจะไปเยี่ยมปีละครั้งในช่วงเด็กปิดเทอม เป็นการถือโอกาสพาเด็กไปเที่ยวด้วย ผมอยู่ที่นี้มานาน ผู้ใหญ่ ชาวบ้านเขาก็เห็นผมเหมือนลูกเหมือนหลานคนหนึ่งเวลามีงานในบ้าน (ชุมชน) ผมจะไปช่วยเขาเสมอ สิ่งที่ผมปรับยังไม่ได้คือ ภาษาพูด ผมยังใช้ภาษาไทยกลางในการพูดคุยกัน ชาวบ้านเขาจะอุ้มเมือง (ภาษาเหนือ) กับผม ตัวผมเองสามารถฟังได้รู้เรื่อง”

“น้องเป็นคนเชียงใหม่ บ้านอยู่หางดง มาแต่งงานกับคนที่นี่ ปลุกบ้านของตัวเองอยู่ที่บ้านพ่อแม่ที่หางดง ตอนนี้อยู่ที่บ้านพ่อแม่สามี พักที่นี่สะดวกเวลาไปใกล้ที่ทำงานและโรงเรียนของลูก เวลาในหมู่บ้านมีงานก็ไปบ้างเป็นบางครั้ง ส่วนใหญ่สามีน้องมักจะเป็นคนไปช่วยมากกว่าเพราะเขาเป็นคนที่นี่น้องจะอยู่ดูแลลูกเพราะลูกยังเล็ก การเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มในหมู่บ้านนี้ ครอบครัวน้องเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ สามีน้องเข้าชมรมกีฬาของหมู่บ้าน เขาเล่นฟุตบอลให้กับหมู่บ้าน”

“ผมเป็นคนมาจากนครปฐม มาค้าขายหลายปีแล้วเกือบ 10 ปี มีงานในหมู่บ้านจะไปช่วยได้ตอนกลางคืน กลางวันไปไม่ได้ต้องขายของ ถึงไม่ได้ไปก็จะเอาเงิน เอาอาหารไปช่วย เช่น วันเด็กเขามาขออาหารกล่อง 50 กล่อง 100 กล่องก็จะทำให้เขาไปทุกปีเลย”

กลุ่มคนกลุ่มนี้อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนบ้านป่าแฉะเดิม เมื่ออยู่นาน ๆ เข้าก็จะปรับตัวให้เข้ากับคนในท้องถิ่นได้ ผู้ที่แต่งงานกับคนในท้องถิ่นจะสร้างบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกันกับบ้านพ่อแม่ และทำตัวเสมือนหนึ่งคนในชุมชนแห่งนี้ โดยจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนเช่นเดียวกับคนในท้องถิ่น โดยการ การร่วมแรง ร่วมสนับสนุนกิจกรรมในรูปของเงินทอง ความคิดเห็น เป็นต้น จนกระทั่งกลายเป็นความสนิทสนม ผูกพันซึ่งกันและกัน เกิดความเข้มแข็งของชุมชนได้เช่นเดียวกัน

กลุ่มคนเหล่านี้ ยังแยกออกเป็นวัฒนธรรมแยกย่อยออกไปอีกคือ กลุ่มคนที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในบ้านจัดสรร หรือกลุ่มคนที่มาซื้อที่ปลูกบ้านอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้แล้วไปทำงานในตัวเมืองหรือที่อื่น ๆ กลุ่มคนเหล่านี้มักจะแยกตัวออกจากชุมชนดั้งเดิม ไม่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ของชุมชนและไม่ให้ความร่วมมือกับชุมชนด้วยเช่นเดียว จากการเยี่ยมบ้านคนกลุ่มนี้พบว่า ในช่วงเวลากลางวันมักจะไม่มีคนอยู่ที่บ้าน ออกไปทำงาน บางหลังก็จะพบแต่เด็กเฝ้าบ้าน แต่ก็ไม่ให้เข้าบ้านและไม่ให้ความร่วมมือเช่นเดียวกัน ช่วงเย็นที่ไปเยี่ยมบ้านบางครั้งก็พบกับเจ้าของบ้าน แต่ไม่ให้เข้าพบหรือพูดคุยด้วย กลุ่มคนเหล่านี้มักจะมีวิถีชีวิตเป็นเหมือนคน ชุมชนเมือง คือ จะอยู่แต่เฉพาะครอบครัวของตนเองไม่ไปเกี่ยวข้องกับคนครอบครัวอื่น ๆ ในชุมชน อีกกลุ่มหนึ่งที่พบก็คือ กลุ่มข้าราชการหรือลูกจ้างในหน่วยราชการที่เช่าหอพักหรือบ้านเช่าในชุมชนแห่งนี้ นับได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีวัฒนธรรมอีกรูปแบบหนึ่ง กลุ่มนี้มักเป็นคนโสด หรือมีครอบครัวที่ยังไม่มีบุตร มักจะมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ภายในห้องเช่าหรือบ้านเช่าจะมีเครื่องอำนวยความสะดวกที่จำเป็นเหมือนกับครอบครัวอื่น ๆ คือ มีวิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น เตาแก๊สหรือเตาไฟฟ้า เป็นหลัก การรับประทานอาหารมักจะออกไปหารับประทานง่าย ๆ นอกบ้าน เช่น ข้าวราดแกง ก๋วยเตี๋ยว หรือออกไปซื้ออาหารจากร้านค้าในหมู่บ้าน หรือจากตลาดในชุมชนหรือชุมชนใกล้เคียงมาจากรับประทานในหอพัก บางทีก็มีการนำอาหารไปรับประทานร่วมกับเพื่อนข้างห้องด้วย ส่วนน้อยเท่านั้นที่มีความสัมพันธ์กับบุคคลในชุมชนดั้งเดิม ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมักเป็นความสัมพันธ์ในเชิงธุรกิจมากกว่า

กลุ่มที่สาม คือ กลุ่มบุคคลที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาประกอบอาชีพรับราชการรับจ้างในหน่วยงานราชการในชุมชนแห่งนี้ และในหน่วยราชการเหล่านี้ได้สร้างบ้านพัก หรือหอพักสำหรับให้ได้พักอาศัย กลุ่มคนเหล่านี้มีวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมของชุมชนบ้านป่าแฉะดั้งเดิม คือ มีความสัมพันธ์หรือมีการรวมกลุ่มเฉพาะคนในที่ทำงานเดียวกันหรือใน

หน่วยราชการเดียวกัน การรวมกลุ่มกันก็ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของแต่ละคน กลุ่มคนโสดจะมีความพึงพอใจในสภาพที่ตนเองเป็นอยู่ มีชีวิตที่เรียบง่ายและสุขสบายจากสิ่งอำนวยความสะดวกที่เสาะแสวงหามาได้เช่น โทรทัศน์ ตู้เย็น เครื่องเสียง รวมถึงการมีรถยนต์หรือจักรยานยนต์เป็นพาหนะการเดินทางเวลาไปไหนมาไหน บางคนก็มีทั้งรถจักรยานยนต์และรถยนต์ การรับประทานอาหารส่วนใหญ่จะไปซื้อจากตลาดหรือร้านค้าในชุมชน มีการปรุงอาหารอย่างง่าย ๆ เช่น คั่ว ผัด บางครั้งจะมีการนำอาหารไปรับประทานด้วยกันในห้องพัก หรือชวนกันออกไปหาซื้ออาหารรับประทานนอกสถานที่ด้วยกัน ส่วนกลุ่มบุคคลที่มีครอบครัวแล้วมักจะทำกิจกรรมกับบุคคลในครอบครัวของตนเอง มีส่วนน้อยที่ปรุงอาหารเองส่วนใหญ่นิยมซื้ออาหารปรุงสำเร็จจากตลาด ครอบครัวส่วนใหญ่จะมีรถยนต์ใช้ เนื่องจากมีสมาชิกในครอบครัวอย่างน้อย 3 คนขึ้นไป บางครอบครัวจะมีรถทั้งจักรยานยนต์และรถยนต์ไว้ใช้สอย บางบ้านมีจักรยานให้เด็กได้ปั่นเล่น

จากที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดนี้ ในชุมชนบ้านป่าแจะจะมีวัฒนธรรมที่หลากหลายแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสังคมและสิ่งแวดล้อม แต่มีวัฒนธรรมที่เหมือนกัน ก็คือ การเคารพนับถือผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ เสมือนญาติผู้ใหญ่ของตนเอง ในชุมชนดั้งเดิมนั้นพบว่า ผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุในชุมชนมีบทบาทอย่างมากในการให้ความช่วยเหลือบุคคลในครอบครัวหรือบุตรหลานของตนเอง เช่น ช่วยเลี้ยงดูเด็ก ให้คำปรึกษาแก่บุตรหลาน เป็นผู้ใหญ่ในงานแต่งงาน หรือทำความสะอาดบ้าน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สังคมในหน่วยราชการมีการแวะเวียนเยี่ยมเยียนผู้อาวุโสในช่วงเทศกาลต่าง ๆ เช่น วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการเคารพนับถือผู้ใหญ่นี้เป็นวัฒนธรรมของคนไทยโดยทั่ว ๆ ไป รวมทั้งการนับถือผู้นำหรือผู้ที่มีหน้าที่การงานเหนือกว่าคนอื่น ๆ

1.8.1 ลักษณะที่พักอาศัย

ประชาชนในชุมชนบ้านป่าแจะนิยมสร้างบ้าน ที่พักอาศัยเป็นลักษณะก่ออิฐถือปูน มีทั้งบ้านที่สร้างเป็นตึกทั้งหลัง ครึ่งไม้ครึ่งตึก มีเพียงส่วนน้อยที่สร้างบ้านด้วยไม้ บ้านที่สร้างด้วยไม้มักเป็นบ้านเก่าเนื่องจากในปัจจุบันไม้มีราคาแพงมาก การสร้างบ้านของประชาชนนิยมสร้างติดกันเรียงรายกันไปตามแนวถนน ทั้งตามแนวถนนโชตนา และถนนในซอย ตามแนวถนนโชตนานั้นเป็นอาคาร 2 ชั้นสร้างเป็นตึก ชาวบ้านใช้เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและร้านค้า ส่วนถนนทางเข้าองค์การบริหารส่วนตำบลคอนแก้วเป็นห้องแถวตึกชั้นเดียวปลูกติดกับพื้นดิน ใช้เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและร้านขายของชำเช่นเดียวกัน บ้านที่อยู่ถัดเข้าไปด้านในจะสร้างเป็นไม้ชั้นเดียวยกใต้ถุนสูงเล็กน้อย บริเวณใต้ถุนไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ มีบางบ้านที่เป็นตึกชั้นเดียวติดกับพื้นดินบ้านในซอยอื่น ๆ เป็นบ้านสองชั้นครึ่งตึกครึ่งไม้ และก่ออิฐถือปูนอย่างเดียวในปริมาณที่เท่า ๆ กัน

การสร้างบ้านนิยมสร้างและอาศัยอยู่กันเป็นกลุ่มตามเครือญาติของตนเอง ระหว่างบ้านเครือญาติ อาจจะมีการล้อมรั้วหรือไม่ก็ได้ หากมีการล้อมรั้วจะมีการเว้นช่องทางเดินให้ผ่านไปมาหากันได้สะดวก ส่วนบ้านคนที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านจะทำรั้วล้อมรอบ มีประตูปิดอย่างมิดชิด

1.8.2 ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวเครือญาติและชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและเครือญาติ

ครอบครัวเป็นกลุ่มพื้นฐานทางสังคม แต่ละครอบครัวมีการขยายตัวออกไป โดยการแต่งงาน มีบุตรหลานสืบสกุล เกิดความเกี่ยวพันกันในฐานะญาติพี่น้อง อาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวกันหรือคนละหลังคาเรือนแต่อยู่ในบริเวณเดียวกัน อาจสร้างอยู่ในบริเวณเดียวกันหรือติดกันหรือไกลก็ได้ แต่ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ความเอื้ออาทรต่อกัน และให้ความช่วยเหลือสนับสนุนซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันอยู่เสมอ เพราะในแต่ละครอบครัวจะมีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันออกไป เมื่อไปประสบพบกับเหตุการณ์ใด ๆ หรือเผชิญกับเหตุการณ์นั้นด้วยตนเองก็ตาม จะนำเรื่องราว เหตุการณ์เหล่านั้นกลับมาเล่าสู่แก่ครอบครัว เครือญาติ หากมีปัญหามาขอคำแนะนำ คำปรึกษา หรือหารือร่วมกัน ผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโสในครอบครัวมักจะนำเรื่องราวหรือสิ่งต่าง ๆ ทั้งในอดีต ที่พบเจอมาเล่าสู่ครอบครัว พร้อมทั้งอบรมบ่มนิสัยลูกหลานไปด้วย นอกจากนี้ ในครอบครัวยังมีการเข้าร่วมกิจกรรมตามวัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน เช่น ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่าของครอบครัวและเครือญาติ ประเพณีสงกรานต์ หรือประเพณีรดน้ำคำหัว ผู้ใหญ่เป็นการรวมญาติมิตรทำกิจกรรมร่วมกัน เกิดเป็นความผูกพันรักใคร่กลมเกลียวกัน ช่วยเหลือเอื้ออาทรกันในยามเจ็บป่วยหรือยามมีปัญหา เมื่อบ้านใดบ้านหนึ่งมีงาน เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ ญาติพี่น้องจะมาเข้ามามีส่วนร่วมในงาน หลังจากเสร็จงานมารับประทานอาหารร่วมกันในหมู่เครือญาติ หากมีเรื่องขัดใจ หากเป็นเรื่องเล็กน้อยสามารถควบคุมกันตัวเองในครอบครัว กลุ่มญาติพี่น้อง หากเป็นเรื่องรุนแรงมีการขอคำแนะนำ คำปรึกษาหารือจากผู้ใหญ่ ขอให้ผู้ใหญ่ช่วยตัดสินความให้ ผู้ใหญ่จะตัดสินอย่างไรลูกหลานจะให้ความเชื่อฟัง ส่วนใหญ่ที่ผ่านมาในกลุ่มเครือญาติเดียวกันยังไม่เคยพบว่ามีทะเลาะเบาะแว้งกันอย่างรุนแรง

พ่อหมื่น เทพทอง อายุ 76 ปี เป็นผู้อาวุโสคนหนึ่งในตระกูลเทพทอง ตระกูลเทพทองนี้มีเครือญาติมากมายเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดของบ้านป่าแะ กล่าวว่า

“ในตระกูลเทพทองนี้มีญาติพี่น้องมากมาย ลูกหลานก็เยอะ ที่ตั้งบ้านเรือนในหมู่บ้านนี้และในหมู่บ้านอื่น ในหมู่บ้านนี้จะตั้งบ้านเรือนอยู่ติดกัน บางคนแต่งงานไปแล้วไปใช้นามสกุลอื่น เช่น พักผ่อน เรือนทอง ทั้ง 2 ตระกูลก็เป็นตระกูลใหญ่พอ ๆ กับเทพทอง มีลูกหลานมากมายเช่นเดียวกัน มีการรวมกลุ่มของคนในตระกูลเทพทองในช่วงที่มีงานประเพณี

ใหญ่ ๆ เช่น พิธีเลี้ยงผีปู่ย่าในเดือน 9 เหนือ ที่บ้านนี้จะเป็นเจ้า (หลัก) ในการแจ้งข่าวไปยังญาติพี่น้องให้มารวมกัน ทำพิธีกรรมร่วมกัน ผีปู่ย่าของตระกูลเทพทองอยู่ที่บ้านอุ้ยทา บ้านศาลา นี้แหละ การทำบุญให้ผีปู่ย่าจะไปทำพิธีที่บ้านอุ้ยทา บ้านศาลา ลูกหลานจะไปชุมนุมกันที่บ้านอุ้ยทา เสร็จงานก็ร่วมวงกินข้าว พุดคุยกันในหมู่ญาติพี่น้อง คนที่ไม่ได้มาก็จะเอาไก่ เอาสตางค์ มาหอม ถือเป็นการทำบุญร่วมกัน ในกลุ่มญาติพี่น้องยังไม่เคยปรากฏว่ามีการทะเลาะเบาะแว้งกันรุนแรง หากมีปัญหาเขาจะมาหาพ่อ มาขอคำแนะนำ ตัดสินให้ หากพ่อได้ตัดสินลงไปแล้ว ลูกหลานเขาก็จะเชื่อถือปฏิบัติตามนั้น พ่อนี้จะอายุมากกว่าทุกคนในตระกูลเทพทอง เขาเลยขอพ่อไปขอสาว (ทาบทามผู้หญิง) บ้าง ไปเป็นคนใหญ่ในงานแต่งงานบ้าง และยังคงไปร่วมในกิจกรรมของครอบครัว เครือญาติอื่น ๆ ด้วยเป็นประจำ”

พี่ประเสริฐ พักผ่อน ซึ่งเป็นหลานสะใภ้ของพ่อหมื่น เทพทอง กล่าวให้ฟังว่า

“ในกลุ่มญาติบางทีก็มีความขุนขึงหมองใจกันพอๆ แต่เป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่รุนแรงหรือเป็นเรื่องเป็นราวใหญ่โต ส่วนใหญ่จะไปหาพ่อหมื่นช่วยพูด ช่วยตัดสินให้ เมื่อคราวงานศพของแม่ อ้ายมนัส (สามี) ญาติพี่น้องมาช่วยงานกัน บางทีก็ไม่ทันได้บอกเป็นก็มาช่วย ส่วนใหญ่เมื่อรู้ข่าวก็จะมาช่วยงาน คนที่อยู่ไกล ๆ ก็มาช่วยเช่นเดียวกัน แต่ถ้ามาไม่ได้เขาจะเอาสตางค์มาช่วยหอม คนที่มาก็มาด้วยความเห็นอกเห็นใจกันมากกว่า”

ระบบเครือญาติเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนที่มีความผูกพันกันเหนียวแน่น มีการเกาะกลุ่มเชื่อมโยงในการให้ความร่วมมือช่วยเหลือแลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวสารซึ่งกันและกันในกลุ่มญาติพี่น้องที่ไปพบปะเยี่ยมเยียนกันอยู่เสมอ รวมทั้งร่วมกันปฏิบัติกิจกรรมหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ตามวัฒนธรรมประเพณีทำให้เกิดความผูกพันรักใคร่ปรองดองกัน เป็นความสัมพันธ์กันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ความสัมพันธ์กันในชุมชน

ในชุมชนบ้านป่าแะ ยังคงมีความสัมพันธ์กันขยายวงจากในครอบครัว เครือญาติออกไปสู่เพื่อนบ้านใกล้เคียง ถึงแม้ว่าวิถีชีวิตของพวกเขาจะเปลี่ยนแปลงไปทำให้ลักษณะของการต่างคนต่างอยู่ เวลาที่พบปะสังสรรค์หรือพุดคุยกันมีน้อยลง เนื่องจากต้องไปประกอบอาชีพหรือไปทำงานนอกหมู่บ้าน แต่ความสัมพันธ์กันในระดับชุมชนยังดำเนินต่อไปอีก โดยเฉพาะในกลุ่มเพื่อนบ้าน ยังมีการคบค้าสมาคม การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนทั้งในด้านศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น เนื่องจากในชุมชนบ้านป่าแะนั้นวัฒนธรรมประเพณีที่

คิงามต่าง ๆ ยังไม่สูญหายไปจากชุมชน ยังมีการประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมา แล้วยังถ่ายทอดต่อไปยังลูกหลานในชุมชนต่อไปอีกด้วย

พ่อหลวงสุทัศน์ ผู้ใหญ่บ้านป่าแฉะ กล่าวให้ฟังว่า

“กิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ถ้าเป็นเรื่องเล็กน้อยจะใช้วิธีป่าวประกาศให้ชาวบ้านได้รับทราบทางเสียงตามสาย ถ้าเป็นเรื่องราวที่ต้องการความคิดเห็น หรือต้องการคำปรึกษาหารือ จะใช้วิธีการประชุมชาวบ้าน การประชุมก็จะไม่มีการบังคับ ใครจะมาหรือไม่มาก็ได้ หากว่าที่ประชุมตกลงว่าอย่างไรคนที่ไม่มาประชุมต้องยอมรับมติของที่ประชุม ถ้าเป็นกิจกรรมของวัดหรือสาธารณะสมบัติหรือกิจกรรมที่ทุกคนได้ประโยชน์ชาวบ้านจะให้ความสนใจมาก ที่เห็นได้ชัดก็คือ ในปีก่อนทางวัดได้สร้างศาลาเอนกประสงค์ขึ้น หลังจากเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะจัดปอยหลวงทางวัดก็หารือกับกรรมการวัด ประสานงานมากับผู้ใหญ่บ้านเรียกชาวบ้านมาประชุม เขาก็มากันเกือบทุกบ้าน (ในความหมายของพ่อหลวงหมายถึง ชาวบ้านในชุมชนบ้านป่าแฉะ ตั้งแต่เดิมไม่นับรวมบ้านจัดสรรหรือบ้านพักของราชการ) ประชุมกันก็หลายครั้ง จัดแบ่งงานกันไป ใครจะรับผิดชอบทำอะไร งานวัดนี้จะมีอิทธิพลต่อจิตใจของชาวบ้านมาก เปรียบเทียบกับการประชุมเพื่อหารืองานของทางราชการ ที่เห็นได้ชัดช่วงนี้ก็คือ การประสานงานการทำบัตรทอง (บัตรในโครงการประกันสุขภาพถ้วนหน้า 30 บาท) มีชาวบ้านมาลงชื่อหรือให้ความร่วมมือน้อย เวลาเรียกว่าประชุมก็มีมาน้อย ทั้ง ๆ ที่เป็นผลประโยชน์ของตนเองก็ยังไม่มา จะมาถามหาก็คือเมื่อตัวเองหรือญาติพี่น้องไม่สบาย จำเป็นต้องไปโรงพยาบาล แล้วยังบังคับให้พ่อหลวงออกบัตรให้เดี๋ยวนั้น เพื่อจะได้เอาไปใช้ที่โรงพยาบาลได้ทันที”

พระอธิการมนตรี ธมมธโร เจ้าอาวาสวัดปียาราม กล่าวว่า

“เดี๋ยวนี้งานบุญ งานวัดมีชาวบ้านมาร่วมงาน ร่วมบริจาคกันน้อยลง อาตมาคิดว่าคงจะมาจากภาวะเศรษฐกิจไม่ดี มันก็ไม่ดีไปเสียทุกที่ทุกแห่งนั้นแหละ ผิดกับสมัยก่อนว่า หากวัดมีงานจะมาช่วยกันทุกครัวเรือน มีน้อยมีนิกก็บริจาคกันตามน้อย มีมากก็บริจาคมาก หลังจากที่เราเสร็จงานแล้วรวบรวมเงินปรากฏว่าเงินที่ได้จากการบริจาคมีมากพอสมควร หลังเสร็จงานก็ยังสังสรรค์เฮฮากันอย่างสนุกสนาน อีกอย่างหนึ่งที่อาตมาสังเกตเห็น คือ คนที่เป็นศรัทธาวัดใดมักจะไปช่วยงานของวัดนั้นมีได้ขาด ถ้าเป็นงานวัดอื่นมีงานก็จะไม่ค่อยไปช่วยงานจะไปร่วมบริจาคเงินเท่านั้น”

จะเห็นได้ว่าวัดเป็นศูนย์กลาง ศูนย์รวมใจของประชาชน เป็นสถานที่ที่ผู้คนในชุมชนไปร่วมพิธีทำบุญตามประเพณีตามความเชื่อของพวกเขา ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ต่อกันอย่างแนบแน่นระหว่างคนในหมู่บ้านเดียว เป็นความสัมพันธ์ที่แนบแน่นและเพิ่มขึ้น และขยายวงกว้างไปยังบุคคลในชุมชนแห่งอื่น เกิดเป็นเครือข่ายทางสังคมที่แน่นแฟ้นและเข้มแข็ง ดังจะ

เห็นได้จากการไปร่วมงานศพเพื่อนบ้านที่รู้จักกัน เมื่อคราวงานศพของเพื่อนบ้านก็จะไปกัน เป็นการตอบแทนน้ำใจไมตรีของกัน ถือเป็นธรรมเนียมที่ชาวบ้านปฏิบัติสืบต่อกันมาและสร้างเครือข่ายต่อไปยังเพื่อนบ้านในชุมชนอื่น ๆ ด้วย นอกจากนี้ ยังพบเห็นอีกว่า การตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านจะอยู่กันเป็นกลุ่มไม่กระจายกันไปไกล การเดินทางไปหาผู้กันจึงทำได้ง่าย สามารถนำข้อมูล ข่าวสารไปบอกเล่าสู่กันฟัง แลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน ยามมีเรื่องเดือดเนื้อร้อนใจ มักจะขอความช่วยเหลือ รวมทั้งให้การช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี มีความรักใคร่สามัคคีกลมเกลียว รวมตัวกันได้ง่าย เมื่อต้องทำกิจกรรมที่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยด้านความคิด แรงงานก็สำเร็จลงด้วยดี

ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านจึงเป็นการสร้างเครือข่ายสัมพันธ์ทางสังคมที่มีกลุ่มความสัมพันธ์แบบแนวนอน ทุกคนมีอิสระเท่าเทียมกัน มีความเสมอภาค มีการติดต่อประสานงาน และให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะในยามวิกฤต ซึ่งคนในบ้านหรือสมาชิกในครอบครัวเพียงลำพังไม่อาจทำให้สำเร็จลงได้ เช่น การร้องเรียนเพื่อระงับการส่งย้ายของปลัด อบต. คอนแกว

1.8.3 ศาสนาในเชิงวัฒนธรรม

ประชาชนในชุมชนบ้านป่าแฉะ ตำบลคอนแกว อำเภอมะหริภูมิ จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีพระสงฆ์เป็นตัวแทนของพุทธศาสนา ถ่ายทอดคำสอนหรือกิจกรรมให้คนในชุมชนในสำหรับเป็นที่พึ่งและยึดเหนี่ยวจิตใจ ก่อให้เกิดความสงบสุขในชุมชน และเป็นการปลูกฝังค่านิยมที่ดีแก่คนในชุมชน วัดจึงถือได้ว่าเป็นสถานที่ผูกพันกับคนในชุมชนมาตั้งแต่เกิดจนตาย ในขณะที่คนในชุมชนที่นับถือพุทธศาสนา ก็ยังให้การนับถือญาติหรือสิ่งเหนือธรรมชาติอื่น ๆ ตามความเชื่อที่สืบทอดกันมา

ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในชุมชนที่มีอิทธิพลต่อปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน ความเชื่อนี้สามารถถ่ายทอดจากผู้คนรุ่นหนึ่งไปยังผู้คนอีกรุ่นหนึ่งได้ ขณะเดียวกันความเชื่อที่มีอยู่เดิม หากถูกลบด้วยวิธีการใด ๆ ก็ตาม ก็อาจเลือนหายไปได้เช่นเดียวกัน ในชุมชนบ้านป่าแฉะนั้นเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ตัวเมืองเพียง 5 กิโลเมตรเท่านั้นมีความเป็นเมืองมากกว่าชนบท แต่ความเชื่อต่าง ๆ ในชุมชนยังคงมีอยู่ ผู้วิจัยได้ศึกษาประเด็นความเชื่อที่เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความเจ็บป่วยในมุมมองของชาวบ้านที่รวบรวมได้มีดังนี้

ความเชื่อในเรื่องโรคเคราะห์

ความเชื่อในเรื่องโรคหรือเคราะห์กรรมนั้น ปัจจุบันยังคงมีหลงเหลืออยู่ในชุมชนแห่งนี้ ในภาวะการที่ร่างกายเกิดความเจ็บป่วยขึ้น ประชาชนชาวบ้านป่าแยะเชื่อว่าเกิดจากโรคชะตาหรือเคราะห์กรรม ในชุมชนเองเมื่อปัจเจกบุคคล ครอบครัว เกิดการเจ็บป่วยปล่อยทิ้งไว้แล้วคิดว่าน่าจะหาย อาการยังคงทรงอยู่หรือกลับมีอาการรุนแรงขึ้น สิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติเป็นประจำ คือ การให้ผู้รู้ตรวจดูให้ว่าเกิดจากสิ่งใด ผู้รู้ที่ชาวบ้านไปให้ตรวจดูมากที่สุด คือ คนทรงเจ้า หรือชาวบ้านเรียกว่า ม้าชี ในชุมชนนี้ไม่มีคนทรงเจ้า คนทรงเจ้าที่ชาวบ้านไปหาเป็นประจำ คือ คนทรงเจ้าที่บ้านแม่เหียะ อำเภอเมือง บ้านสันทรายน้อย อำเภอสันทราย และที่อำเภอคอยสะเกิด การตรวจดูการเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นส่วนใหญ่ คำตอบที่ได้กลับมาส่วนใหญ่ คือ การมีเคราะห์กรรม ภูติผีกระต่าย การทำผิดผี เป็นต้น สิ่งที่คนทรงเจ้าให้กระทำเพื่อแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น ใช้วิธีการสะเดาะเคราะห์ หรือชาวบ้านเรียกว่า การส่งเคราะห์ เคราะห์กรรมนั้นชาวบ้านเชื่อว่าอาจจะเป็นสิ่งที่ตนเองก่อขึ้นมาหรืออาจได้รับมาโดยไม่ได้ตั้งใจ เช่น โคมลอยหล่นมาบนหลังคาบ้านหรือในบริเวณบ้าน มีงูตัวใหญ่ ๆ เช่น งูเห่าหรืองูหลามเข้าไปอยู่ในบ้าน เจ้าของบ้านนั้นจำเป็นต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์ด้วย หากไม่ทำพิธีอาจจะทำให้คนในบ้านเจ็บป่วยหรือเป็นไปในทางร้าย ๆ ได้ ชาวบ้านผู้ที่กล่าวถึงความเชื่อในเรื่องนี้ได้กล่าวให้ฟังว่า ในหมู่บ้านนี้เป็นชุมชนใกล้เขตเมือง พื้นที่ในชุมชนไม่มีป่าและพื้นที่การเกษตร ดังนั้น ในพื้นที่นี้จึงไม่สามารถพบงูตัวใหญ่ ๆ เช่น งูเห่าหรืองูหลามได้ แต่เป็น สิ่งที่เขาได้ยินคนเล่าสืบต่อกันมา ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องโคมลอยหล่นลงบนหลังคาบ้านเรือนหรือในบริเวณบ้านของผู้ใดนั้น ถือว่าจะได้รับเคราะห์ เนื่องจากในการปล่อยโคมลอยของชาวบ้านนั้น ถือว่าเป็นการปล่อยเคราะห์ของตนเองไปกับโคมลอย หากโคมลอยตกลงไปบ้านเรือนของผู้ใด ผู้นั้นจะเป็นผู้รับเคราะห์กรรมนั้นต่อไป

ในการส่งเคราะห์นั้น นอกจากจะทำโดยวิธีการส่งสะดวง (ทำเป็นลักษณะภาชนะรูปสามเหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมทำจากกาบกล้วย ส่วนใหญ่นิยมทำเป็นรูปสี่เหลี่ยม ที่ก้นสะดวงจะเหลาไม้หลาย ๆ เลียบกาบกล้วยจากด้านหนึ่งไปทะลุอีกด้านหนึ่ง เรียงต่อกันอย่างห่าง ๆ แล้วใช้ใบตองปูทับลงไปเพื่อให้วางข้าวของได้ ของที่วางมักเป็นกล้วย อ้อยหั่นเป็นท่อนเล็ก ๆ) หมากพลู เมี่ยง บุหรี่ อาหารคาว-หวาน เป็นต้น) นอกจากนี้ ชุมชนแห่งนี้ยังใช้วิธีบูชาเทียน เพื่อให้เทียนนั้นเผาผลาญสิ่งชั่วร้ายออกไป เทียนนี้จะคงกระทำโดยผู้รู้ มีการลงคาถาอาคมกำกับ และนำมาจุดตามสถานที่ที่ผู้ทำพิธีกำหนดให้ เช่น หิ้งพระ เป็นต้น

ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ

สิ่งที่ชาวบ้านถือว่าเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ภูติผีปีศาจ วิญญาณ ในชุมชนบ้านป่าแะจะมีสิ่งที่เหนือธรรมชาติดังนี้

1. ผีเจ้าที่ ผีเจ้าที่เป็นผีที่เป็นเจ้าของสถานที่ เช่น ในที่ใด บ้าน บ่อน้ำ หรือที่อยู่อาศัยต่าง ๆ โดยผีเจ้าที่จะทำหน้าที่ในการดูแลปกป้องคุ้มครองสถานที่ให้ปลอดภัยร่มเย็นเป็นสุข ปกติแล้วในการที่จะเข้าไปอาศัยอยู่ในที่ดินแห่งใหม่หรือย้ายออกจะต้องทำพิธีกรรมในการแจ้งให้ผีเจ้าที่ได้รับรู้ หากไม่ทำพิธีกรรมบอกแก่ผีเจ้าที่แล้วจะทำให้ท่านโกรธ และมารบกวน หลอกหลอน หรือทำให้เจ็บป่วยได้ ทางภาคเหนือหรือล้านนาจะทำการเซ่นไหว้ผีเจ้าที่ทุกในวันที่ 16 เมษายน หรือวันปากปี โดยจะทำการเซ่นไหว้จากคั่นกล้วยมีลักษณะสามเหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมก็ได้ ทางเหนือเรียกว่า สะดวง ภายในสะดวงจะบรรจุด้วย กล้วย อ้อย หนาก พลู เมี่ยง บุหรี่ อาหารคาวหวาน แล้วให้ผู้รู้เป็นผู้ทำพิธีให้ การเซ่นไหว้ผีเจ้าที่นี้เป็นการแสดงความเคารพและเป็นการบอกกล่าวให้ท่านปกป้องคุ้มครองรักษาร้านเรือนให้ร่มเย็นเป็นสุข หากไม่กระทำการเซ่นไหว้ผีเจ้าที่ถือว่าเป็นการดูหมิ่น อาจหลอกหลอนหรือทำให้เจ็บป่วยได้

ยายหอมกับยายมูลให้ข้อมูลเกี่ยวกับผีเจ้าที่ว่า

“เจ้าที่ เป็นผีที่เป็นเจ้าของที่ดิน บ้านที่อยู่อาศัย เป็นจะช่วยดูแลสถานที่นั้นอยู่ก่อน ถ้าเข้าไปอยู่อาศัยใหม่จะต้องทำพิธีบอกหื้อเป็นฐีเสียก่อน ถือเป็นการขออนุญาตบอกกล่าวหื้อเป็นได้ทราบจะได้อยู่เย็นเป็นสุข”

“หมอจะเปิดห้องนวด หมอบอกพ่อปู่เป็นด้วยเนื้อ เป็นเป็นเจ้าที่ที่สักราชที่นี้มานานตั้งแต่ปายังหน้อยอยู่ ป้าเห็นเป็นอยู่ที่นี้มานาน คนในบ้านเข้านับถือเป็นทั้งนั้น”

“การทำพิธีบอกหื้อเจ้าที่ จะต้องเอาคนที่เป็นผู้รู้ทำพิธีกรรม บ้านเขาก็จะมีพ่อหนานนพ เป็นจะเป็นคนที่เก่งในเรื่องพวกนี้”

“ผีเจ้าที่ จะเลี้ยงวันปากปีของทุกปี นับถือเป็น เลี้ยงเป็นเหมือนผีปู่ย่านั้นแหละ”

2. ผีปู่ย่า ผีปู่ย่าตายาย หมายถึง ผีประจำตระกูลหรือผีบรรพบุรุษ ชาวบ้านเรียกกัน สั้น ๆ ว่า ผีปู่ย่า ผีปู่ย่านี้จะทำหน้าที่ปกป้องรักษาคนในวงศ์ตระกูลเดียวกัน เรียกว่า มีเก้าผีอันเดียวกัน จะมีการถ่ายทอดการดูแลสืบต่อกันมา ผีปู่ย่ามักจะอยู่กับลูกผู้หญิงที่มีความอาวุโสที่สุดในกลุ่มเครือญาติ การดูแลผีปู่ย่านี้ ผู้ดูแลจะทำหิ้งไว้บนหัวนอน หรือในสถานที่ที่เห็นว่าสมควรสำหรับบอกกล่าวกราบไหว้ บนหิ้งพระจะมีเครื่องผูก ได้แก่ พาน สวดยดอก (กรวยใบดองใส่ดอกไม้) รูป เทียน น้ำคัน (คนโท) ใส่ข้าวางไว้

“บ้านเฮา ผีป่วน อยู่บ้านอ้ายทา บ้านศาลาโน้น อ้ายทาเป็นเป็นผู้หญิง (ลูกผู้หญิง) อายุมากกว่าเพื่อน (อายุมากกว่าเพื่อน)”

“เป็นจะแบ่งหอไว้บนบ้าน บนหอจะมีพาน มีสววยไต่ดอก รูปเทียน น้ำใส่น้ำคันไว้ กับข้าวก็จะเลี้ยงเป็นบางครั้งบางคราว จะมีพิธีเลี้ยงใหญ่เดือน 9 เหนือ”

“ผีป่วนจะปกป้องคุ้มครองญาติในเครือเดียวกัน แต่ถ้าใครทำผิดธรรมเนียม เช่น เอาคันก่อนแต่ง (มีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน) ต้องทำพิธีเสียผี เพราะถือว่าเป็นการผิดผีป่วน หากไม่เสียผีถือว่าผิดธรรมเนียมจะทำให้เกิดการเจ็บป่วยได้”

“บางทีเป็นจะจัดข้าว น้ำ อาหารคาวหวานไว้ให้เป็นประจำ อาหารที่ผีป่วนชอบนัก ๆ คือ ของกินพื้นเมืองที่ทำให้ครัวประจำวันนั้นแหละ”

ส่วนหนุ่มสาวที่จะแต่งงาน จะต้องไปเซ่นไหว้ผีป่วนเพื่อบอกกล่าวแก่บรรพบุรุษและเพื่อสิริมงคลของคู่สมรส

3. ผีเสื้อวัด เป็นอีกความเชื่อหนึ่งของชุมชน ได้ยินเฉพาะในผู้สูงอายุ โดยเชื่อถือว่าในวัดจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายอยู่ จะมีการบอกกล่าวและจัดเครื่องสักการะเมื่อมีการลาสิกขาบ หรือมีการปลูกสร้างหรือรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างภายในวัด จะทราบกันเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ ขยายหอม กล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดว่า

“สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดก็มีพระ (พระพุทธรูป) ที่อยู่ในวัดแล้ว ก็มีผีเสื้อวัด ก็เหมือนพระภูมิเจ้าที่ที่คอยดูแล ปกป้องวัดให้พ้นภัย พระที่ลาสิกขาบจะทำเครื่องสักการะแก่ผีเสื้อวัดเหมือนการขอขมาลาโทษกับเป็น หากวัดจะทำการใด ๆ เช่น ก่อสร้าง หรือรื้อถอนสิ่งก่อสร้างภายในวัดจะต้องบอกหื้อ เป็นทราบด้วย”

ความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งเหนือธรรมชาติเช่นนี้ ทำให้ผู้คนในชุมชนมีวิถีการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามค่านิยมของวัฒนธรรม และทำให้อยู่กันได้อย่างสงบสุขกับคน คนกับสิ่งแวดล้อม สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดพิธีกรรม ขนบธรรมเนียมของชุมชน เช่น มีการบวงสรวงหรือบูชากันเป็นประจำทุกปี นำไปสู่การคิดเกี่ยวกับการเจ็บป่วยและวิธีการรักษา ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และทุกสิ่งในธรรมชาติมีผี เทวดา หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครองอยู่.

3. ความเชื่อเรื่องขวัญ ขวัญเป็นความเชื่อหนึ่งที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในชุมชนแห่งนี้ ผู้ที่มีความรู้เรื่องขวัญส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุเท่านั้น บอกว่า มนุษย์ทุกคนนั้นมีขวัญอยู่กับตัวทั้งหมด 32 ขวัญ ขวัญมีประจำตัวในภาวะปกติ หากขวัญถูกระบายกระเทือนจะทำให้ขวัญออกจากตัวไปหรือหายไป การที่จะให้ขวัญกลับคืนมาประจำอยู่ในร่างมนุษย์ได้จะต้องทำพิธีกรรม

ที่เรียกว่าพิธีเรียกขวัญ พิธีนี้ชาวบ้านเรียกว่า พิธีฮ้องขวัญหรือเรียกขวัญ (ฮ้องหรือเรียกภาษาเหนือ แปลว่า เรียก)

การทำพิธีฮ้องขวัญแบบง่าย ๆ โดยญาติผู้ใหญ่ คือ ปู่ย่า ตายาย จะนำค้าย สายสิญจน์มาผูกมือให้พร ให้ขวัญกลับมาหาตัวเอง เช่น ในเด็กเล็กที่ไม่สบาย เจ็บป่วยมีอาการเล็กน้อย หรืออาจจะทำบายศรีเรียกขวัญ จะให้พ่อหนานนพมาทำพิธีให้ สำหรับการเจ็บป่วยอย่างรุนแรง จะมีการฮ้องขวัญโดยการนำเอาแซะ (ภาชนะที่ฮ้องปลา) ไปฮ้องเอาขวัญและมาผูกข้อมือถือนิ้ว เป็นอันเสร็จพิธี ชาวบ้านเชื่อกันว่า จะทำให้ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน ในภาวะเจ็บหรือเข้าชั้นโคมา จะมีการทำพิธีกรรมสืบชะตาต่ออายุเพื่อต่ออายุให้ยืนยาว ฟังธรรมมหาวิบาก 1 กัณฑ์ พิธีการนี้ จะต้องให้พระภิกษุเป็นผู้ทำพิธีให้ การฟังธรรมกรรมมหาวิบากนั้นเป็นการส่งผู้ป่วยให้หลุดพ้น จากกรรมหรือวิบากกรรมไปสู่ที่สุคติ

4. ความเชื่อเกี่ยวกับแม่และเด็ก หญิงตั้งครรภ์จะถูกถ่ายทอดเรื่องข้อห้าม และการปฏิบัติต่าง ๆ จากญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อมา เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้ลูกที่เกิดมาผิดปกติทางสรีระหรือบุคลิกภาพ หรือเป็นอันตรายต่อทารกในครรภ์ เช่น ห้ามนั่งคาน้ำใบหรือประตูจะทำให้คลอดยาก ห้ามนั่งทำน้ำหรือรึมน้ำ ผีจะผลัดคนน้ำ ห้ามสอยใบกล้วยจะทำให้เด็กคื้อ ห้ามอาบน้ำตอนกลางคืนหรือหัวค่ำและห้ามลอดมดรู๊วจะทำให้คลอดยาก และเป็นอันตรายต่อลูกได้ ด้านอาหารนั้นห้ามกินผลไม้แปด อาหารรสเค็ม ของมียาง ของมีมัน มาก ห้ามกินสัตว์พวกต่อ แตน อาหารค้างคืน ด้วยความเชื่อว่าจะทำให้เด็กคลอดยากหรือเป็นคนสมองทึบ คนคื้อ คือ แต่อาหารบางอย่างจะสนับสนุนให้กิน เช่น ผักบั้ง กระเจียบ ทำให้คลอดง่าย และห้ามไปงานศพหรือศพจะให้กระเทือนในแม่และมีผลต่อลูกในครรภ์ ข้อปฏิบัติที่พบในชุมชน บ้านป่าแะ คือ การนำดอกบัวบูชาพระมาดัดคิมเวลาท้องแก่ เพราะเชื่อว่าเป็นยารักษาครรภ์ ทำให้ร่างกายแข็งแรง ป้องกันการอาเจียนเนื่องจากการแพ้ท้อง หากมีสุริยุปราคาหรือจันทรุปราคา ผู้สูงอายุในครอบครัวจะใช้เข็มเย็บผ้ากลัดชายพกไว้ เชื่อว่าจะป้องกันลูกที่คลอดออกมาตาเหล่ ตาเข พิการ ปากแหว่ง เหมือนอย่างพระอาทิตย์หรือพระจันทร์เวลาเข้าคราส

หญิงหลังคลอดช่วงหลังคลอดต้องอยู่เดือนหรืออยู่ไฟ เพื่อให้สุขภาพกลับคืนสู่สภาพเดิมโดยเร็วที่สุด โดยเฉพาะระบบการไหลเวียนของเลือด ส่งผลให้ผิวพรรณมีน้ำมีนวลมากขึ้น หากหญิงใดที่คลอดแล้วไม่อยู่เดือนหรืออยู่ไฟ จะทำให้ร่างกายไม่แข็งแรง เกิดเป็นโรค ซึ่งทางภาคเหนือเรียกว่า โรคลมผัดเดือน (จากการไค้กลิ่นเหม็นต่างๆ หรือการทำงานที่เกี่ยวข้องกับน้ำ ทำให้ร่างกายเย็นลง เช่น ซักผ้า เป็นต้น) หากมีอาการของลมผัดเดือนแล้ว เมื่ออายุมากขึ้นมักจะมีอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย ช่วงหลังคลอดจึงจำเป็นต้องดูแลร่างกายให้อบอุ่นอยู่เสมอ หลังคลอด หญิงหลังคลอดแม่ต้องระวังเรื่องการรับประทานอาหาร เชื่อว่าอาหารที่แม่รับประทานเข้าไป

จะทำให้เด็กปวดท้อง หรือท้องเสียจากการดื่มนมแม่ เพราะอาหารที่แม่รับประทานเข้าไปนั้นจะถูกย่อยเป็นสารอาหารและถูกนำเข้าไปในหลอดเลือด นมแม่นั้นก็กลั่นมาจากเลือดของแม่ เด็กทารกที่ดื่มนมแม่ก็จะได้สารอาหารจากแม่ หากแม่รับประทานอาหารแสลงหรือของหมักดอง ลูกที่ดื่มนมแม่จะต้องเสียได้ ปัจจุบันการรับประทานอาหารของหญิงหลังคลอดไม่เข้มงวดเหมือนสมัยก่อน แต่ยังคงมีการห้ามกินเนื้อไก่ สำหรับน้ำดื่มคือปูละหรือโพลไม่ได้ดื่มแล้ว ผู้สูงอายุบอกว่า ทางโรงพยาบาลห้ามให้ดื่มเพราะจะทำให้เด็กตัวเหลือง ทำลายเม็ดเลือดของเด็ก สำหรับยาต้มสำหรับอาบยังทำอยู่ในบางราย เพราะเชื่อว่าจะทำให้แผลหายเร็ว คับกลิ่นคาวปลา หญิงหลังคลอดบางคนอาบยาต้มจนกว่าครบการอยู่เดือน (30 วัน) การอยู่เดือนถ้าเป็นลูกชายจะออกก่อนกำหนดเพราะเชื่อว่ามิขวัญกล้า สำหรับผู้หญิงออกหลัง 30 วัน หลังจากนั้นแม่หลังคลอดจะไปอบสมุนไพรในกระโจม (การอบตัวของชาวบ้านนั้น ชาวบ้านจะทำกระโจมซึ่งทำจากการวางเลื้อยรอบตัวหญิงหลังคลอดแล้วใช้ผ้าห่มคลุมหลาย ๆ ชั้น และปิดวงเลื้อยให้มีคิซิด เพื่อป้องกันการระเหยของไอน้ำ) ผู้สูงอายุจะเอาสมุนไพรใส่ลงไปใส่น้ำ ต้มในหม้อดิน ปากหม้อปิดด้วยใบคองกล้วยรัดให้แน่นกับปากหม้อ แล้วต้มจนกระทั่งน้ำเดือดจัด จึงยกลง แล้วนำไปไว้ในกระโจมหญิงหลังคลอด คนที่อยู่ในกระโจมจะคอยใช้ไม้ทิ่มใบคองกล้วยเพื่อให้ไอน้ำค่อย ๆ ระเหยออกมา) ให้ไอรมน้ำรมบริเวณใบหน้า เชื่อว่าเป็นการป้องกันผื่น บำรุงผิว และกันน้ำเหลืองเสีย และให้หญิงหลังคลอดนั่งให้ไอน้ำรมจนกระทั่งน้ำสมุนไพรในหม้อเริ่มเย็นลง วิธีการนี้ เป็นการขับเหงื่อซึ่งเป็นของเสียออกจากร่างกาย และเพื่อให้ระบบการไหลเวียนของเลือดในร่างกายดีขึ้น ปัจจุบันหญิงหลังคลอดนิยมไปอบสมุนไพรที่ร้านเสริมสวยในตัวเมืองมากกว่าจะทำในลักษณะเช่นที่กล่าวข้างต้น

สิ่งที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นเมื่อไปเยี่ยมบ้านของหญิงหลังคลอด ผู้เป็นแม่หรือผู้สูงอายุจะอาบน้ำให้แก่เด็ก โดยให้เด็กนอนลงบนหน้าแข้งแล้วคัดแซ่ คัดขาเด็ก เชื่อว่า การทำเช่นนี้เพื่อให้เด็กมีแขนอ่อนและขาตรง จากการสอบถาม ชาวบ้านบอกว่า ทำให้เด็กโตมาสวย แข็งมาไม่โค้งหรือคด ถือว่าเป็นการปรับความสมดุลของร่างกาย วิธีการเช่นนี้ยังคงมีอยู่ในชุมชนบ้านป่าแะแห่งนี้ นอกจากนี้ ยังพบว่า ในเวลาที่ชาวบ้านนำเอาเด็กทารกมารับการรักษาพยาบาลหรือรับวัคซีนที่ศูนย์แพทย์ชุมชนคอนแก้ว หรือโรงพยาบาลนครพิงค์ นั้น ที่บริเวณหน้าผากของเด็กจะมีเขม่าหม้อดินหรือดินบริเวณเท้าของแม่หรือผู้ใหญ่ เกิดจากการทาให้แก่เด็กเพื่อให้เด็กมอมแมม ไม่สวย เชื่อว่าผีไม่ชอบเอาเด็กที่มีคำหิไป นอกจากนี้ ญาติผู้ใหญ่ยังหาหยันตำมาผูกที่ตัวเด็กเพื่อป้องกันไม่ให้ผีมารบกวนเด็ก ลูกคนแรกถ้าเกิดวันเสาร์ก็จะเป็นคนดวงแข็ง ต้องนำไปถวายพระก่อนเพื่อให้เด็กอยู่สบาย ไม่เจ็บไข้ได้ง่าย นอกจากนี้ ในเด็กเล็กมักจะมีอาการท้องเสียเป็นช่วง ๆ ตามวัย ชาวบ้านเชื่อว่าอาการท้องเสียของเด็กเกิดจากพัฒนาการของเด็กหรือชาวบ้าน

เรียกว่า เขา เช่น การพัฒนาการจากนอนคว่ำเป็นการคลาน หรือจากคลานพัฒนามาตั้งไข่ ยืนเกาะ และก้าวขาเดินได้

1.8.4 สุขภาพอนามัย

เมื่อกล่าวถึงสุขภาพอนามัย ผู้คนในชุมชนมักคิดถึงการเจ็บป่วย แพทย์ โรงพยาบาล มากกว่าการมีสุขภาพดี ปัจจุบันการเจ็บป่วยยังคงดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงไปตาม การเปลี่ยนแปลงของคน แนวคิดการเปลี่ยนแปลงของ คำว่า “สุขภาพ” ก็เปลี่ยนแปลงด้วยเช่น เดียวกัน จะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับมุมมองในเรื่องสุขภาพนั้นว่าเป็นอย่างไร ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาถึง ความหมายของสุขภาพ การดูแลสุขภาพ การแสวงหาการรักษา และสถาน บริการสาธารณสุข ดังนี้

การให้ความหมายสุขภาพ

ด้านสุขภาพ ประชาชนชุมชนบ้านป่าแะ หมู่ที่ 4 ตำบลคอนแก้ว อำเภอ แม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ให้ความหมายของและมุมมองของคำว่า “สุขภาพ” ในประเด็นที่แตกต่างกันไป ดังนี้

“การมีสุขภาพที่สมบูรณ์ แข็งแรง ไม่มีโรค”

“การไม่เจ็บป่วย หรือมีไข้”

“ไม่คิดมาก ไม่เครียด”

“การออกกำลังกาย”

“กินอาหารครบทุกประเภท”

“การมีสุขภาพ สบายใจ ทำมาหากินได้”

“การดูแลตน ไม่ให้เจ็บป่วย”

“กายดี ใจดี”

จากคำกล่าวข้างต้น แนวคิดและความหมายของคำว่าสุขภาพของชาวบ้าน ป่าแะนั้นหมายถึง การมีร่างกายที่แข็งแรง สมบูรณ์ ไม่มีโรคหรือเจ็บป่วย สามารถประกอบอาชีพ ได้ ในแนวคิดของพวกเขาเห็นว่าการออกกำลังกาย การรับประทานอาหารให้ครบทุกประเภท ดูแล ตนเองไม่ให้เจ็บป่วย รวมถึงการมีสุขภาพจิตที่ดี ไม่คิดมาก ไม่เครียด เป็นส่วนหนึ่งของความหมายของคำว่า สุขภาพ

เมื่อสอบถามแนวคิดและมุมมองเกี่ยวกับ “การมีสุขภาพดี” ชาวบ้านบ้าน ป่าแะ ให้แนวคิดและความหมายว่า

“ร่างกายไม่เจ็บป่วย หรือเป็นโรค”

“ร่างกายสมบูรณ์ดี ทำงานได้”

“จิตใจดี ไม่เครียด”

“ไม่เจ็บป่วย”

“ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง จิตใจดี”

“สามารถทำงานได้ดี”

ความคิดและมุมมองของชาวบ้านในประเด็น “การมีสุขภาพดี” นั้น หมายความว่า การมีร่างกายที่แข็งแรง สมบูรณ์ ไม่เจ็บป่วยหรือเป็นโรค ด้านจิตใจนั้นก็มีความสมบูรณ์เช่นเดียวกัน ไม่เครียด การมีสุขภาพที่ดีจึงเป็นความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ผู้คนสามารถทำงานได้ตามปกติ

ส่วนแนวคิดและการให้ความหมายของ “การมีสุขภาพไม่ดี” ชาวบ้านมีแนวคิดและให้ความหมายว่า

“ร่างกายทำงานผิดปกติ ทำให้เกิดอาการขึ้นได้ เช่น ปวด ไข้ หรือท้องเสีย”

“เจ็บป่วย ไม่สามารถทำงานได้”

“ร่างกายมีความผิดปกติ เกิดโรค”

“ร่างกายและจิตใจอ่อนแอ”

“ไม่ออกกำลังกาย”

“มีไข้ ไอ บางทีก็มีโรคอื่นด้วย”

“ไม่แข็งแรง”

“ขาดการดูแลตัวเอง เกิดโรคร้าย”

“กินอาหารที่ไม่ดี ไม่ครบทุกอย่าง”

จากคำกล่าวข้างต้น แนวคิดและความหมายของชาวบ้านต่อ “การมีสุขภาพไม่ดี” หมายถึง การที่ร่างกายมีความอ่อนแอ ไม่สมบูรณ์ หรือมีความผิดปกติ ทำให้เกิดอาการเจ็บป่วย เกิดโรค เกิดจากขาดการดูแลตนเอง ขาดการออกกำลังกาย หรือการรับประทานอาหารไม่ครบทุกประเภท เป็นต้น

ประเด็น “สุขภาพ” ในความหมายและมุมมองของประชาชนบ้านป่าแะ หมายความว่า การมีร่างกายแข็งแรง สมบูรณ์ ไม่มีโรคหรือเจ็บป่วย การมีสุขภาพดี หมายถึง ร่างกายและจิตใจไม่เจ็บป่วย ไม่มีโรค และสามารถทำงานได้ตามปกติ ส่วนการมีสุขภาพที่ไม่ดี พวกเขาเฝ้าระวังว่า เป็นการที่ร่างกายและจิตใจไม่แข็งแรงสมบูรณ์ มีความอ่อนแอ จนก่อเกิดโรคต่อร่างกายและจิตใจ ดังนั้นในการดูแลหรือการปฏิบัติตัวเพื่อการมีสุขภาพดีชาวบ้านมีความเห็นว่า

ต้องกินอาหารครบทุกประเภท ออกกำลังกาย ทำจิตใจให้สบาย ไม่เครียด รวมถึงการดูแลของตนเองให้มีสุขภาพดี

การดูแลสุขภาพ

สุขภาพ ความเจ็บป่วย เป็นเหตุการณ์ธรรมชาติที่มนุษย์ทุกสังคมต้องประสบพบเจอตลอดเวลา รวมทั้งความตายด้วย ในระบบวัฒนธรรมสุขภาพของประชาชน การเจ็บป่วยจะถูกตีความหมาย ตั้งสมมุติฐาน วินิจฉัย การดูแลและรักษาโดยตัวผู้ป่วยเอง ครอบครัว ญาติมิตร ตลอดจนคนในชุมชน และเมื่อถึงคราวจำเป็นก็ต้องแสวงหาแนวทางการแก้ไข เมื่อรักษาเยียวยาตนเองไม่ได้ ต้องแสวงหาวิธีการรักษาโดยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้กลับคืนสู่สภาวะปกติ

จากแนวคิดเกี่ยวกับการเจ็บป่วยของประชาชน นั้น หมายถึง การคิด ความเชื่อเกี่ยวกับการเจ็บป่วย ซึ่งเห็นได้จากการกระทำเพื่อตอบสนองการเจ็บป่วยนั้น ได้แก่ การให้ความหมาย การอธิบายสาเหตุ การประเมินอาการ การดูแลรักษา และการเลือกวิธีการรักษา ซึ่งในเจตนาของการเจ็บป่วยนั้น ประชาชนไม่ได้หมายความว่าเฉพาะแต่ตัวผู้ป่วยเท่านั้น แต่รวมไปถึงครอบครัว ชุมชนที่ส่วนสัมพันธ์กับระบบสังคมวัฒนธรรม ซึ่งมีความหมายที่หลากหลายและแตกต่างกันไป

ก่อนที่จะศึกษาการมีส่วนร่วมในการพึ่งพาตนเองและการรักษาพยาบาลของประชาชนนั้น ต้องทำความเข้าใจประเด็นความหมายของคำว่า “ครอบครัว” ในมุมมองของประชาชนชุมชนบ้านป่าแฉะ ตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งได้ให้ความหมายว่า หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันได้แก่ พ่อ แม่ ลูก หรือคนอื่น ๆ ที่อาศัยรวมอยู่ด้วย ได้แก่ ปู่ย่า ตายาย ถือว่าเป็นสายเลือดเดียวกัน และปฏิบัติต่อกันด้วยความรัก ความเอื้ออาทรต่อกัน มีความปรารถนาดี และให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งในครอบครัวแต่ละครอบครัว สมาชิกแต่ละคนจะทำหน้าที่ที่แตกต่างกันออกไป แต่ละคนอาจจะทำหน้าที่หลายบทบาท อาจจะ 1 หรือ 2 หรือ 3 บทบาทก็ได้ เช่น มีบทบาทเป็นพ่อแม่ เป็นสามีภรรยา หรือเป็นพี่น้องกัน บทบาทที่สำคัญของครอบครัวก็คือ การให้การเลี้ยงดูอบรม และถ่ายทอดวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตให้แก่สมาชิกครอบครัว เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และสามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้

การดูแลสุขภาพของครอบครัวและชุมชน

วงจรชีวิตของคนทุกคนจะหลีกเลี่ยงไม่พ้น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ถือเป็นเรื่องสังสารของชีวิตในภาวะปกติผู้คนทั้งหลายจะมีชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขปกติ หากป่วยเป็นโรคเกิดขึ้นแล้วย่อมแสดงให้เห็นว่าผู้นั้นมีสุขภาพที่ได้ดี เจ็บป่วยหรือเป็นโรค ผู้ที่เจ็บป่วยเหล่านี้

อาจจะแสดงอาการให้เห็นภายนอกร่างกายหรือเกิดความรู้สึกขึ้นภายในและแสดงอาการออกภายนอก เช่น ผู้ที่มีภาวะความดันโลหิตสูง จะมีความรู้สึกว่า ปวดศีรษะ ตาตาย ตาพร่า ฯลฯ เป็นต้น ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการพึ่งพาตนเองทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ในภาวะปกติและภาวะเจ็บป่วยทั้ง 2 กรณี

1) การดูแลสุขภาพของครอบครัวและชุมชนในภาวะเจ็บป่วย

จากการศึกษาการปฏิบัติตัวของสมาชิกในครอบครัวและชุมชนในภาวะที่เจ็บป่วยพบว่า การเจ็บป่วยของสมาชิกในครอบครัวและชุมชนมักก่อเกิดเป็นภาระและเป็นปัญหาต่อครอบครัว ดังนั้น สมาชิกในครอบครัวและชุมชนจะทำหน้าที่ในการดูแลรักษาให้กลับคืนสู่สภาวะปกติให้เร็วที่สุด ในแต่ละครอบครัวจะมีวิธีการจัดการที่แตกต่างกันไป สรุปได้ดังนี้

การตั้งสมมติฐาน สาเหตุ และประเมินอาการเจ็บป่วย จากการให้ความหมายของคำว่า “เจ็บป่วย” ตามแนวคิดของประชาชนชุมชนบ้านป่าแะ ตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ นั้น เชื่อว่า ภาวะการเจ็บป่วยนั้นเกิดจากการที่ร่างกายและจิตใจทำงานผิดปกติไปจากเดิม หรือเกิดจากการบกพร่องในการทำงาน หรือเสียไป โดยบอกว่าภาวะการเจ็บป่วยนั้นมักจะมีสาเหตุ โดยมากมีสาเหตุเกิดจาก

“กินผิด” คือ การรับประทานอาหารไม่ถูกต้อง หรืออาหารผิด ๆ เช่น บุคเสีย อาหารประเภทหมักดอง อาหารเหล่านี้ไปสำแดงอาการในร่างกาย ทำให้ร่างกายทำงานผิดปกติ จนเกิดการเจ็บป่วยทางร่างกายขึ้นได้

“เปลี่ยนอากาศ” คือ การที่อากาศเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เช่น กลางวันร้อนจัด กลางคืนอากาศเย็นจัด ร่างกายปรับสภาพไม่ทัน ทำให้กลไกในร่างกายสูญเสียไป เกิดการเจ็บป่วย หรือมีอาการแสดงออกมา เช่น ตัวร้อน น้ำมูกไหล เป็นต้น

“ฝึกระทำ” เป็นภาวะการเจ็บป่วยจากการถูกล้างเหนือธรรมชาติทำเอา เช่น ภูตผี ผีป่วนหรือผีบรรพบุรุษกระทำเอา เมื่อทำผิดกฎธรรมเนียมประเพณี เช่น การมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน หรือถูกผีกระทำจนเกิดการเจ็บป่วย

เมื่อเกิดภาวะเจ็บป่วยขึ้น ชาวบ้านชุมชนบ้านป่าแะมีมุมมองว่า หากมีอาการเจ็บป่วยขึ้นพวกเขาสามารถประเมินอาการเจ็บป่วยได้เอง โดยพิจารณาจากอาการที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์เดิมหรือจากข้อมูลคนที่เคยมีอาการเหล่านี้มาก่อน ผู้วิจัยแบ่งประเด็นการประเมินอาการเจ็บป่วยของชาวบ้าน เป็น 2 ส่วน ดังนี้

“อาการเจ็บป่วยเพียงเล็กน้อย” หมายถึง การเจ็บป่วยในช่วงระยะเวลาสั้น เมื่อป่วยแล้วปล่อยทิ้งไว้อาการเหล่านั้นอาจหายไปเองได้ ส่วนใหญ่มักมีสาเหตุจากการกินผิด

อากาศเปลี่ยนแปลง ฝึกระทำ เป็นต้น เมื่อเกิดภาวะเจ็บป่วยเกิดขึ้นแล้ว หากมีการดูแลสุขภาพเบื้องต้นด้วยวิธีการง่าย ๆ ก็ทำให้ อาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นหายไปได้ เช่น การนอนหลับพักผ่อน การใส่เสื้อผ้าหนา ๆ ให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย ดื่มน้ำอุ่น เป็นต้น

นายอ้วน ้วยแรงงาน เล่าประสบการณ์การเจ็บป่วยและการปฏิบัติตัวเพื่อให้หายจากโรคของตนเองว่า

“เคยมีอาการปวดเมื่อยตามตัว มีไข้ น้ำมูกไหล จะไม่ไปทำงาน จะดูแลตนเองเป็นพิเศษ เช่น กินน้ำอุ่น นอนพักเยอะ ๆ ห่อผ้าหนา ๆ เท่านั้นก็หายแล้ว”

พี่จันทร์พอง ้วยกลางคน แม่ค้าในตลาดป่าแะ บอกว่า

“วันนี้ทำงานหนักมาก เกิดอาการปวดเมื่อยตามเนื้อตามตัว เคยมีอาการอย่างนี้บ่อย ๆ กลับถึงบ้านตอนเย็นนอนหลับเสียใจบหนึ่ง อาการก็จะดีขึ้น”

โย่ง แม่บ้านที่ต้องดูแลลูกที่อายุยังน้อย และมักจะมีอาการไข้เสมอ บอกว่า

“ลูกน้องจะไม่สบายบ่อย ส่วนใหญ่จะมีไข้สูง น้องจะใช้ผ้าชุบน้ำเช็ดตามเนื้อตามตัวตามที่หมอเคยบอก ทำบ่อย ๆ ใส่เสื้อผ้าให้หนา ๆ ไข้ก็จะลดลงได้”

สถานการณ์การเจ็บป่วยเหล่านี้ ผู้ที่มีประสบการณ์เหล่านั้นสามารถประเมินอาการได้ด้วยตนเอง หากเคยมีประสบการณ์เช่นนี้จะละเว้นในสิ่งที่มีทำให้เกิดอาการ หรือปฏิบัติตัวให้ถูกต้องขณะเกิดความเจ็บป่วย อาการที่เกิดขึ้นเหล่านั้นจะหายไปเองได้ กรณีที่เป็นเด็กเล็กจะให้การดูแลเป็นพิเศษ

ข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่า การเจ็บป่วยเหล่านั้นชาวบ้านเห็นเป็นเรื่องเล็กน้อย เพียงแค่ปฏิบัติตัวให้ถูกต้องอาการที่เกิดขึ้นเหล่านั้นก็จะหายไปได้ การปฏิบัติตัวที่ถูกต้องนั้น ส่วนหนึ่งข้อมูลข่าวสารจะได้มาจากผู้แก่ภายในบ้าน หรือเห็นผู้ใหญ่ปฏิบัติตัว เช่น กรณีของพี่จันทร์พองบอกว่า เคยเห็นพ่อแม่ทำก็เลยทำตามที่ได้ผลก็เลยนำมาปฏิบัติตลอดมา ส่วนอ้วนกับโย่งนั้นได้รับข้อมูลการปฏิบัติจากพยาบาลที่มาเยี่ยมบ้าน ทดลองปฏิบัติดูเห็นว่าได้ผล เลยนำมาปฏิบัติทุกครั้งที่เกิดอาการในลักษณะเดียวกัน

“เคยคุยกับหมอที่มาแอ่วหาที่บ้าน เห็นว่าเขามีน้ำมูกไหล ก็เลยให้นอนพัก ห่มผ้าหนา ๆ สัก 2-3 วัน เลยปฏิบัติตามบอก อาการมันก็หายไปเอง”

“ทดลองทำดู แล้วได้ผลดี เลยถือเป็นข้อปฏิบัติ”

“เห็นคนอื่นทำ เลยทำดู อาการมันก็หายไปจริง ๆ เลยใช้ปฏิบัติในครั้งต่อ ๆ มา แจ้งเลขบอกให้ญาติพี่น้องด้วย พวกเขาก็ลองทำดูเมื่อมีอาการเช่นเดียวกัน ปรากฏว่าได้ผลดีเหมือนกันเลยถือปฏิบัติมาตลอด”

“อาการเจ็บป่วยมาก” การเจ็บป่วยในระดับนี้ ชาวบ้านมีความเห็นว่าเป็นการเจ็บป่วยที่มีอาการรุนแรง หรือเป็นกระทันหันหรือฉุกเฉิน หากปล่อยทิ้งไว้อาจเป็นอันตรายต่อร่างกายถึงขั้นพิการหรือตายได้ ดังนั้นเมื่อเกิดอาการเจ็บป่วยรุนแรง มีอาการเป็นมาก ชาวบ้านมักจะตัดสินใจเลือกไปรับบริการจากสถาบันทางการแพทย์และสาธารณสุขทันที โดยพวกเขาเชื่อว่าหากได้มาอยู่ในการดูแลของแพทย์แล้วจะทำให้อาการเหล่านั้นทุเลาลง หายเป็นปกติได้

พี่จิม ได้รับอุบัติเหตุ รถชนอย่างรุนแรง ไม่รู้สึกตัว มีอาการของการเป็นอัมพาต เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลเป็นระยะเวลานาน จนอาการดีขึ้นแพทย์ให้กลับไปพักฟื้นที่บ้าน เล่าให้ฟังว่า

“พี่ไปธุระในเมืองไปกันหลายคน พี่นั่งตรงกะเบาะท้ายรถ ยังไม่ทันถึงตัวเมืองรู้สึกว่ามีอะไรมากระแทกอย่างแรง พี่รู้สึกตัวอีกที ตัวหนักไปหมด ยกแขนยกขาก็ยกไม่ได้ พูดได้อย่างเดียว อาหารการกินต้องมีคนป้อน พี่นอนรักษาตัวที่โรงพยาบาลประมาณ 5 เดือน ถึงได้กลับมาอยู่บ้าน ยังช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ มีปัญหาโรคแทรกซ้อนตลอด ญาติ ๆ เป็นคนดูแล”

ลุงรัตน์ เป็นอีกคนหนึ่งที่เป็นแผลตามร่างกาย ปกติก็จะหายไปเอง แต่คราวนี้แผลเป็นนานถึง 3 เดือน แล้วมีหนองไหลออกมา เลยมาขอรับการรักษาที่ศูนย์แพทย์ชุมชนคอนแก่นัว ลุงรัตน์เล่าประสบการณ์การเจ็บป่วยให้ฟังว่า

“เมื่อก่อนลุงยังไม่รู้ว่าเป็นเบาหวาน ลุงกินเหล้า สูบบุหรี่ กินอาหารทุกอย่าง ที่ชอบกินมากๆ ก็คือ อาหารประเภทแป้งๆ ไข่ๆ แกล้มเหล้า อย่าง คอหมูย่าง แป้งนม เมาก็กลับไปเลย บางวันลุงก็ไม่อาบน้ำ มาตอนหลังลุงเป็นฝี เป็นฟกที่ตัวโดยเฉพาะบริเวณกลางหลังบ่อยๆ ทุกครั้งมันจะหายไปเอง มางวดนี้หาย เป็นมานานเกือบ 3 เดือน บ่ฮู้จะทำไมอย่างไรงานข้างบ้านบอกให้มาหาหมอที่นี้ดู เป็นเจาะเลือดลุงไปดู แล้วให้มาฟังผลวันถัดมา หมอบอกกับลุงว่า ลุงเป็นเบาหวาน ให้มาทำแผลทุกวัน ให้ยาเบาหวานมากิน ตอนนี้แผลหายดีแล้ว วันนี้ลุงมาเอายาเบาหวานมาตามหมอนัด”

ลำราญถูกขวานฟันบริเวณง่ามเท้า มีเลือดไหลออกมา ญาติเลยรับพามาศูนย์แพทย์ชุมชนคอนแก่นัว ลำราญบอกว่า

“กำลังฆ่าฟันอยู่ดี ๆ มันพลัดไปโดนง่ามเท้า พี่สาวเห็นเลือดไหลออกมากเลยใช้ผ้ามัดบริเวณเท้า แล้วก็กดเอาไว้ รีบให้ขึ้นรถแล้วพามาที่นี่ (ศูนย์แพทย์ชุมชนคอนแก่นัว) หมอเย็บให้หลายเข็มเหมือนกัน เสร็จแล้วหมอให้เอายาแก้อักเสบกลับไปกินต่อที่บ้าน”

จากคำสัมภาษณ์ข้างต้น จะเห็นได้ว่าเมื่อสมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยและมีอาการที่รุนแรงมากขึ้น เกินกำลังของตนเองที่จะทำการรักษาตนเองได้ จึงแสวงหาวิธีการ

รักษาอื่น ๆ ส่วนใหญ่แล้วจะคิดถึงแพทย์โรงพยาบาล เชื่อว่าหากอยู่ในมือของแพทย์แล้วอาการของพวกเขาที่เกิดขึ้นจะทุเลาและหายไปได้ในที่สุด

ส่วนกรณีของการเจ็บป่วยเรื้อรัง ในมุมมองของชาวบ้านก็ถือว่าเป็นการเจ็บป่วยมาก เพราะเป็นการเจ็บป่วยที่ใช้ระยะเวลายาวนาน หรืออาจจะตลอดชีวิตของผู้ป่วย โรคที่พบมากในชุมชนแห่งนี้ ได้แก่ โรคความดันโลหิตสูง พบมากในกลุ่มผู้สูงอายุ รองลงไปคือโรคเบาหวาน ทั้งโรคเบาหวาน และโรคความดันโลหิตสูงนี้ อาการมักกำเริบเป็นระยะ ๆ โดยเฉพาะช่วงที่ผู้ป่วยไม่ดูแลตนเอง เช่น ไม่ควบคุมอาหาร รับประทานยาไม่ตรงตามกำหนดที่แพทย์สั่ง ลืมรับประทานยา เป็นต้น เกิดมีภาวะแทรกซ้อนของโรคอื่น ๆ ได้

ที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้ เป็นการดูแลของชาวบ้านชุมชนบ้านป่าแะในยามเจ็บป่วยในภาวะเจ็บป่วย ชาวบ้านมีมุมมองว่า การเจ็บป่วยนั้นเป็นเรื่องธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับคนในทุกเพศ ทุกวัยได้เสมอ ทั้งนี้เขาจะมีการวิเคราะห์หาสาเหตุของการเจ็บป่วย แสวงหาข้อมูลจากญาติพี่น้อง จากประสบการณ์ของตัวเอง แล้วลงความเห็นถึงสาเหตุที่เกิดขึ้น จากนั้นประเมินอาการเจ็บป่วยว่ามีมากน้อยหรือรุนแรงเพียงใด แล้วจึงแสวงหาวิธีการรักษาเพื่อให้ร่างกาย จิตใจ กลับคืนสู่สภาวะปกติ การรักษาอาจเป็นการรักษาด้วยวิธีการต่างๆ หรือผสมผสานกันหลาย ๆ วิธี เพื่อให้หายจากโรค ในการรักษาเพื่อการกลับคืนสู่การมีสุขภาพที่ดีนั้น ต้องอาศัยกระบวนการตัดสินใจเลือกวิธีการรักษา เป็นลักษณะลองผิด ลองถูก เพื่อให้อาการเหล่านั้นทุเลาหรือหาย หากวิธีการที่ทดลองทำดูแล้วได้ผลจะมีการบอกกันต่อ ๆ ไป หากคนอื่นที่ปฏิบัติเช่นเดียวกันแล้วให้ผลดี ชาวบ้านมักจะใช้วิธีการนี้ในครั้งต่อไป เมื่อมีอาการเจ็บป่วยด้วยอาการเดิม หากไม่หายหรือทุเลาก็จะแสวงหาวิธีการใหม่มาทดลองใช้ทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด

การแสวงหาการรักษา

ในชุมชนบ้านป่าแะนี้ เมื่อสมาชิกในครอบครัวหรือชุมชนเจ็บป่วยและไม่สามารถดูแลตนเองในครอบครัวได้แล้ว พวกเขาจะแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอกโดยการปรึกษากับสมาชิกในครอบครัว ญาติพี่น้อง หรือเพื่อนบ้าน โดยการพูดคุยกับสมาชิกในครอบครัวอื่นที่เคยมีสมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยด้วยอาการเดียวกันมาก่อน ขอคำปรึกษาหารือกับญาติผู้ใหญ่ เป็นการลดความเครียดที่เกิดขึ้นได้ แล้วจึงไปรับบริการเพื่อแก้ไขปัญหาให้แก่ตนเอง สมาชิกในครอบครัว วิธีการรักษาพยาบาลของตนเอง ครอบครัวหรือชุมชนนั้น ผู้วิจัยได้รวบรวมการรักษาของประชาชนชุมชนบ้านป่าแะ มีดังนี้

การรักษาด้วยวิธีพิธีกรรม หรือวิธีการทางไสยศาสตร์

การรักษาด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์หรือพิธีกรรมนี้ ส่วนใหญ่รักษาอาการเจ็บป่วยที่มีสาเหตุจากความเชื่อของครอบครัวว่าเกิดจากภูติผี สิ่งเหนือธรรมชาติต่างๆ โดยการสอบถามจากผู้รู้ คนทรงเจ้า แล้วจึงทำการรักษา เช่น

“การสืบชะตา” การสืบชะตาเป็นประเพณีที่เชื่อกันมาตั้งแต่โบราณ โดยเชื่อว่า คนเราจะประสบเคราะห์กรรมหรือมีเพศภัยต่างๆ ย่อมมีสาเหตุมาจากหลายประการ โดยมากจะเกี่ยวกับดวงชะตาของตัวเอง หากมีดวงชะตาที่ดีชีวิตก็จะราบรื่นเป็นสุข หากปีใดดวงชะตาตกมักจะทำให้ไม่เป็นสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ หรือไม่ประสบความสำเร็จของชีวิต การสืบชะตาจะกระทำเมื่อผู้ป่วยมีอาการไม่สบาย หรือประสบกับเหตุการณ์ที่ไม่ดี เช่น อุบัติเหตุ เป็นต้น ญาติพี่น้องจะไปตรวจดวงชะตากับผู้รู้และทำพิธีต่อชีวิตของผู้ป่วยให้มีชีวิตอยู่ต่อไป นอกจากนี้ การสืบชะตาของชาวบ้านนั้นยังนิยมทำในงานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ให้สมาชิกในครอบครัวมีความสุข

“การเรียกขวัญ” การเรียกขวัญเป็นพิธีกรรมที่สร้างกำลังใจให้แก่ผู้ที่เจ็บป่วยเป็นระยะเวลานาน ๆ หรือเจ็บป่วยหายใหม่ หรือได้รับการกระทบกระเทือนอย่างรุนแรง หากเป็นการเจ็บป่วยเล็กน้อย ๆ หรือหายป่วยใหม่ ผู้สูงอายุในบ้านหรือผู้ที่ครอบครัวให้ความเคารพนับถือจะเอาสายสิญจน์มาผูกข้อมือและให้พรแก่ผู้ป่วย ส่วนผู้ป่วยที่มีอาการรุนแรง จะต้องทำพิธีเรียกขวัญโดยการทำบายศรี ประกอบด้วย ข้าวเหนียว กล้วย ไข่ต้ม เหล้าขาว น้ำอ้อยหรือน้ำตาล ค้าย ผูกข้อมือ รูปเทียน ข้าวตอก ดอกไม้ ในการเตรียมบายศรีจะมีการเรียกญาติพี่น้องมาช่วยเตรียมวัสดุที่จะมาทำพิธีนี้ การทำพิธีนี้จะให้อาจารย์เป็นผู้ทำพิธีให้ การเรียกขวัญนั้นจะมีการอ่านคำเรียกขวัญซึ่งเป็นการอ่านที่ใช้ทำนองโบราณ เมื่อจบแล้วอาจารย์เอาสายสิญจน์มาผูกข้อมือข้อมือของผู้ป่วย และอวยพรให้ผู้ป่วยหายวันหายคืน พิธีเรียกขวัญแบบนี้ต้องกระทำในช่วงเวลาเย็น ส่วนใหญ่จะไม่ทำในวันเสียดหรือวันพระ หากเป็นวันเสียดหรือวันพระก็จะเลื่อนทำพิธีในวันถัดไป

“การส่งพ่อเกิดแม่เกิด” พิธีกรรมนี้มักทำในเด็กเล็กที่เจ็บป่วย ไม่สบาย พ่อแม่หรือญาติพี่น้องจะไปสอบถามจากผู้รู้หรือคนทรงเจ้า ถามถึงสาเหตุของการเจ็บป่วย พบว่าพ่อแม่ของเด็กในชาติที่แล้วจะมาทวงเอาชีวิตคืน พิธีกรรมนี้ พ่อแม่พี่น้อง หรือผู้ปกครองจะต้องทำสะดวงพร้อมด้วยเครื่องพิธีกรรม ได้แก่ กล้วย อ้อย อาหารคาวหวาน หมาก พลุ บุหรี่ ไล่ลงในสะดวง ทำพิธีเช่นเดียวกับการส่งเคราะห์ แต่เป็นการบอกกล่าวไม่ให้พ่อแม่ในชาติภพที่แล้วให้มาเอาชีวิตคืน เสร็จพิธีแล้วนำเอาสะดวงไปไว้นอกบ้านในที่ที่ไม่มีเจ้าของ

“ การส่งเคราะห์หรือการสะเคราะห์ ” นั้น เป็นการผ่อนคลายนเคราะห์ที่กำลังครอบงำตัวผู้ป่วยอยู่ให้ทุเลาเบาบางลง หรือการขอโทษภูติผี สิ่งเหนือธรรมชาติทั้งหลาย พิธีส่งเคราะห์นั้น พ่อหนานนพเป็นผู้อาวุโสเป็นอาจารย์วัดปิยาราม ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว

มีความสามารถในการทำพิธีกรรมของชุมชน ผู้ที่จะส่งเคราะห์ต้องทำเครื่องเช่น ซึ่งจะต้องจัดให้ถูกต้องตามตำรา พ่อหนานนพจะเป็นผู้กำหนดให้ก่อนเริ่มทำพิธี ผู้ที่ทำการส่งเคราะห์จะต้องตั้งขันครู (ยกครู) ให้ผู้เป็นอาจารย์ก่อน ขันครูจะประกอบด้วยหมาก พลู บุหรี่ ผ้าขาว ผ้าแดง ดัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส วางบนถ้วยข้าวสาร ดอกไม้รูปเทียน ค่ายกครูแล้วแต่อาจารย์จะเป็นผู้กำหนดเครื่องเช่นทำด้วยกาบกล้วยเป็นรูปสี่เหลี่ยม ชาวบ้านเรียกว่า สะดวง ด้านในบรรจุด้วยอาหาร คาวหวาน ผลไม้ กล้วย อ้อย อาหาร บางครั้งมีดินปั้นเป็นรูปสัตว์ตามแต่ผู้ทำพิธีกรรมจะเป็นผู้กำหนดให้ทำ นำสะดวงมาเข้าในพิธีพร้อมผู้ที่ป่วยหรือต้องการสะเดาะเคราะห์ อาจารย์จะอ่านโอองการและประพรมด้วยน้ำขมิ้นส้มป่อย เป็นอันเสร็จพิธี

พ่อหนานนพ กล่าวถึงขันครู ว่า

“ขันครูนั้นประกอบด้วย หมาก พลู บุหรี่ ผ้าขาว ผ้าแดง ข้าวสาร สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งของที่มอบให้แก่ครูบาอาจารย์ที่ส่งสอนวิชาเสมอเป็นการรำลึกถึงบุญคุณของครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาเสมอ ไม่ว่าจะทำพิธีกรรมใด ๆ จึงมีการนำสิ่งของมอบให้แก่ครูด้วยเสมอ ครูในสมัยก่อนนิยมกินหมาก สูบบุหรี่ รับประทานข้าวเป็นอาหาร ลูกศิษย์จึงนิยมมอบหมาก พลู บุหรี่ ข้าวไปให้ครูเพื่อการดำรงชีวิต และผ่านนิมมอบให้ครูใช้เพื่อตัดเสื้อผ้าใหม่ นอกจากนี้ขันครูยังต้องนำเงินใส่ลงไปด้วยตามแต่ครูแต่ละคนจะเรียกร้อง เงินที่เรียกเป็นค่าครูนิยมลงท้ายด้วยเลข 9 เช่น 39 บาท เป็นต้น”

หลังจากทำพิธีเสร็จแล้ว ต้องนำเอาสะดวงไปวางไว้นอกบ้าน อาจจะเป็นสามแพร่งหรือที่ที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของ เพื่อให้ตัวเคราะห์หรือสิ่งชั่วร้ายออกจากร่างกาย สะดวงจะไม่นิยมนำไปวางบนที่ที่มีเจ้าของ เพราะเชื่อว่าเคราะห์นั้นเจ้าของที่จะได้รับสืบทอดต่อไป ทำให้เกิดการผิดข้องหมองใจกันได้ การทำพิธีสะเดาะเคราะห์นี้ชาวบ้านเชื่อว่า หากทำแล้วไม่สามารถทำให้การเจ็บป่วยหายไปได้โดยเด็ดขาดเสมอไป แต่เป็นการกระทำเพื่อเพิ่มกำลังใจให้สามารถลุกขึ้นมาต่อสู้กับชีวิตกันต่อไป

พี่จิมถูกรถชนจนมีอาการอัมพาต ไม่สามารถไปไหนมาไหนได้ด้วยตนเอง ยายมาซึ่งเป็นแม่ของพี่จิมบอกว่า

“จิมถูกรถชนจนอาการไม่ค่อยดี อุบัติได้ ขวัญมันคนตกหายเมื่อโดนรถชนนั้นแหละ แม่เลยทำพิธีอ้องขวัญ มัดมือให้ ตอนนี้อาการดีขึ้น อุบัติแล้ว แต่ก็ยังช่วยตัวเองได้”

โย่ง มีลูกที่ป่วยบ่อย บอกกับเราว่า

“เวลาป่วย เราก็เชื่อคำให้ แม่เป็นก็เอาสายสิญจน์มัดมือให้”

การรักษาด้วยยา

การรักษาด้วยยาเป็นวิธีการรักษาตัวเองอีกวิธีการหนึ่ง ที่สมาชิกในครอบครัว และชุมชนเลือกใช้ เป็นการรักษาดนเองแบบง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน ซึ่งสมาชิกจะไปซื้อยาจากร้านขายของชำในหมู่บ้าน จากการสำรวจร้านขายของชำทุกร้านจะมียาบรรจุนเสร็จขายด้วย ยาที่ขายส่วนใหญ่จะเป็นยาแก้ปวด แก้ไข เช่น พาราเซตามอล ยาแก้โรคกระเพาะอาหาร ร้านบางร้านจะมียาชุดขายแต่ไม่มากชนิดนัก ยาเหล่านี้จะเป็นยาที่รักษาอาการเจ็บป่วย เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่พบเป็นประจำเท่านั้น จากการสัมภาษณ์ผู้ที่มาซื้อยาในร้านขายของชำได้ให้ข้อมูลแตกต่างกันไป ดังนี้

เด็กชายอายุ 12 ปี มาซื้อซื้อยาแก้ปวด แก้ไขให้มารดาของตนซึ่งมีอาการไข้ และนอนพักอยู่ที่บ้านให้ข้อมูลว่า

“มาซื้อยาแก้ปวด แก้ไขให้แม่ที่นี้เป็นประจำ มาซื้อยาที่นี้เพราะร้านนี้ใกล้บ้าน แม่ให้ซื้อทีละ 2 - 4 เม็ด มาซื้อให้แม่บ่อย ๆ”

ชายหนุ่มวัยแรงงาน อายุประมาณ 30 ปี มาซื้อซื้อยาโรคกระเพาะ มีอาการปวดท้องบริเวณลิ้นปี่ช่วงหลังรับประทานอาหาร ให้ข้อมูลว่า

“ผมเจ็บท้องบริเวณลิ้นปี่ มีอาการแน่นท้อง มีอาการประจำหลังกินข้าว เคยกินยาที่นี้แล้วอาการดีขึ้น ก็เลยมาซื้อเป็นประจำ เป็นให้คำแนะนำด้วย ก็เลยชอบ บริการดี”

ชายวัยกลางคน อายุประมาณ 50 ปี บอกว่า

“ร้านนี้มีของขายทุกอย่าง มาซื้อของเลขซื้อยากลับบ้านไปด้วย ร้านนี้อยู่ใกล้บ้านพอสมควร แต่ก็สะดวกเพราะเอารถเครื่อง (มอเตอร์ไซด์) มา บางทีเห็นเราเป็นมาก ๆ จะแนะนำไปหาหมอ”

หญิงสาววัย 25 ปี มาซื้อซื้อยาให้สมาชิกในครอบครัว กล่าวว่า

“อ้ายเป็นหือคำแนะนำการใช้ยาทุกครั้งที่มาซื้อ แล้วก็มียาที่เราต้องใช้ขาย ถ้าไม่มีก็จะให้คำแนะนำ เลยมานซื้อที่ร้านนี้เป็นประจำ”

จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ในการมาซื้อยาของชาวบ้านชุมชนบ้านป่าแะ มีจำนวนน้อยครั้งที่ผู้ขายเสนอซื้อยา ขนาดให้แก่ผู้ซื้อ ชาวบ้านที่เป็นผู้ซื้อจะเป็นผู้บอกความต้องการโดยเป็นผู้ระบุชนิด ยี่ห้อ ขนาดของยาตามที่ต้องการเสมอ เช่น ในเด็กชายอายุ 12 ปี เมื่อมาถึงร้านขายของชำ บอกกับผู้ขายว่า มาซื้อซื้อยาพาราเซตามอล 4 เม็ด หรือในหนุ่มวัยแรงงานที่มาซื้อยาแก้โรคกระเพาะ บอกกับผู้ขายว่า ขอซื้อยาบูราเจล 2 แผง (8 เม็ด) เจ้าของร้านเห็นว่าเพ็งเคยมาซื้อ จึงแนะนำให้ผู้ซื้อรับประทานยาก่อนอาหารครึ่งชั่วโมงและใช้วิธีเคี้ยวยาขณะรับประทาน และยังแนะนำต่อไปว่า หากรับประทานยาหมดแล้วอาการไม่ดีขึ้น ให้ไปรับการรักษาที่แพทย์ที่ศูนย์แพทย์ชุมชนคอนแก้ว หรือโรงพยาบาลนครพิงค์

การไปหาบุคลากรทางการแพทย์

การไปขอรับการรักษาจากบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขเป็นการตัดสินใจของผู้ป่วย สมาชิกในครอบครัวญาติ หรือเพื่อนบ้าน จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านผู้มีประสบการณ์การเจ็บป่วย ถึงสถานที่ขอรับบริการ พบว่า ชาวบ้านจะไปขอรับการรักษาที่ศูนย์แพทย์ชุมชนคอนแก้ว เนื่องจากมีแพทย์ประจำ ใกล้บ้าน และไม่ต้องรอนาน

จากข้อมูลต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สรุปได้ว่า จากแนวคิดของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการเจ็บป่วยนั้น พวกเขาคิดว่าต้องมีสาเหตุ สาเหตุที่เกิดขึ้นนั้นอาจเกิดจากตัวผู้ป่วยเองจากธรรมชาติทำให้ป่วย หรือจากสิ่งเหนือธรรมชาติ เมื่อวิเคราะห์หาสาเหตุเรียบร้อยแล้ว อาจประเมินอาการที่เกิดขึ้น หากมีอาการเพียงเล็กน้อย ก็แสวงหาวิธีการรักษาจึงทำโดยการใช้วิธีการทางไสยศาสตร์ การทำพิธีกรรม หรือการซื้อยาจากร้านขายของชำในหมู่บ้านมารักษาตัวเอง ซึ่งการมาขอซื้อยานั้น ผู้ซื้อสามารถซื้อยาได้ตามความต้องการ บางครั้งเจ้าของร้านจะให้คำแนะนำเล็ก ๆ น้อย ๆ บริการด้วยความรวดเร็ว ทำให้ผู้ซื้อเกิดความพึงพอใจ จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า มีน้อยมากที่ผู้ซื้อจะขอคำแนะนำหรือคำปรึกษาจากผู้ขายหรือผู้ขายจะเสนอชนิดและขนาดของยาให้แก่ผู้ซื้อ หากร้านใดที่ให้คำแนะนำหรือคำปรึกษาถึงแม้ว่าร้านนั้นจะอยู่ใกล้บ้านก็มักจะได้รับคำนิยมจากชาวบ้านเช่นเดียวกัน หากไม่ดีขึ้นจะหันไปรับบริการจากแพทย์สมัยใหม่

ดังนั้น ในคนป่วย 1 คน จะผ่านการรักษาพยาบาลหลายรูปแบบ หากเลือกวิธีการใดวิธีการหนึ่งแล้วไม่ได้ผลจะหันไปรักษาอีกวิธีการหนึ่ง เป็นการลองผิดลองถูก หากวิธีการรักษานั้นได้ผลดีจะมีการบอกต่อกับคนที่มีอาการเช่นเดียวกับตนเอง หากอาการไม่ดีขึ้นจะเลือกวิธีการใหม่วนเวียนไปเช่นนี้ หรือในบางครั้งอาจจะรักษาหลายวิธีไปพร้อม ๆ กัน เช่น การทำพิธีกรรมควบคู่ไปกับการรักษาทางการแพทย์สมัยใหม่

ป้าเสาร์คำ เคยมีอาการปวดศีรษะไม่สบาย รักษาโดยการนอนพักผ่อนแล้วไม่หาย จึงได้ไปซื้อยาจากร้านขายยามารับประทานอาการยังไม่ดีขึ้น จึงได้ไปหาคนทรงเจ้าเพื่อถามสาเหตุ พบว่า เจ้าพ่อ...ต้องการให้ป้าเสาร์คำเป็นร่างทรง จึงให้คนทรงเจ้าทำพิธีขันธ์ครูให้อาการเพียงทุเลาลงแต่ไม่หายดี จึงได้ไปพบแพทย์ที่ศูนย์แพทย์ชุมชนคอนแก้ว ได้รับการรักษาจนอาการดีขึ้น จนกระทั่งหายไปในที่สุด

ลุงรัตน์มีอาการเป็นฝีที่บริเวณกลางหลังเป็นประจำ เคยไปให้หมอเมืองทำการเป่า แห็ก (การใช้ใบพลูปาย้าน้ำปูนแดงบนฝี) 4-5 วัน ฝีก็จะแห้งและหายไป ต่อมา ลุงรัตน์ได้เป็นฝีอีก ไปให้หมอเมืองทำการรักษาให้อีก แต่อาการกลับกำเริบเพื่อนบ้านแนะนำให้ไปพบแพทย์ ลุงรัตน์จึงมาพบแพทย์ที่ศูนย์แพทย์ชุมชนคอนแก้ว แพทย์สงสัยว่าลุงรัตน์จะเป็นเบาหวาน

จึงได้เจาะเลือดไปตรวจ พบว่า เป็นเบาหวานจริง ๆ จึงให้ลุงรัตนรักษาโรคเบาหวานพร้อม ๆ กับให้มาทำแผลที่ศูนย์แพทย์ฯ ทุกวัน จนกระทั่งแผลหาย ปัจจุบัน ลุงรัตนยังคงไปปรับยาโรคเบาหวานเป็นประจำทุกเดือน

2) การดูแลสุขภาพของครอบครัวและชุมชนในภาวะปกติ

ในภาวะปกติ ครอบครัวและชุมชนก็มีการดูแลสุขภาพตนเอง เพื่อให้ร่างกายแข็งแรง มีจิตใจร่าเริงแจ่มใสอยู่เสมอ ในการดูแลสุขภาพนั้น มีลักษณะทั้งที่ตั้งใจปฏิบัติและไม่ตั้งใจปฏิบัติ แต่ผลที่เกิดขึ้นนำไปสู่การมีสุขภาพดี สามารถป้องกันโรคได้ การศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยแยกกลุ่มเป้าหมายการศึกษาเป็นกลุ่มกระทรวงสาธารณสุข เริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิในครรภ์ มารดา วัยเด็ก แยกออกเป็น วัยทารกและวัยก่อนเรียน วัยเรียน วัยทำงาน และวัยชรา ดังนี้

2.1) หญิงตั้งครรภ์ ชายหญิงที่แต่งงานและออกเรือนไปมีครอบครัวของตนเอง ย่อมมีความต้องการมีบุตรสำหรับสืบสกุล เมื่อพบว่าฝ่ายหญิงเมื่อเริ่มรู้ว่าตั้งครรภ์จะไปพบแพทย์เพื่อฝากครรภ์ แหล่งบริการที่ชาวบ้านชุมชนบ้านป่าแจะไปใช้บริการมากที่สุดคือ โรงพยาบาลนครพิงค์ สำหรับผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีนิยมไปฝากครรภ์ที่คลินิกในตัวเมืองเชียงใหม่ โรงพยาบาลแม่และเด็ก และโรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ การฝากครรภ์นั้นนิยมฝากพิเศษกับแพทย์ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ โดยที่แพทย์จะนัดหญิงตั้งครรภ์เป็นระยะ ๆ ตลอดช่วงตั้งครรภ์นี้ จากการสัมภาษณ์พยาบาลผู้ทำหน้าที่ในการดูแลหญิงตั้งครรภ์ในคลินิกฝากครรภ์ของโรงพยาบาลนครพิงค์ ให้ข้อมูลว่า หญิงที่มาฝากครรภ์จะได้รับการดูแลเป็นอย่างดี มีการตรวจดูเต้านม ตรวจครรภ์ในหญิงครรภ์แรกและครรภ์ถัดไป หากตั้งครรภ์ห่างจากครรภ์แรก 3 ปี จะได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคบาดทะยัก จำนวน 2 เข็ม หากในครรภ์ต่อไปห่างจากครรภ์แรกไม่ถึง 3 ปี ไม่ต้องฉีดวัคซีนนี้ซ้ำอีกเพราะภูมิคุ้มกันยังคงอยู่ หลังจากนั้นแพทย์จะนัดตรวจครรภ์ทุกเดือนจนกระทั่งคลอด เพื่อดูการเจริญเติบโตของทารกในครรภ์ ตรวจดูความผิดปกติที่อาจเกิดขึ้นกับเด็กครรภ์หรือมารดา หญิงตั้งครรภ์นั้นจะต้องได้รับการตรวจอย่างน้อย 4 ครั้งตามเกณฑ์ของกระทรวงสาธารณสุข คือ ครั้งแรกที่พบว่าท้อง ครั้งต่อไปห่างกัน 1 เดือน และครั้งสุดท้าย 1 เดือนก่อนคลอด สำหรับในช่วงที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลนี้ มีจำนวนหญิงตั้งครรภ์ในชุมชนทั้งสิ้น 12 ราย ได้รับการดูแลขณะตั้งครรภ์ครบตามเกณฑ์ของกระทรวงสาธารณสุข 12 ราย มีหญิงที่คลอดบุตรและได้ทำการตรวจหลังคลอด 6 สัปดาห์จากแพทย์ จำนวน 10 ราย (ข้อมูลจากการสำรวจ จปฐ. ในเดือนมีนาคม 2544 ส่วนอีก 2 ราย นั้น คลอดยังไม่ครบ 6 สัปดาห์จึงยังไม่ได้รับการตรวจ) จากการเยี่ยมบ้านหญิงที่ผ่านการคลอด ส่วนใหญ่จะคลอดโดยวิธีธรรมชาติ ไม่นิยมการผ่าตัดเอาบุตรออกทางหน้าท้อง

ชาวบ้านผู้ให้สัมภาษณ์ บอกกับผู้วิจัยว่า

“ปัจจุบัน การคลอดลูกไม่นิยมคลอดกับหมอตำแย แต่นิยมไปคลอดที่โรงพยาบาลแทน เพราะอยู่ในการดูแลของหมอซึ่งมีความเชี่ยวชาญ มีเครื่องมือที่ทันสมัย น่าจะมีความปลอดภัยมากกว่า”

“อนามัย (สถานีนามัย) เขาก็ไม่ไป เพราะว่ามีเครื่องมือน้อย ไม่ทันสมัย โรงพยาบาลที่อยู่ติดกับอนามัย ก็ไปโรงพยาบาลดีกว่า หมอเป็นมีเครื่องมือพร้อม”

ยายหอม หลักคี่ ผู้อาวุโสของบ้านป่าแะ และเป็นหมอดำแย แต่มีอายุมากแล้ว บอกว่า

“สมัยก่อนไม่มีโฮงยาป่าแะ (โรงพยาบาลนครพิงค์) แม่จะทำคลอดให้กับชาวบ้านแถวๆ นี้แหละ ยังได้ไปอบรมเป็นผดุงครรภ์โบราณอยู่ หลังจากที่ทำคลอดแล้ว แม่จะไปทำคลอดกับหมอที่อนามัย เมื่อก่อนนี้ไม่มีค่าทำคลอด หลังจากที่ทำคลอดให้แล้วชาวบ้านจะให้เป็นเสื้อ ชิ้น (ผ้าถุง) และค่าครู 12 บาท และจะมาคำหว่าแม่ในวันปีใหม่ (วันสงกรานต์) ตอนหลังเป็นมาตั้งโฮงยา ชาวบ้านจะไปคลอดที่โฮงยากัน แม่ก็ไม่ได้ทำมานานแล้ว ตอนนี้อายุแม่ 71 ปีแล้วถึงให้ทำก็ทำไม่ไหว แก่แล้ว”

2.2) วิทยาทารก หมายถึง เด็กตั้งแต่แรกคลอดจนกระทั่งถึง 1 ปี เด็กกลุ่มนี้ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ พ่อแม่จึงให้การดูแลเด็กเป็นพิเศษทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม เพื่อให้เด็กเติบโตมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม เป็นเด็กที่มีคุณภาพนั่นเอง

เด็กวิทยาทารกจากการสอบถามข้อมูลการคลอดของหญิงตั้งครรภ์ในชุมชนบ้านป่าแะ พบว่า หญิงตั้งครรภ์ทั้งหมดไปคลอดที่โรงพยาบาล ปัจจุบันไม่นิยมคลอดกับหมอดำแย ในชุมชนแห่งนี้ยังคงเหลือหมอดำแยอีก 1 คน คือ ยายหอม หลักคี่ อายุ มากแล้ว (70 ปี) ประกอบกับชาวบ้านนิยมไปคลอดที่โรงพยาบาลทำให้ยายหอมไม่ประกอบอาชีพเป็นหมอดำแยอีก ปัจจุบันพิธีกรรมหรือประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิทยาทารกไม่มีในชุมชนแห่งนี้ จะมีเพียงการรับขวัญเด็กเพื่อให้ขวัญคงอยู่กับตัวคลอดไป ในรายที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีผู้ใหญ่ในครอบครัวจะใช้สร้อยทองคำรับขวัญ หมายถึง ให้ลูกหลานอยู่บนกองเงินกองทองตลอดชั่วชีวิต

ป้าจันทร์สม สายธรา บอกกับผู้วิจัยว่า

“เด็กที่คลอดในปัจจุบันนี้ไม่มีพิธีกรรมใด ๆ อีก หลังจากที่ถูกกลับมาจากโรงพยาบาลแล้ว ผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุในครอบครัวจะรับขวัญด้วยการใช้ด้ายสายสิญจ์ผูกข้อมือเพื่อให้ขวัญอยู่กับเนื้อกับตัวพร้อมทั้งให้ศีลให้พร บ้านใดที่มีเงินน้อยจะรับขวัญด้วยสร้อยทอง ซึ่งมีทั้งสร้อยคอ สร้อยข้อมือ หรือกำไลเท้า มีความหมายว่า ให้อยู่บนกองเงินกองทองตลอดไป”

การดูแลเด็กในระดับครอบครัวนั้น เด็กได้รับการดูแลจากพ่อแม่ญาติพี่น้อง ด้านอาหารและโภชนาการ มีการส่งเสริมให้เด็กได้คัมนมแม่ตั้งแต่แรกคลอดจนกระทั่งอายุครบ 3 เดือน หลังจากนั้นจึงค่อย ๆ เพิ่มอาหารเพื่อการเติบโตตามวัย อาหารที่เริ่มให้แก่เด็กทารก คือ ข้าวบด ก๋วยเตี๋ยว แต่บางบ้านจะป้อนก๋วยเตี๋ยวตั้งแต่แรกคลอด เนื่องจากเกรงว่าเด็กจะคัมนมแม่ไม่ อิ่ม จึงทำให้ร้องกวน โยเย ผู้ใหญ่จึงเสริมอาหารเหล่านี้เพื่อให้เด็กอิ่มท้องมากขึ้น จะได้ไม่แง การป้อนอาหารให้แก่เด็กนั้น ผู้ใหญ่จะเอาน้ำเต็กใส่น้ำคัมวางไว้ข้างตัว นำเด็กนอนที่หน้าขา แล้วใช้ช้อนเล็ก ๆ เช่น ช้อนกาแฟตักข้าวใส่ปากเด็ก แล้วใช้นิ้วมือทั้ง 5 นิ้วจุ่มลงในช้อนน้ำเต็ก แล้ว ห่อมืออุ้มน้ำเต็กขึ้นมาเล็กน้อย หยอคน้ำให้ไหลลงไปในปากเด็ก ให้น้ำกลั้วคอ กลืนอาหารได้ง่าย ปัจจุบันนิยมใช้ช้อนกาแฟตักน้ำหยอดปากเด็กแทน อายุ 4 – 5 เดือน จึงเพิ่มอาหารอื่น ๆ ให้ เช่น ไข่แดง เนื้อสัตว์บด ผักบด จนกระทั่งเด็กสามารถรับประทานอาหารได้ครบ 3 มื้อ เมื่ออายุ ประมาณ 1 ปี

จากการสัมภาษณ์พยาบาลที่ทำหน้าที่ดูแลก่อนคลอดที่คลินิกฝากครรภ์ โรงพยาบาลนครพิงค์ บอกว่า

“โดยปกติเด็กคลอดใหม่ จะต้องคัมนมแม่อย่างเดียวอย่างน้อย 3 เดือน ที่ให้กินแต่นมแม่เพราะนมแม่สะอาด ประหยัด และปลอดภัย แม่ที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่จะช่วยให้ มดลูกเข้าอู่เร็ว นอกจากนี้ในน้ำนมยังมีภูมิคุ้มกันให้แก่ลูกได้ จากการสังเกตเด็กที่มาฉีดวัคซีนใน คลินิกสุขภาพเด็กก็จะเห็นว่า เด็กที่ได้คัมนมแม่จะไม่ค่อยเจ็บป่วยต่างจากเด็กที่คัมนมผสม เด็กมัก จะมีอาการท้องผูก ลื่นเป็นฝ้า ร้องไห้กวนโยเยตลอดเวลา”

เมื่อสัมภาษณ์แม่ที่เลี้ยงลูกด้วยนมผสม ให้เหตุผลว่าต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เนื่องจากนางได้เพียงเดือนเดียวเพราะทำงานเป็นลูกจ้างในบริษัท หรือเป็นลูกจ้างชั่วคราวใน หน่วยงานราชการ ผู้วิจัยได้สอบถามแนวทางการปฏิบัติสำหรับแม่ที่ต้องทำงานนอกบ้าน พยาบาล ได้ให้คำแนะนำว่า

“แม่ที่ต้องไปทำงานนอกบ้านนั้น หากต้องการให้ลูกกินนมแม่ก็สามารถทำ ได้ ในช่วงเช้าและช่วงเย็นลูกได้กินนมแม่อยู่แล้ว ช่วงเวลากลางวันให้ลูกกินนมแม่โดยการบีบ นมแม่ใส่ขวดนมที่สะอาด เช็ดเต้านมเอาไว้ นมที่เก็บไว้สามารถให้คนเลี้ยง ปู่ย่าตายายนำไปป้อนลูก กินแทนนมผงได้ ระยะเวลาในการบีบน้ำนมให้ลูกนั้นสามารถทำได้จนน้ำนมเริ่มแห้งไปจึงค่อยให้ นมผงผสมให้ลูกกินต่อไปได้”

หลังจากที่ลูกได้คัมนมแม่ครบ 3 เดือนแล้ว ในเดือนที่ 4 จึงเริ่มให้อาหารแก่ ทารก เช่น ข้าวบดกับน้ำเต็กคัม ก๋วยเตี๋ยวบด และให้น้ำผลไม้เสริมเพื่อให้เด็กได้รับสารอาหารที่

ครบถ้วน เช่นเดียวกับผู้ใหญ่การให้อาหารนั้นแม่บอกว่า ตอนแรกให้ทีละน้อย และเพิ่มมากขึ้นจนกระทั่งกินข้าวแทนนมได้ 3 มื้อ นมนั้นก็กลายเป็นอาหารเสริมไป

ผู้สูงอายุที่เลี้ยงดูเด็กวัยทารก บอกกล่าวกับผู้วิจัยว่า

“เมื่อก่อนหน้านี้เคยให้เด็กแรกคลอดกินข้าวบดหรือกล้วยบดเลย เพราะทำให้เด็กอึด ไม่ร้องไห้แง หรือร้องกวน เคี้ยวนี้ไม่ค่อยทำแล้ว หมอห้าม”

เมื่อสัมภาษณ์มารดาที่เลี้ยงเด็กในวัยนี้ บอกว่า

“หมอบอกให้ลูกกินนมแม่อย่างเดียว 3 เดือน ห้ามให้กินข้าวหรือกล้วยหรือสิ่งอื่น ๆ เพราะในกระเพาะอาหารเด็กยังไม่มีน้ำย่อย ทำให้เด็กท้องอืดได้ เคี้ยวนี้จึงไม่เห็นว่าการป้อนอาหารให้แก่เด็กในวัยนี้”

นอกจากนี้แล้วเด็กวัยนี้จำเป็นต้องได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคและตรวจประเมินพัฒนาการจากแพทย์ จากการสัมภาษณ์พยาบาลผู้ที่ทำหน้าที่ในคลินิกส่งเสริมพัฒนาการเด็กและคลินิกเด็กดี ให้ข้อมูลว่า

“เด็กวัยทารกนี้ควรได้รับการตรวจประเมินพัฒนาการทั้ง 4 ด้าน คือ การเคลื่อนไหวใช้กล้ามเนื้อใหญ่ การใช้มือและตา การใช้ภาษาและการสื่อความหมาย และพฤติกรรม การปรับตัวด้านบุคลิกภาพและสังคม รวมทั้งการตรวจสุขภาพทั่ว ๆ ไป รวมทั้งมีการให้วัคซีนป้องกันโรคแก่เด็กทารกเป็นระยะ ๆ แม้แต่ในช่วงแรกคลอดบุตรก็ได้รับการฉีดวัคซีนแล้ว วัคซีนที่ได้รับแรกคลอด ได้แก่ วัคซีนป้องกันโรควัณโรค (บีซีจี, BCG) และวัคซีนตับอักเสบบ (HEP) ครั้งที่ 1 เดือนที่ 2 วัคซีนตับอักเสบบ (HEP) ครั้งที่ 2 และวัคซีนโรคคอตีบ ไอกรน บาดทะยัก (DPT) และโปลิโอ (OPV) ครั้งที่ 1 เดือนที่ 4 วัคซีนโรคคอตีบ ไอกรน บาดทะยัก (DPT) และโปลิโอ (OPV) ครั้งที่ 2 เดือนที่ 6 วัคซีนตับอักเสบบ (HEP) ครั้งที่ 3 และวัคซีนโรคคอตีบ ไอกรน บาดทะยัก (DPT) และโปลิโอ (OPV) ครั้งที่ 3 วัคซีนตับอักเสบบ (HEP) ครั้งที่ 3 เดือนที่ 9 ได้รับวัคซีนป้องกันโรคทางทวารหนัก หัด หัดเยอรมัน (MMR) วัคซีนที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นวัคซีนพื้นฐานที่เด็กทารกพึงได้รับตามเกณฑ์ของกระทรวงสาธารณสุข

มารดาที่เลี้ยงบุตรวัยก่อนเรียน เล่าให้ฟังถึงการพานุศรไปรับวัคซีนที่โรงพยาบาลว่า

“ลูกที่เกิดที่โรงพยาบาลจะได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรค จำได้ว่าหมอฉีดยา (วัคซีน) ให้ 2 เข็ม คือ ที่ต้นแขนกับที่ก้น ที่จำได้เพราะลูกเจ็บ ร้องเสียงดังมาก หลังจากให้ออกจากโรงพยาบาลแล้ว หมอก็นัดให้ไปรับวัคซีนต่อเป็นช่วง ๆ มีการตรวจร่างกายและถามถึงลูกว่าทำอริยาบทใดได้บ้างทุกครั้งที่เราลูกไปฉีดวัคซีนว่า ลูกคว้า คลาน ยืน เดิน ได้หรือยังด้วย”

เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลปฏิบัติงานในชุมชนบ้านป่าแจะให้ข้อมูลกับผู้วิจัยว่า

“มารดาของเด็กทุกคนจะพาเด็กไปรับวัคซีนตามแพทย์นัดทุกครั้ง จากการเยี่ยมบ้านของเด็กในชุมชน หากพบว่าแม่ของเด็กไม่พาเด็กไปรับวัคซีนตามที่หมอนัด จะให้คำแนะนำ ถึงอันตรายและผลเสียของการไม่ไปรับวัคซีน พร้อมทั้งแนะนำให้ไปรับวัคซีนที่โรงพยาบาลตามนัด”

ในชุมชนเอง มารดาของเด็กจะพาเด็กไปรับวัคซีนตามนัดเสมอ หากพบว่าเด็กขาดการรับวัคซีนตามช่วงอายุ เจ้าหน้าที่ก็จะให้คำแนะนำถึงอันตรายและผลเสียจากการไม่ไปรับวัคซีน และให้มารดาหรือผู้ปกครองพาเด็กไปรับวัคซีนที่โรงพยาบาล

2.3) เด็กก่อนวัยเรียน เด็กวัยนี้หมายถึง เด็กที่มีอายุตั้งแต่ 1 ขวบจนถึง 6 ขวบ เด็กอายุประมาณ 1 - 3 ปี ส่วนมากมักจะเป็นผู้ใหญ่ในครอบครัวเป็นผู้เลี้ยง เช่น ปู่ย่าตายาย ของเด็ก พ่อเด็กอายุ 3 ปี มักจะถูกส่งไปอยู่ในโรงเรียนเนื่องจากพ่อแม่ต้องทำงาน เด็กในวัยนี้ยังคงได้รับการฉีดวัคซีนตามเกณฑ์ของกระทรวงสาธารณสุข คือ อายุปีครึ่ง จะต้องได้รับวัคซีนป้องกันโรคไข้มองอักเสบ (เจอี, JE) ครั้งที่ 1 และ 2 ห่างกัน 2 สัปดาห์ และวัคซีนป้องกันวัณโรคคอตีบ ไอกรณ บาดทะยัก (DPT) และโปลิโอ (OPV) ครั้งที่ 4 เด็กอายุครบ 2 ปี ควรได้รับวัคซีน โรคไข้มองอักเสบ (เจอี, JE) ครั้งที่ 3 วัคซีนป้องกันโรคเหล่านี้ เป็นวัคซีนพื้นฐานของเด็กวัยนี้

นอกจากนี้แล้ว เด็กวัยนี้จำเป็นต้องได้รับสารอาหารครบตามวัย โดยการรับประทานอาหารครบ 3 มื้อ รวมทั้งมีการดื่มนมเป็นอาหารเสริม เพื่อเสริมสร้างกระดูกและฟันให้แข็งแรง ในชุมชนบ้านป่าแจะ มีเด็กวัยก่อนเรียน จำนวน 102 คน ส่วนใหญ่แล้วจะถูกส่งไปสถานรับเลี้ยงเด็ก โรงเรียนอนุบาลเจริญวัย ส่วนพ่อแม่เด็กที่มีฐานะดีจะส่งเด็กไปอยู่ในโรงเรียนที่ตัวเมืองเชียงใหม่ จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์ผู้ปกครองหรือผู้ดูแลเด็กที่บ้าน พบว่า เด็กวัยนี้มักได้รับอาหารเพียงอย่างเดียว อาหารที่รับประทานเป็นอาหารประเภททอด เช่น หมูหรือไก่ทอด แคมหมู ส่วนผักนั้นเด็กไม่ค่อยรับประทาน เมื่อถามถึงเหตุผลที่เด็กไม่ค่อยรับประทานผัก ผลไม้ ผู้ปกครองหรือผู้ดูแลเด็กบอกว่า ทำให้เด็กได้รับประทานแล้ว แต่เด็กไม่ชอบ ไม่อร่อย เลยไม่ทำอาหารประเภทผักให้รับประทานอีก แต่เมื่อผู้วิจัยไปสังเกตที่โรงเรียนในช่วงรับประทานอาหารเช้า พบว่า ทางโรงเรียนทำอาหารประเภทผักต้ม ผักนึ่ง ผัก และใส่หมูสับให้เด็กรับประทาน เด็กสามารถรับประทานผักได้ ครูผู้ดูแลเด็กรับประทานอาหารเช้ากล่าวว่า ทางโรงเรียนจะสอนให้เด็กรู้จักรับประทานอาหารเช้าผัก ผลไม้เพื่อให้ร่างกายสดชื่น ประโยชน์ต่อฟัน และความสวยงามของใบหน้า ขณะเดียวกันทางโรงเรียนได้ทำอาหารประเภทผักแบบจืดให้แก่เด็ก เวลาเด็กไปรับประทานที่โรงอาหารเด็กสามารถรับประทานได้ บางคนไม่

รับประทานผัก ก็จะรับประทานตามเพื่อน และสามารถรับประทานผักได้แทบทุกชนิด แต่เมื่อกลับมาบ้าน ผู้ปกครองทำอาหารประเภทผักส่วนใหญ่จะเป็นอาหารผักประเภทเดียวกับผู้ใหญ่ เด็กจะไม่ยอมรับประทาน ไม่มีการบังคับหรือชักชวนให้เด็กรับประทานเลย โรคที่พบบ่อยในเด็กวัยนี้ ได้แก่ โรคฟันผุ เพราะเด็กวัยนี้ชอบรับประทานขนมกรุบกรอบ ไม่ชอบบ้วนปากหรือแปรงฟัน หลังรับประทาน ผู้ปกครองของเด็กขาดการเอาใจใส่ในเรื่องนี้ ปล่อยทิ้งไว้จนเป็นปัญหาฟันผุขึ้นได้

นอกจากนี้ โรงเรียนมีการจัดสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาการเด็ก ความคิดสร้างสรรค์ การฝึกระเบียบวินัย รวมทั้งการมีสุขภาพจิตที่ดี เนื่องจากเด็กวัยนี้ชอบการป๊อปปาย คนตรี ทางโรงเรียนจึงจัดให้มีเครื่องเล่นที่เหมาะสมกับวัยให้นักเรียนได้เลือกเล่นตามความสนใจ มีมุมหนังสือให้นักเรียน เป็นต้น

2.4) เด็กวัยเรียน เด็กในวัยนี้มีอายุตั้งแต่ 6 - 14 ปี เด็กวัยเรียนในชุมชนบ้านป่าแะ มีจำนวนทั้งสิ้น 131 คน เป็นกลุ่มเด็กที่กำลังศึกษาในชั้นประถมศึกษา เด็กในชุมชนบางส่วนจะไปเรียนที่โรงเรียนบ้านศาลา หมู่ที่ 3 ตำบลคอนแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนเด็กที่มีพ่อแม่ ผู้ปกครองที่ฐานะทางเศรษฐกิจดีหรือรับราชการจะถูกส่งไปโรงเรียนในโรงเรียนที่ตัวเมืองเชียงใหม่ จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่อนามัยโรงเรียน กลุ่มงานเวชกรรมสังคม โรงพยาบาลสตานี บอกว่า

“เด็กที่เข้าเรียนในระดับประถมศึกษาจะได้รับวัคซีน 2 ช่วง คือ ช่วงเด็กอายุ 6 ปี หรือเด็กชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จะได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันคอตีบ บาดทะยัก (DT) ทุกคน ในรายชื่อตรวจไม่พบร่องรอยของการฉีดวัคซีนโรค วัณโรค จะได้รับการฉีดซ้ำ สำหรับนักเรียนหญิงชั้นประถมปีที่ 6 จะได้รับวัคซีนโรคหัดเยอรมันฉีด นอกจากนี้เด็กวัยนี้ จะได้รับการตรวจสุขภาพทั่วไปจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเทศบาล 1 ครั้ง เพื่อดูภาวะการเจริญเติบโต หากเมื่อพบว่านักเรียนป่วยด้วยโรคอะไร จะให้การรักษาทันที หากไม่สามารถรักษาในขณะนั้นได้ ครูจะนำเด็กส่งต่อไปเพื่อรับการรักษาในโรงพยาบาล ขณะเดียวกันก็ได้ให้คำแนะนำด้านสุขภาพแก่เด็กนักเรียนเรื่องสุขภาพอนามัยส่วนบุคคล โรคตามฤดูกาล เช่น หวัด อุจจาระร่วง เป็นต้น ด้านโภชนาการจะได้รับการเฝ้าระวัง โดยการชั่งน้ำหนัก วัดส่วนสูง แล้วนำน้ำหนักและส่วนสูงเทียบกับเกณฑ์การเจริญเติบโตของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข หากเด็กมีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์จะรายงานไปยังสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด เพื่อขอรับการสนับสนุนนมให้เด็กได้ดื่มต่อไป”

บทบาทของครูในโรงเรียนให้การดูแลและส่งเสริมสุขภาพของเด็กวัยนี้ก็คือ การตรวจสุขภาพฟัน ตามเกณฑ์ของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข (กลุ่มงานทันตกรรม) หากตรวจพบว่าเด็กมีปัญหาฟันผุ เหนือออกอีกเสบจะแนะนำให้ผู้ปกครองนำบุตรหลานไปรับบริการอุดฟัน ขูดหินปูนที่โรงพยาบาล นอกจากนี้แล้วครูในโรงเรียนยังช่วยดูแลเด็กแปรงฟันหลังอาหาร

กลางวัน ออกกำลังกายที่เหมาะสม แนะนำให้นักเรียนหลีกเลี่ยงการเสพสารเสพติด และป้องกันโรคเอดส์

ในวัยเรียนในความหมายของผู้วิจัย ยังหมายถึง กลุ่มเยาวชนที่ยังศึกษาในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ สำหรับเด็กนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายยังคงได้รับการดูแลสุขภาพโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐอยู่ ครูในโรงเรียนจะเป็นผู้ดูแลสุขภาพเด็กนักเรียนกลุ่มนี้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านโภชนาการ มีการชั่งน้ำหนัก วัดส่วนสูง และแปลผลตามเกณฑ์ของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข หากพบว่ามึนนักเรียนที่มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ ทางเจ้าหน้าที่สาธารณสุขจะรายงานเพื่อขอสนับสนุนให้นักเรียนได้ดื่ม และให้ความรู้ คำแนะนำเกี่ยวกับการรับประทานอาหาร เพื่อแก้ไขปัญหาลักษณะโภชนาการของนักเรียนจนกระทั่งดีขึ้น ส่วนในเยาวชนที่อยู่ในระดับอนุปริญา และปริญาตรีจะมีการดูแลสุขภาพของตนเอง ครู-อาจารย์จะทำหน้าที่ให้คำแนะนำในเรื่องการป้องกันยาเสพติดและโรคเอดส์ การออกกำลังกาย ตลอดจนการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์โดยเข้าทำกิจกรรมในชมรมต่าง ๆ หรือจัดกิจกรรมให้แก่เยาวชนเหล่านี้

2.5) วัยแรงงานทั่วไป กลุ่มนี้มีอายุตั้งแต่ 15 - 60 ปี เป็นกลุ่มวัยเจริญพันธุ์ที่เป็นกำลังสำคัญของชาติ ในกลุ่มนี้ ศูนย์แพทย์ชุมชนตำบลคอนแก้ว ได้ให้ความสำคัญในการดูแลสุขภาพโดยเน้นการส่งเสริมและการป้องกันโรค จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในศูนย์แพทย์ชุมชนคอนแก้ว ได้กล่าวถึงการส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรคของกลุ่มนี้ว่า

“กลุ่มนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ทำงานเพื่อประกอบเป็นอาชีพ ทางศูนย์ให้ความสำคัญแก่คนในวัยนี้เนื่องจากถือว่าเป็นแรงงานที่สำคัญของชุมชน ชุมชนจะอยู่รอดได้เพราะคนกลุ่มนี้ ทางศูนย์ฯ จึงทำการเผยแพร่ความรู้ให้แก่ประชาชนกลุ่มนี้ โดยการคัดเลือกสมาชิกในครอบครัวของแต่ละครัวเรือนเข้ามาเป็นแกนนำด้านสุขภาพ อบรมให้ความรู้ด้านส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค เช่น การจัดสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสุขภาพดี การปรุงอาหารที่ถูกสุขอนามัย การออกกำลังกาย การป้องกันโรคต่าง ๆ ที่มักเกิดขึ้นกับคนวัยนี้ การปฏิบัติตัวเพื่อการมีสุขภาพดี เป็นต้น ทางศูนย์ฯ ได้จัดอบรมเป็นระยะ ๆ หมุนเวียนกันไป บางครั้งก็เป็นการให้ความรู้โดยผ่านสื่อ เช่น แผ่นพับ แผ่นปลิว หรือการจัดกิจกรรมขึ้นในชุมชน เช่น การรณรงค์ป้องกันไข้เลือดออก และทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย การรณรงค์การฉีดวัคซีนโปลิโอ การค้นหาคัดกรองผู้เสี่ยงต่อโรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคมะเร็งปากมดลูกและมะเร็งเต้านม บางครั้งก็ผ่านเสียงตามสายของหมู่บ้าน กิจกรรมเหล่านี้ไม่ได้ทำเฉพาะในหน่วยงานสาธารณสุขเท่านั้น แต่จะนำโครงการเหล่านี้เสนอต่อองค์การบริหารส่วนตำบล หน่วยงานราชการอื่นที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งองค์กรในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน อสม. แกนนำสุขภาพในครอบครัว เป็นต้น แล้วร่วมกันดำเนินงาน เวลาลงไปทำงานในชุมชนก็ไปกันเป็นทีม งานนี้เราขอให้ปลัดอุบลเป็นแกนนำ ปลัดให้การสนับสนุน

เป็นอย่างดีโดยเฉพาะงบประมาณ กำลังคน ลำพังสาธารณสุขเองคงจะดำเนินงานนี้ไม่ไหว ต้องช่วยกันหลายๆ หน่วยงานจึงจะสำเร็จ”

“การส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรคสำหรับกลุ่มคนในวัยนี้ ประสบผลสำเร็จหลายโครงการเห็นได้จากการที่ประชาชนให้ความสนใจ เข้าร่วมกิจกรรม ผลก็คือไม่เกิดโรคขึ้นในชุมชน จากการเยี่ยมบ้าน พบว่า ผู้ที่ป่วยในชุมชนส่วนใหญ่เป็นโรคเรื้อรัง เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูง หากพบจะแนะนำให้มาได้รับการรักษาที่ศูนย์แพทย์ฯ หรือโรงพยาบาลนครพิงค์”

2.6) วัยสูงอายุ วัยนี้เริ่มเมื่ออายุ 60 ปีขึ้นไป มักพบว่า ผู้สูงอายุเหล่านี้มีการเจ็บป่วยร่วมด้วยเสมอ จากการสังเกตจากผู้มารับบริการในศูนย์แพทย์ชุมชนคอนแก้ว พบว่า มีผู้สูงอายุมารับบริการมากกว่ากลุ่มอื่น ส่วนใหญ่มาศูนย์แพทย์ด้วยโรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง ปวดข้อ ผู้สูงอายุบางส่วนที่มีอาการแทรกซ้อนจะไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลนครพิงค์ มีเพียงจำนวนน้อยเท่านั้นที่ไปรับการรักษาพยาบาลจากสถานีนามัยคอนแก้ว เนื่องจากในศูนย์แพทย์ฯ อยู่ใจกลางหมู่บ้าน มีแพทย์ประจำ และสามารถส่งต่อไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลนครพิงค์ได้

ในกลุ่มผู้สูงอายุนี้ แต่เดิมผู้สูงอายุในบ้านป่าแวงมีการรวมตัวกันและจัดตั้งเป็นชมรมโดยคุณสุณีย์ สมคิด นักสังคมสงเคราะห์โรงพยาบาลนครพิงค์ ตามนโยบายของกระทรวงสาธารณสุข ภายใต้การดำเนินงานในนามของชมรมผู้สูงอายุโรงพยาบาลนครพิงค์นั้น มีการให้การช่วยเหลือสมาชิกผู้สูงอายุโดยจ่ายเป็นค่าทำศพของสมาชิกรายละ 1,000 บาท และได้ขยายเครือข่ายออกทั่วจังหวัด กิจกรรมของชมรมนั้นมีการประชุมกันทุกเดือน ในแต่ละครั้งที่มีการประชุมจะมีแพทย์ หรือเจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลนครพิงค์ออกตรวจสุขภาพและให้ความรู้ด้านสุขภาพแก่สมาชิกของชมรมเป็นประจำ บางครั้ง ผู้สูงอายุจะให้การช่วยเหลือกันเอง โดยการบอกการปฏิบัติตัวที่ตนเองทำแล้วได้ผลมาเล่าสู่กันฟัง เช่น การออกกำลังกายโดยใช้ไม้กระบองของป้าบุญมี เป็นต้น ชมรมผู้สูงอายุได้ให้การช่วยเหลือโรงพยาบาลนครพิงค์ โดยการทอดผ้าป่าเป็นประจำทุกปี เงินที่ได้มอบให้ทางโรงพยาบาลนครพิงค์สำหรับซื้ออุปกรณ์ทางการแพทย์ที่ขาดและจำเป็นต้องใช้ในการรักษา เป็นต้น การดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุนั้นเป็นการร่วมมือร่วมใจกันของกลุ่มผู้สูงอายุ ทำให้เกิดความผูกพันกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันจนกลายเป็นชมรมที่มีความเข้มแข็ง จนผู้สูงอายุจากที่อื่น ๆ มาขอใช้เป็นที่ศึกษาดูงานอีกด้วย

สถานบริการทางการแพทย์และสาธารณสุข

ชุมชนบ้านป่าแวง ตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นที่ตั้งของสถานบริการด้านสาธารณสุข 3 แห่ง ได้แก่ สถานีนามัยคอนแก้ว ศูนย์แพทย์ชุมชนคอนแก้วซึ่งเป็นเครือข่ายของโรงพยาบาลนครพิงค์ และโรงพยาบาลนครพิงค์ การวิจัยครั้งนี้จะ

กล่าวถึงเฉพาะศูนย์แพทย์ชุมชนคอนแก้ว และโรงพยาบาลนครพิงค์เท่านั้น เนื่องจากทำหน้าที่รับผิดชอบในการดูแลสุขภาพของประชาชนชุมชนบ้านป่าแงะแห่งนี้

ศูนย์แพทย์ชุมชนคอนแก้ว

เป็นสถานบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขที่อยู่ในเครือข่ายของโรงพยาบาลนครพิงค์ จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2543 บนที่ตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบลคอนแก้ว สถานบริการแห่งนี้จัดตั้งขึ้นจากการร่วมทุนทรัพยากรจากประชาชนในชุมชน ชุมชนใกล้เคียง และองค์การบริหารส่วนตำบลคอนแก้ว

โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความเสมอภาคในการบริการ เป็นการสร้างความพึงพอใจช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน ทำให้การบริการของศูนย์ฯ ขยายวงออกอย่างกว้างขวาง ปัจจุบันการบริการขยายออกพื้นที่ตำบลคอนแก้วทั้งหมด ตำบลแม่สา ตำบลหนองตาล อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ ถือว่าเป็นสถานบริการการดูแลสุขภาพเบื้องต้น (Primary Health Care Unit) เน้นการบริการที่มีคุณภาพ (Good Care) มีการผสมผสานการบริการทั้งด้านการรักษาพยาบาล การส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรค ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และเป็นองค์รวม (Holistic) คือ การให้การดูแลทั้งด้านการเจ็บป่วยทางร่างกายและจิตใจ สภาพสังคมโดยทั่วไป และญาติพี่น้อง

ศูนย์แพทย์ชุมชนนี้ มีแพทย์ 1 คน พยาบาล 1 คน และเภสัชกร 1 คน ที่หมุนเวียนกันมาทำงานทุกวันจันทร์ พุธและวันศุกร์ นอกจากนี้ยังมีพยาบาลประจำศูนย์ 2 คน และผู้ช่วยเหลือคนไข้ 1 คน ทำหน้าที่ในการดูแลสุขภาพของประชาชนในชุมชนนอกเหนือจากการรักษาพยาบาลในศูนย์แพทย์ฯ ได้แก่ การดูแลที่บ้าน (Home Health Care) การเยี่ยมบ้าน (Home Care) รวมถึงการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของชาวบ้านในชุมชน เช่น การอบรมให้ความรู้ด้านสุขภาพ การจัดกิจกรรมรณรงค์ทางสาธารณสุขตามโรคที่มักเกิดขึ้นในท้องถิ่น การสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชนในชุมชน เช่น การจัดกลุ่มให้สุศึกษา โดยเฉพาะกลุ่มผู้ป่วยเรื้อรัง หรือในกลุ่มเสี่ยงของผู้ที่ป่วยเป็นโรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคมะเร็งเต้านมและโรคมะเร็งปากมดลูก จัดให้มีการส่งเสริม สุขภาพแก่ประชาชนในภาวะปกติ เช่น การฝากครรภ์ การฉีดวัคซีนในเด็ก การเฝ้าระวังทางโภชนาการ รวมถึงมีการป้องกันโรค เช่น การทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย และยุงลายตัวเต็มวัย โดยการใช้สารเคมี หรือวิธีทางกายภาพ การป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าโดยการฉีดวัคซีนป้องกันในสุนัขและแมว โดยความร่วมมือจากหน่วยราชการอื่น ๆ และองค์กรเอกชนในชุมชน โดยมีเป้าหมายให้ประชาชนมีสุขภาพดี อยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

โรงพยาบาลนครพิงค์

โรงพยาบาลนครพิงค์เป็นโรงพยาบาลประจำจังหวัดเชียงใหม่ ที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอแม่ริม เป็นสถานบริการที่ให้บริการแบบผสมผสานทั้งด้านการรักษาพยาบาล การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค และการฟื้นฟูสภาพ โรงพยาบาลนครพิงค์โดยกลุ่มงานเวชกรรมสังคมเป็นผู้รับผิดชอบในการดูแลสุขภาพของประชาชนในชุมชน 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านป่าแฉะ บ้านพระเจ้านั่งโก้น บ้านชะเยือง และบ้านพระนอน ในการดูแลสุขภาพของประชาชนนั้น เป็นการดูแลที่จำเป็นต้องใช้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ เช่น การฝากครรภ์ การคลอด การส่งเสริมพัฒนาการของเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 6 ปี และการรักษาโดยแพทย์ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง เช่น การผ่าตัดศัลยกรรมกระดูก การผ่าตัดทำคลอดทางหน้าท้อง เป็นต้น หากเป็นการดูแลและให้การรักษาเบื้องต้น โรงพยาบาลนครพิงค์มีเครือข่ายที่จะให้บริการเบื้องต้นได้ ได้แก่ ศูนย์แพทย์ชุมชนคอนแก้ว ซึ่งให้การดูแลครอบคลุมอำเภอแม่ริมเกือบทั้งหมด นอกเหนือจากอำเภอแม่ริมสามารถไปรับบริการที่โรงพยาบาลนครพิงค์ได้เช่นเดียวกัน ขณะเดียวกันโรงพยาบาลก็สามารถให้บริการที่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีที่สูงขึ้นด้วย ส่วนในสถานีนอคมัยคอนแก้วนั้น จะให้บริการในหมู่บ้านอื่นนอกเหนือจาก 4 หมู่บ้านที่กล่าวมาแล้วข้างต้น หากเกินขีดความสามารถในการรักษาจะส่งต่อมายังโรงพยาบาลนครพิงค์ และหากโรงพยาบาลนครพิงค์ไม่สามารถให้การรักษาได้หรือเกินขีดความสามารถแล้ว จะส่งต่อผู้ป่วยไปยังโรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่เพื่อการรักษาที่ต้องใช้เครื่องมือหรือเทคโนโลยีทางการแพทย์ที่สูงขึ้น

ส่วนที่ 2 การมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพระดับครอบครัวและชุมชน

การส่งเสริมสุขภาพในชุมชนบ้านป่าแฉะ ตำบลคอนแก้ว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกิจกรรมทางสังคมที่สนับสนุน ส่งเสริมวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคล ครอบครัว และชุมชน รับผิดชอบต่อสุขภาพ มีทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข อาศัยความร่วมมือกันระหว่างสมาชิกของครอบครัวและชุมชนในการสร้างภาวะสุขภาพที่ดีทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม การส่งเสริมสุขภาพนั้นเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนมาตั้งแต่อดีต แต่ละกิจกรรมก็มีความแตกต่างกัน และสามารถถ่ายทอดการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง จากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งได้ ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาสุขภาพไปตามลำดับ การส่งเสริมสุขภาพนั้นมีการจัดการในชุมชนและหลายรูปแบบ สรุปได้ดังต่อไปนี้

2.1 การส่งเสริมสุขภาพในครอบครัวและชุมชน

การส่งเสริมสุขภาพในชุมชนบ้านป่าแจะก็เหมือนกับชุมชนอื่น ๆ โดยทั่วไป คือ มีการดำเนินกันมานาน โดยอาศัยความพึงพา ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ระหว่างชาวบ้านด้วยกัน ทั้งนี้เพราะวิถีชีวิตของชาวบ้านมีการถ่ายทอดประสบการณ์ การดำเนินชีวิตจากบรรพบุรุษ และการขัดเกลาทางสังคมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งภายในวงศ์ตระกูล แล้วจึงได้แนะนำให้คนอื่นต่อ ๆ ไป ในชุมชนบ้านป่าแจะนั้น ชาวบ้านมีการดูแลสุขภาพของตนเองโดยไม่มีใครมาสั่งสอน แต่เกิดจากความสัมพันธ์กันทางสังคมของชาวบ้าน เกิดการเรียนรู้โดยไม่รู้ตัว และจดจำ นำไปสู่การประพฤติปฏิบัติเพื่อให้มีสุขภาพที่ดี ถ่ายทอดและบอกต่อกันอื่น ๆ ต่อไป เช่น การรักษาโดยใช้สมุนไพร การอยู่ไฟของหญิงหลังคลอด เป็นต้น ในภาวะเจ็บป่วย ครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้านในชุมชนเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการให้ความหมายเกี่ยวกับสุขภาพ การตั้งสมมุติฐานของการเจ็บป่วย ประเมินความเจ็บป่วย การปฏิบัติตนที่ถูกต้อง การรักษาเยียวยา และถ่ายทอดออกไปยังบุคคลในครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน บุคคลอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน โดยการบอกเล่าจากการได้เห็น การสังเกตจากผู้อื่น จากประสบการณ์ของตนเองที่ปฏิบัติแล้วได้ผล เนื่องจากมีความผูกพันใกล้ชิด และช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันอยู่เสมอและขยายวงกว้างไปสู่เพื่อนบ้านในชุมชน โดยการ พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน ปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นในอดีตที่ผ่านมา และยังคงดำเนินต่อไปในปัจจุบัน

การดูแลและส่งเสริมสุขภาพของสมาชิกในครอบครัวและชุมชนยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีของประชาชนชุมชนบ้านป่าแจะ โดยตลอด โดยการดูแลและส่งเสริมสุขภาพของสมาชิกไปตามประสบการณ์ การบอกเล่า ความเชื่อถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษต่อมาภาครัฐได้เล็งเห็นศักยภาพของบุคคลในครอบครัวและชุมชนจึงได้เข้ามาสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมด้านสุขภาพของประชาชนในทุกระดับ และเน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลและส่งเสริมสุขภาพของตนเอง ครอบครัว และชุมชน โดยการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนด้านสุขภาพ แต่งตั้งให้เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นแกนนำในการดูแลสุขภาพ พฤติกรรมสุขภาพของประชาชน ตลอดจนเป็นตัวอย่างให้แก่ประชาชนในด้านสุขภาพ รวมทั้งถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ที่ได้จากการอบรมมาช่วยดูแลสุขภาพเบื้องต้นของประชาชนในชุมชน นอกจากนี้ อสม. ยังช่วยแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพของประชาชนเพื่อให้ประชาชนในเขตรับผิดชอบของ อสม. ได้แก่ การเฝ้าระวังทางโภชนาการของเด็กแรกเกิด - 5 ปี โดยการชั่งน้ำหนักทุก 3 เดือน เปรียบเทียบกับอายุของเด็กแล้วจัดประเมินผลภาวะโภชนาการของเด็กตามเกณฑ์ของกระทรวงสาธารณสุข การรณรงค์เพื่อทำลายแหล่ง

เพาะพันธุ์ลงในหมู่บ้านเพื่อป้องกันโรคไข้เลือดออก การรณรงค์การฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าในสุนัขและแมว ร่วมกับการเยี่ยมบ้านของสมาชิกในละแวกการดูแลของตนเอง คือ ประมาณ 10 - 15 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่เป็นการไปมาหาสู่กันระหว่างเพื่อนบ้าน มีการถามไถ่ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพและการเจ็บป่วย หาก อสม. ให้การดูแลรักษาพยาบาลเบื้องต้นได้จะให้การช่วยเหลือ หากไม่สามารถทำได้ จะให้คำแนะนำ และส่งต่อไปยังสถานบริการที่มีศักยภาพสูงกว่า ได้แก่ ศูนย์แพทย์ชุมชนคอนแก้ว โรงพยาบาลนครพิงค์ เป็นต้น จากการศึกษา เห็นได้ว่า การดูแลสุขภาพของประชาชนในชุมชนนั้น ชุมชนมีศักยภาพในการดูแลสุขภาพของตนเองได้ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการ ตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพของครอบครัว ชุมชนเอง ถือว่ามีความสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง ภาครัฐเป็นผู้ให้การสนับสนุนและเตรียมสถานบริการเพื่อรองรับการส่งต่อปัญหาที่ประชาชนไม่สามารถแก้ไขได้เอง ให้บริการที่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีที่สูงขึ้น

การส่งเสริมสุขภาพอดีตที่ผ่านมา นั้น จะสอดคล้องกับชีวิตวัฒนธรรมของชุมชน เกิดจากการดำเนินงานด้านสุขภาพที่อาศัยประสบการณ์จากปัญหาที่พบในท้องถิ่น และนำมาประยุกต์ใช้โดยสอดคล้องในลักษณะของข้อห้าม เพื่อป้องกันการเกิดโรคหรืออุบัติเหตุที่อาจทำให้เกิดการเจ็บป่วย พิการหรือตาย มีการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ จากรุ่นต่อรุ่น กลายเป็นความเชื่อของบุคคล ครอบครัว มีการแนะนำต่อ ๆ ไปยังเพื่อนบ้าน ทำให้ชุมชนมีความรู้ด้านสุขภาพอนามัย โดยไม่มีใครสั่งสอน และนำความรู้นั้นไปสู่การปฏิบัติในการดูแลสุขภาพของตนเอง ครอบครัว และชุมชนต่อไป

จากการที่ชุมชนบ้านป่าแฉะมีความผูกพัน ใกล้ชิดสนิทสนมกันในระบบเครือญาติ มีการอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน การถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ด้านสุขภาพจึงทำได้ง่าย จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านชุมชนบ้านป่าแฉะหลาย ๆ คน ถึงการดูแลและส่งเสริมสุขภาพของสมาชิกในครอบครัว กล่าวว่า การดูแลสุขภาพนั้นเป็นไปโดยธรรมชาติโดยมีพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย หรือบรรพบุรุษบอกเล่าสืบต่อกันมา และปฏิบัติให้เห็นในครอบครัว นอกจากนี้ ยังได้ประสบการณ์การเรียนรู้จาก การบอกเล่าของเพื่อนบ้าน การสังเกต และทดลองปฏิบัติแล้วเกิดผลดีต่อสุขภาพ ก็เลยปฏิบัติตามตลอดบางครั้งจะมีเจ้าหน้าที่อนามัยเข้ามาดูแล ให้ความรู้กันถึงที่บ้าน ชาวบ้านได้นำความรู้ที่ได้มาผสมผสานกับของเดิมดั้งเดิม และนำไปปฏิบัติสู่การมีสุขภาพดีได้จนกระทั่งทุกวันนี้

2.2 การส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียน

การดูแลสุขภาพอนามัยของนักเรียนในวัยเรียนเหล่านี้ เน้นที่การส่งเสริมสุขภาพ และการป้องกันโรคมกกว่าการรักษาพยาบาล เพราะเด็กในวัยนี้มีการเจ็บป่วยด้วยโรคเล็ก ๆ น้อย ๆ

เช่น หวัด เหา ฟันผุ หากพบว่าเด็กในโรงเรียนมีปัญหาสุขภาพด้วยโรคดังกล่าว ครูหรือเจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่ดูแลสุขภาพเด็กในโรงเรียนสามารถให้การรักษาได้ในทันที ยกเว้นโรคฟันผุที่ต้องให้เด็กไปพบทันตแพทย์เพื่อการรักษาต่อไป

การส่งเสริมสุขภาพของเด็กนักเรียนในโรงเรียน ครูและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญในการดูแลสุขภาพของเด็กในช่วงที่เด็กอยู่ในโรงเรียน ส่งเสริมให้เด็กมีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องด้านสุขภาพ มีทัศนคติที่ดี และมีการปฏิบัติตนเพื่อการมีสุขภาพที่ดีของตนเอง ตลอดจนสามารถให้การช่วยเหลือแก่เพื่อน บุคคลในครอบครัวและชุมชนได้

บทบาทของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข

เจ้าหน้าที่สาธาณสุขมีบทบาทมาในการดูแลสุขภาพอนามัยของนักเรียนในโรงเรียน ส่วนใหญ่จะเน้นที่การส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรค จากการสัมภาษณ์พยาบาลผู้ดูแลรับผิดชอบงานอนามัยโรงเรียน โรงพยาบาลนครพิงค์ เล่าถึงการดำเนินงานอนามัยโรงเรียนให้ฟังว่า

“การดูแลเด็กนักเรียนในโรงเรียนถือว่าการส่งเสริมสุขภาพของนักเรียน รวมถึงการป้องกันโรคด้วย กิจกรรมที่ดำเนินการในโรงเรียน ได้แก่ คือ การตรวจสุขภาพทั่วไปแก่นักเรียนปีละ 2 ครั้ง (เทอมละ 1 ครั้ง) มีการชั่งน้ำหนัก วัดส่วนสูง และประเมินภาวะโภชนาการของเด็กนักเรียน หากพบว่านักเรียนมีภาวะโภชนาการต่ำกว่าเกณฑ์ของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข จะรายงานไปยังสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด เพื่อขอรับการสนับสนุนนมสดสำหรับให้นักเรียนได้ดื่มน้อยๆ 3 เดือน พร้อมกับติดตามผลเป็นระยะ ๆ จนกระทั่งเด็กมีภาวะโภชนาการเป็นปกติ ส่วนในรายที่มีภาวะโภชนาการเกิน เจ้าหน้าที่สาธารณสุขจะให้ความรู้แก่เด็กที่เป็นปัญหา โดยการให้เด็กควบคุมอาหาร ลดอาหารประเภทที่มีไขมันสูง อาหารจุกจิกระหว่างมื้อ ร่วมกับการออกกำลังกาย มีการประสานกับครูอนามัยโรงเรียนหรือครูประจำชั้นติดตามภาวะโภชนาการของเด็กเป็นระยะ ๆ เช่นเดียวกับเด็กที่มีปัญหาภาวะทุพโภชนาการ เด็กนักเรียนที่พบโรคส่วนมากที่พบเป็นโรคฟันผุ เหวือกอักเสบ หวัด เหา ตามลำดับ เด็กที่ฟันผุหรือเป็นโรคเหงือกอักเสบปานกลางหรือรุนแรง โรงเรียนจัดส่งจดหมายให้พ่อแม่หรือผู้ปกครองให้พาเด็กไปพบหมอฟัน เพื่ออุดฟันหรือขูดหินปูนรักษาโรคเหงือกอักเสบ หากเด็กมีอาการของโรคหัดจะแนะนำเรื่องการปฏิบัติตัวเพื่อให้หายจากอาการหัดเร็วขึ้น มักไม่แนะนำให้กินยา โรคหัดนี้จะหายได้เองภายใน 14 วัน ยกเว้นในรายที่มีการอักเสบร่วมด้วย เช่น น้ำมูกมีสีเหลืองข้นหรือสีเขียวเป็นต้น เด็กวัยนี้จำเป็นต้องได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคด้วยเช่นเดียวกัน การฉีดวัคซีนป้องกันโรคให้แก่เด็กนักเรียนใช้มาตรฐานกระทรวงสาธารณสุข คือ เด็กชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จะได้รับวัคซีน DT ในรายที่ไม่มีแผลเป็นที่ต้นแขนจะได้รับการฉีดวัคซีน BCG ส่วนเด็กหญิงชั้น ป.6 จะ

ได้รับวัคซีนป้องกันโรคหัดเยอรมันเพื่อเตรียมเข้าสู่วัยเจริญพันธุ์ การดูแลสุขภาพของนักเรียนนั้นทางโรงพยาบาลนครพิงค์ดำเนินการเป็นระยะๆ แต่คนที่จะช่วยเหลือพวกเขาได้ดีในขณะที่อยู่ในโรงเรียน ก็คือ กลุ่มเพื่อนของพวกเขาเอง โรงพยาบาลนครพิงค์ร่วมครุอนามัยโรงเรียนได้จัดการอบรมอาสาสมัครสาธารณสุขประจำโรงเรียน (อสร.) ในชั้นประถมศึกษา อาสาสมัครสาธารณสุขเยาวชนประจำโรงเรียน (ยสร.) ในชั้นมัธยมศึกษา ในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจะอบรมแกนนำเพื่อนช่วยเพื่อนในการป้องกันโรคเอดส์และยาเสพติด โดยใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและการฝึกทักษะการปฏิเสธการใช้ยาเสพติดและการป้องกันโรคเอดส์ ร่วมกับครูในโรงเรียน เพื่อให้เด็กเห็นสำคัญของปัญหาโรคเอดส์และยาเสพติด มีทักษะในการปฏิเสธที่จะไม่ข้องแวะกับยาเสพติดและป้องกันตนเองจากโรคเอดส์ ให้ความช่วยเหลือกันเองในกลุ่มเพื่อน นำไปบอกเล่าให้พ่อแม่ ผู้ปกครองที่บ้านต่อได้”

บทบาทของครู

การส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียนเน้นการเรียนรู้ การสอนเป็นหลัก เนื้อหาจะอยู่ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หรือจัดให้บูรณาการใช้วิชาอื่น ๆ เช่น วิชาพลศึกษาในเรื่องของการออกกำลังกาย วิชาสุขศึกษาในเรื่องปัญหาสุขภาพ โรค ปัญหาของโรคต่าง ๆ ที่มักเกิดขึ้นในชุมชน เป็นต้น โดยการจัดเสริมไปพร้อมๆ กับการดำเนินงานในชุมชนโดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เพื่อให้เด็กเข้าใจและนำไปปฏิบัติ เช่น การณรงค์ทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายในโรงเรียนและชุมชน โดยให้นักเรียน อสม. และชาวบ้านช่วยกันคว่ำภาชนะที่แตกหักเสียหาย ไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ หรือทำลายโดยการเผาหรือฝัง ใส่เกลือหรือทรายอะเบทในภาชนะที่มีน้ำขัง เช่น จานรองกระถางดอกไม้ แจกัน ที่รองตู้อาหาร ถังน้ำในห้องน้ำห้องส้วม เป็นต้น ครูผู้รับผิดชอบงานอนามัยโรงเรียนของโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์เชียงใหม่กล่าวถึงกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพอนามัยในนักเรียนได้กล่าวว่า

“โรงเรียนแห่งนี้ ถึงแม้ว่าจะเป็นนักเรียนผู้ด้อยโอกาส เป็นชาวเขาเป็นส่วนใหญ่ แต่ในการทำกิจกรรมด้านสุขภาพในชุมชน เราก็ให้ความร่วมมือกับทางโรงพยาบาลเป็นประจำ เช่น พานักเรียนไปช่วยชาวบ้านทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย แข่งกีฬาต้านยาเสพติดของชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้แล้วทางโรงเรียนจัดมุมสุขภาพให้นักเรียนบริเวณห้องพยาบาล นักเรียนให้ความสนใจมาอ่านมาดู บางครั้งได้ให้นักเรียนจัดบอร์ดเผยแพร่ความรู้ด้านสุขภาพ เรื่องโรค และการป้องกัน มีการจัดรายการสุขภาพผ่านเสียงตามสายของโรงเรียนโดยนักเรียน จัดการประกวดเรียงความ สิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนี้ล้วนแต่จะช่วยให้เด็กนักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับสุขภาพ และนำไปสู่การปฏิบัติตัวที่ดีได้”

“ทางโรงเรียนยังจัดกิจกรรมเพื่อสร้างทักษะชีวิตให้แก่เด็กนักเรียน ได้แก่ การป้องกัน ยาเสพติด และโรคเอดส์ ซึ่งเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่ได้จัดให้แก่เด็กนักเรียน อย่างน้อยก็ให้เด็กมีทักษะในการปฏิเสธการใช้ยาเสพติดหรือการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร และเตือนเพื่อนด้วยตนเองได้ หรือไม่ให้เด็กนักเรียนออกไปสร้างปัญหาให้กับชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ สิ่งแวดล้อมในโรงเรียนเป็นอีกส่วนหนึ่งจะช่วยให้เด็กนักเรียนมีสุขภาพที่ดีได้ โรงเรียนจัดสนามกีฬา โรงยิมให้เด็กได้เล่นกีฬาหรือออกกำลังกายตามความถนัดและความชอบ จัดหนังสือความรู้ด้านสุขภาพไว้ในห้องเพื่อนักเรียนได้ศึกษา ค้นคว้าหาความรู้ได้ตามความสนใจ นอกจากนี้ โรงเรียนจัดให้มีกิจกรรมบันเทิงเป็นระยะ ๆ เช่น คอนเสิร์ต การละเล่นต่าง ๆ สิ่งแวดล้อมที่โรงเรียนจัดขึ้นนี้ล้วนแล้วแต่เป็นประโยชน์ต่อเด็กทั้งทางร่างกายและจิตใจ ทำให้สุขภาพของเด็กแข็งแรง สมบูรณ์ สามารถเรียนให้ดีขึ้น และถือว่าเป็นบ้านของนักเรียนเอง”

ปัจจุบันการดำเนินการดูแลสุขภาพเพื่อการมีสุขภาพที่ดีของชุมชนบ้านป่าแจะยังคงดำเนินต่อไปตามวิถีชีวิต วัฒนธรรม และความเชื่อที่ยังคงมีอยู่ในชุมชน บางอย่างแม้จะสูญหายไปจากชุมชน เช่น การอยู่ไฟหลังคลอด แต่การปฏิบัติตัวหลังคลอดตามความเชื่อเดิมและสอดคล้องกับการแพทย์สมัยใหม่ยังคงมีอยู่ เช่น การให้ลูกได้อยู่กับแม่ทันทีหลังคลอด เพื่อให้เกิดความผูกพันระหว่างแม่และลูกและให้ลูกได้ดื่มน้ำนมแม่ เป็นการกระตุ้นให้น้ำนมไหล และเพียงพอต่อความต้องการของเด็ก รวมทั้งลูกจะได้ดื่มน้ำนม ซึ่งมีประโยชน์ในการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่เด็ก และมีสารอาหารครบถ้วน เป็นต้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้ เป็นกระบวนการเข้ามามีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน

1. ระดับครอบครัว

ครอบครัว สถาบันทางสังคมที่เล็กที่สุด และเป็นหน่วยทางสังคมที่มีความสัมพันธ์และร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด ภายในครอบครัวมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน และมีอิทธิพลในการชักจูงให้สมาชิกดูแลสุขภาพของตนเองเพื่อการมีพฤติกรรมสุขภาพที่ถูกต้อง โดยผ่านกระบวนการ อบรม สั่งสอนแนะนำ หรือการปลูกฝังทัศนคติที่ดีให้แก่สมาชิกในครอบครัว และถ่ายทอดกันมารุ่นต่อรุ่นจนกลายเป็นวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของครอบครัวที่มีต่อการดูแลสุขภาพ ซึ่งถือว่าเป็นบทบาทหน้าที่โดยตรง

ครอบครัวมีบทบาทหน้าที่ในการสร้างสมาชิกใหม่ เลี้ยงดูสมาชิกให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีการสร้างสิ่งแวดล้อมทางด้านสังคมเพื่อสร้างความสัมพันธ์และความผูกพันภายในครอบครัว ทั้งนี้เนื่องจากครอบครัวเป็นสถาบันแห่งแรกที่สมาชิกจะได้รับความรักและเรียนรู้ที่จะรักผู้อื่น รวมทั้งให้โอกาสในการพัฒนาตนเองของสมาชิกในด้านต่าง ๆ เช่น บุคลิกภาพ การเผชิญปัญหา

การแก้ไขปัญหานั้นเป็นต้น สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และหล่อหลอมสมาชิกในครอบครัวให้สามารถปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดี

นอกจากบทบาทหน้าที่ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ครอบครัวยังทำหน้าที่ในการดูแลสุขภาพขั้นพื้นฐานของสมาชิกทั้งในยามปกติและเจ็บป่วย ในภาวะปกติครอบครัวจะเป็นผู้ให้การดูแลสุขภาพ ส่งเสริมให้สมาชิกมีสุขภาพที่ดี ปราศจากการเจ็บไข้ สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข ในภาวะที่สมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยมักเป็นการก่อภาระและปัญหาแก่ครอบครัวมากมาย ครอบครัวต้องทำหน้าที่รักษาเยียวหาให้ผู้ที่เจ็บป่วยนั้นทุเลาและกลับคืนสู่ภาวะปกติให้เร็วที่สุด ดังนั้นในการจัดการด้านสุขภาพของสมาชิกครอบครัวจำเป็นต้องให้การดูแลรักษาพยาบาล ส่งเสริมสุขภาพ และแบ่งเบาภาระงานของสมาชิกที่เจ็บป่วยตลอดจนถ่ายทอดทักษะ ความรู้ด้านสุขภาพแก่สมาชิกในครอบครัวด้วย

การที่ครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพของสมาชิกในครอบครัวเพื่อให้ตนเองและสมาชิกในครอบครัวมีสุขภาพดีนั้น ผู้วิจัยขอเสนอการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพของครอบครัว ดังนี้

1.1 ลักษณะการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพ

ครอบครัวแต่ละครอบครัว จะมีการดูแลสุขภาพของตนเองเป็นกิจวัตรประจำวันอยู่แล้วตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งเข้านอน ได้แก่ การอาบน้ำ ล้างหน้า แปรงฟัน ขับถ่าย ออกกำลังกาย สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ถือเป็นการดูแลสุขภาพสะอาด และการทำให้ร่างกายแข็งแรง ปราศจากโรค ครอบครัวจะมีการจัดการในเรื่องเหล่านี้ โดยการอบรมสั่งสอนทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงได้แก่ การสั่งสอนอบรม เพื่อให้เด็กเข้าใจ ตลอดจนการทำให้เป็นตัวอย่าง เพื่อให้เด็กเข้ามามีส่วนร่วมในการฝึกฝน เกิดเป็นประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับสุขภาพ และสามารถจัดการดูแลสุขภาพของตนเองได้ในที่สุด ในขณะที่เดียวกันพ่อแม่ก็ได้รับการสนับสนุนเรื่องราวเกี่ยวกับสุขภาพจากพ่อแม่ ญาติ คณาจารย์ของตนเอง และนำมาถ่ายทอดสู่ลูกอีกต่อหนึ่ง

ในภาวะเจ็บป่วย ครอบครัวจะเป็นส่วนสำคัญในการให้กลับคืนสู่ภาวะปกติเร็วที่สุด ในช่วงเวลาที่เจ็บป่วยนั้น ครอบครัวจะเป็นผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับอาการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น มีการประเมินการเจ็บป่วยตลอดเวลา ซึ่งในการให้ความหมายนี้จะได้รับอิทธิพลจากลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของบุคคลในครอบครัว โดยที่ครอบครัวจะเป็นผู้ประเมินอาการว่า อาการที่เกิดขึ้นกับสมาชิกในครอบครัวนั้นมากหรือน้อยเพียงใด อาการเพียงเล็กน้อยจะทำการดูแลตนเองภายในครอบครัว เช่น การนอนพักผ่อน การละเว้นการรับประทานอาหารแสดงต่อโรค หรือการให้ผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญกระทำพิธีกรรม เพื่อให้กำลังใจแก่ผู้ที่เจ็บป่วย เช่น การผูกข้อมือ การให้ศีลให้พร เป็นต้น หากมีอาการหนักหรือรุนแรงนั้น ครอบครัวจะแสวงหาข้อมูล

ข่าวสารกับญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านที่เป็นโรคเดียวกัน นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์แล้วจึงแสวงหาวิธีการรักษาเพื่อแก้ปัญหาให้แก่ผู้ป่วยอาจเป็นการรักษาโดยวิธีการดั้งเดิม หรือแผนโบราณ หรือการรักษาด้วยแพทย์ปัจจุบันอย่างใดอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ เด็กซึ่งเป็นสมาชิกในครอบครัว ก็มีการถ่ายทอดความรู้ไปยังพ่อแม่ ผู้ปกครองหรือสมาชิกคนอื่น ๆ ได้เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เนื่องจากในโรงเรียนมีการสอนเกี่ยวกับสุขภาพ ซึ่งอาจเป็นการสอนโดยตรงในวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หรืออาจสอดแทรกในวิชาอื่นก็ได้ เด็กจึงได้รับความรู้ ประสบการณ์ด้านสุขภาพจากโรงเรียน แล้วนำกลับมาเล่าให้แก่พ่อแม่ ญาติพี่น้องของตนเอง ผู้ใหญ่หรือสมาชิกในครอบครัวก็จะได้รับความรู้ หรือข้อมูลข่าวสารจากเด็กได้อีกทางหนึ่ง ดังนั้นในครอบครัวจึงสามารถรับความรู้ ข่าวสารด้านสุขภาพได้จากหลายช่องทาง ล้วนแต่เกิดประโยชน์ต่อครอบครัวทั้งสิ้น

ดังนั้น ครอบครัวมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพของปัจเจกบุคคล และสมาชิกในครอบครัวทั้งในยามปกติและในภาวะที่เจ็บป่วย โดยมีส่วนร่วมในการจัดการเพื่อการปฏิบัติตัวที่ถูกต้องของสมาชิก ด้วยวิธีการถ่ายทอดความรู้ด้านสุขภาพ และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนในครอบครัว เมื่อเกิดภาวะเจ็บป่วยและเสาะหาข้อมูลข่าวสาร หรือแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากผู้ที่เคยเป็น หรือผู้ที่มีความรู้ นำความรู้ที่ได้มาดูแลสุขภาพ เสาะแสวงหาวิธีการรักษาพยาบาลต่อจนกระทั่งผู้ป่วยกลับคืนสู่สภาวะปกติได้ในที่สุด

1.2 รูปแบบ ขอบเขต และผลของการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพ

1.2.1 รูปแบบของการส่งเสริมสุขภาพในครอบครัวของชุมชนบ้านป่าแฉะ ตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการส่งเสริมสุขภาพที่เน้นการพัฒนาทางด้านร่างกาย สังคม สติปัญญาและจริยธรรม การส่งเสริมสุขภาพทางกาย ได้แก่ การที่ผู้ใหญ่ในครอบครัวให้การอบรม สั่งสอนสมาชิกของครอบครัวให้รู้จักรักษาความสะอาด รู้จักปฏิบัติกิจวัตรประจำวันเพื่อการมีสุขนิสัยที่ดี เช่น การอาบน้ำ การแปรงฟัน การออกกำลังกาย การเลือกรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ รู้จักป้องกันตนเองจากการเจ็บป่วย ด้านสังคม ครอบครัวจะฝึกฝนให้สมาชิกในครอบครัวช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นตามความสามารถ ปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้ดี ส่วนด้านสติปัญญา มีการส่งเสริมให้มีการระมัดระวังตนจากสิ่งที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ เช่น บุหรี่ ยาเสพติด เน้นการมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ด้านจริยธรรมนั้นครอบครัวจะเป็นผู้ปลูกฝังให้มีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติตัวต่อผู้ใหญ่ การปฏิบัติตามหลักศาสนา สวดมนต์ไหว้พระ เพื่อให้จิตใจดี แจ่มใส อันจะนำไปสู่การมีสุขภาพจิตที่ดี ในครอบครัวมีการเสาะแสวงหาข้อมูลข่าวสาร แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง โดยการพูดคุยกันระหว่างเพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน จากสมาชิกในครอบครัว หากยังไม่พึงพอใจในข้อมูลยังสามารถไปขอคำปรึกษาจาก

เจ้าหน้าที่สาธารณสุขหรือแพทย์ นำมาเป็นข้อมูลในการปฏิบัติเพื่อการส่งเสริมสุขภาพของตนเองให้มีสุขภาพดี หรือเป็นข้อมูลในการแก้ไขและป้องกันการเจ็บป่วยที่อาจเกิดขึ้นได้

การได้รับข้อมูลหรือข่าวสารด้านสุขภาพของครอบครัวนั้น ภาครัฐได้ตระหนักและเห็นความสำคัญของการแสวงหาข้อมูลข่าวสารของชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านได้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด จึงให้ความรู้แก่ชาวบ้านครัวเรือนละ 1 คนเป็นอย่างน้อย โดยการอบรมหัวหน้าครัวเรือนหรือสมาชิกเรื่องการดูแลสุขภาพเรื่องโรคที่มักเกิดขึ้นในท้องถิ่นและการป้องกัน เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรค เช่น ในฤดูร้อน ควรทำการป้องกันโรคอุจจาระร่วง โรคพิษสุนัขบ้า ฤดูฝนมีการทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายและกำจัดยุงลายตัวเต็มวัย ส่วนฤดูหนาวให้ความรู้เพื่อป้องกันโรคไข้หวัด ปอดบวม เป็นต้น หลังจากสมาชิกในครัวเรือนผ่านการอบรมด้านสาธารณสุขแล้ว จะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นแกนนำสุขภาพประจำครอบครัว (กสค.) ซึ่งแกนนำสุขภาพประจำครอบครัวสามารถนำความรู้ที่มีอยู่ถ่ายทอดไปยังสมาชิกในครอบครัวและนำไปปฏิบัติเพื่อป้องกันโรคที่อาจเกิดขึ้นกับครอบครัว และ/หรือชุมชนได้

นอกจากนี้ สมาชิกของครอบครัวยังได้รับจากความรู้และข่าวสารด้านสุขภาพจาก อสม. ซึ่งผ่านการอบรมจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข หรือจากสื่อสิ่งพิมพ์ หรือสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ แผ่นพับ แผ่นปลิว วิทยู หรือโทรทัศน์ ความรู้ที่สมาชิกในครอบครัวได้จะถูกไปใช้เพื่อส่งเสริมสุขภาพที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของพวกเขานั้นเอง

1.2.2 ขอบเขตการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพ จากข้อ 1.2.1 พบว่า ครอบครัวมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากเป็นบุคคลในครอบครัวเดียว จึงมีความรักใคร่ผูกพันกัน การดูแล และให้การส่งเสริมสุขภาพของครอบครัวจึงทำได้ตลอดเวลาตามที่ต้องการ ไม่จำกัดเวลาหรือสถานที่ เช่น ช่วงเวลารับประทานอาหาร ขณะพักผ่อน หรือในช่วงเวลาเย็นที่เด็กกลับจากโรงเรียนมักจะมาเล่าการเรียนที่โรงเรียนให้ฟัง ทำให้สมาชิกมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันเสมอ ไม่จำกัดเวลาหรือสถานที่ ดังนั้นการเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพจึงสามารถทำได้ตลอดเวลา ตามโอกาสที่เหมาะสม

1.2.3 ผลของการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพของครอบครัว จากลักษณะและรูปแบบของการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพของครอบครัว ผลที่ได้รับก็คือสมาชิกในครอบครัวมีทัศนคติด้านสุขภาพที่ดี มีทักษะการปฏิบัติตัวถูกต้องและเหมาะสม และมีสุขภาพที่ดี ไม่เจ็บป่วย ผลอีกประการหนึ่งก็คือ การมีพฤติกรรมสุขภาพที่ไม่เสี่ยงต่อการเกิดโรค ในภาวะที่เจ็บป่วย ผู้ป่วยสามารถขอรับการเจ็บป่วย ให้ความมือในการดูแล รักษา และปฏิบัติตนในยามเจ็บป่วยได้เป็นอย่างดี ทำให้การเจ็บป่วยทุเลาลงอย่างรวดเร็ว หรือหายจากโรคได้

พ่อแม่ ผู้ปกครอง หรือบุคคลในครอบครัวสามารถทำงานได้ตามปกติ ส่งผลต่อภาวะเศรษฐกิจของครอบครัว นำไปสู่การกินคืออยู่ดี ครอบครัวมีความสุข

1.3 ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพ

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการสร้างความรู้สึกร่วมกันใจในตนเอง และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของอันจะมีผลต่อการปฏิบัติงานอื่น ๆ ต่อไปในภายภาคหน้า การมีส่วนร่วมของประชาชนทำให้เกิดความภาคภูมิใจ และสร้างนิสัยในการทำงานร่วมกันในครอบครัวขยายวงสู่เพื่อนบ้านและชุมชนได้ในที่สุด

การส่งเสริมสุขภาพของครอบครัวได้กำหนดขั้นตอนการมีส่วนร่วมดังนี้

1.3.1 การมีส่วนร่วมคิดและตัดสินใจ บิดามารดามีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมสุขภาพของบุคคลในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุตรหลาน การดูแลสุขภาพของบุตรหลานในครอบครัวทั้งบิดามารดามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการดำเนินการ กล่าวคือ เป็นผู้คิดและตัดสินใจในการส่งเสริมของบุตรหลานที่พบเห็นชัด คือ การพาบุตรหลานไปรับวัคซีนป้องกันโรคตามแพทย์นัด โดยมีญาติพี่น้องเป็นผู้ให้การสนับสนุน นอกจากนี้ เมื่อสังเกตพบว่าบุตรหลานของตนเองมีความผิดปกติ หรือเจ็บป่วย พ่อแม่จะปรึกษาหารือกันจะหาแนวทางการรักษาร่วมกัน หากพบว่าเกินขีดความสามารถของตนเอง หรือครอบครัวแล้ว จะตัดสินใจแสวงหาความช่วยเหลือจากญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านตามปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัว การที่ครอบครัวมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจในกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพ เนื่องจากการเห็นความสำคัญของการดูแลสุขภาพและการป้องกันโรค การที่ครอบครัวมีประสบการณ์ที่ไม่ถูกต้องในการดูแลสุขภาพ อาจนำไปสู่การเจ็บป่วยของคนใดคนหนึ่งภายในครอบครัวได้ ดังนั้นคนในครอบครัว โดยเฉพาะผู้ใหญ่ หรือผู้สูงอายุ จะเป็นผู้ให้คำแนะนำบริการหรือหาข้อมูล ผู้ป่วยหรือสมาชิกคนอื่น ๆ จะเป็นผู้คิดพิจารณาหรือพิจารณาาร่วมกัน หาแนวทางที่ดีที่สุด นำมาสู่การปฏิบัติตนให้มีสุขภาพดีขึ้น หรือแสวงหาวิธีการรักษาที่เหมาะสมมาใช้ในการเยียวยาให้กลับคืนสู่สภาวะปกติได้เร็วที่สุด

1.3.2 การมีส่วนร่วมดำเนินการ ในช่วงเวลาที่สมาชิกในครอบครัวมีสุขภาพปกติ พ่อแม่มีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพของสมาชิก โดยการปฏิบัติตัวให้เป็นแบบอย่างแก่สมาชิก อันจะนำไปสู่การมีพฤติกรรมสุขภาพที่ถูกต้องและสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตประจำวัน อีกทั้งยังเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ และโน้มน้าวบุตรและสมาชิกให้ปฏิบัติตาม นับได้ว่าพ่อแม่เป็นผู้นำในการดูแลสุขภาพ นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ในการตรวจดูความผิดปกติหรือความเจ็บป่วยที่อาจเกิดขึ้น หากพบว่าเจ็บป่วยครอบครัวจะเป็นผู้รับภาระในการดูแลสุขภาพเจ็บป่วย สนับสนุนให้ผู้ป่วยได้รับการรักษาและช่วยเหลือให้ผู้ป่วยปฏิบัติตามแผนการรักษา ตลอดจนดูแลทั้งด้านอารมณ์ และจิตใจของผู้ป่วยด้วย รวมทั้งสนับสนุนให้ผู้เจ็บป่วยปฏิบัติตัวให้ถูกต้องหรือ

ปรับบทบาทให้สอดคล้องกับความเป็นจริง ในบางครั้งครอบครัวอาจจำเป็นต้องทดแทนบทบาทของผู้ป่วยในระยะเวลาที่เจ็บป่วยนั้นด้วย เช่น ในครอบครัวที่มีบุตรเจ็บป่วยจำเป็นต้องได้รับการรักษาที่ต่อเนื่อง แม่อาจต้องลาออกจากงานเพื่อดูแลบุตร หรือปรับเปลี่ยนงานให้เหมาะสมและสะดวกในการดูแลเด็กด้วย ผู้ที่เป็นพ่ออาจต้องให้การช่วยเหลือแม่บ้านในการทำอาหารหรือในการทำความสะดวกในบ้าน

1.3.3 การมีส่วนร่วมรับประโยชน์ การดูแลสุขภาพตนเองและครอบครัวเป็นประจำและสม่ำเสมอ จะส่งผลให้ตนเองของสมาชิกในครอบครัวมีสุขภาพและมีคุณภาพชีวิตที่ดี ผลที่ได้รับคือ การเห็นคุณค่าของการมีสุขภาพดี ปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำเนินชีวิตเพื่อการมีสุขภาพดี เช่น มีการรับประทานอาหารไขมันต่ำ ออกกำลังกายเพิ่มขึ้น รวมทั้งสามารถแก้ไขปัญหาอื่นตามมาได้ การที่บุคคลมีสุขภาพดีก็สามารถปฏิบัติงานหรือประกอบอาชีพได้ตามปกติ ส่งผลต่อรายได้หรือภาวะเศรษฐกิจสามารถจับจ่ายใช้สอยได้สะดวกมากขึ้น เมื่อไม่มีปัญหาด้านสุขภาพก็สามารถดำเนินชีวิตได้ตามปกติ สุขภาพจิตดี แจ่มใส หากสมาชิกในครอบครัวมีปัญหา ด้านสุขภาพหรือเจ็บป่วย ได้รับกำลังใจหรือการดูแลจากญาติพี่น้องเป็นอย่างดี ทำให้ผู้ที่เจ็บป่วยเกิดความมั่นคงทางอารมณ์ เห็นคุณค่าของตนเอง เกิดแรงจูงใจในการปฏิบัติตนเพื่อการรักษาตนเอง จะทำให้ทุเลาหรือหายจากโรคได้เร็วขึ้น ในครอบครัวที่ไม่ดูแลหรือส่งเสริมการปฏิบัติตน ยามเจ็บป่วย ผู้ที่เจ็บป่วยจะเกิดอาการตึงเครียด หงุดหงิด ใจน้อย มีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไป มีการแยกตัวออกจากครอบครัวและสังคม เป็นปัญหาทางจิตเพิ่มขึ้น โอกาสหายจากโรคช้าลง เป็นภาระของครอบครัวต่อไป ส่งผลกระทบต่อรายได้ ภาวะเศรษฐกิจของครอบครัวเช่นเดียวกัน

1.3.4 การมีส่วนร่วมประเมิณผล ในการส่งเสริมสุขภาพนั้นครอบครัวจำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมประโยชน์ รวมทั้งร่วมประเมิณผล เพื่อทราบว่า การส่งเสริมสุขภาพนั้นให้ประโยชน์และบรรลุเป้าหมายของครอบครัวมากเพียงไหน การดูแลสุขภาพ การเฝ้าระวังโรคเพื่อสุขภาพของครอบครัวนั้น ให้ประโยชน์ต่อครอบครัว กล่าวคือ ทำให้สมาชิกมีสุขภาพที่ดี ไม่เจ็บป่วยด้วยโรคที่สามารถป้องกันได้ และไม่เสี่ยงต่อการเกิดโรค ทำให้ครอบครัวมีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจ อีกทั้งยังเป็นการควบคุมโรคได้อีกทางหนึ่ง

จากที่กล่าวแล้วข้างต้น ครอบครัวมีความสำคัญต่อการดูแลและส่งเสริมสุขภาพของสมาชิกในครอบครัวเพื่อการมีสุขภาพที่ดี สามารถทำงานได้ตามปกติ หากสมาชิกในครอบครัวเกิดความผิดปกติหรือเจ็บป่วย ครอบครัวต้องใช้ความพยายามหาทางแก้ไขปัญหาหรือให้การดูแลรักษาเท่าที่จะสามารถทำได้ โดยอาศัยความร่วมมือกันระหว่างผู้ป่วยกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัว เพื่อให้ความช่วยเหลือ ให้กำลังใจ ประคับประคอง รวมทั้งให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

2. ระดับชุมชน

ชุมชนบ้านป่าแจะประกอบด้วยกลุ่มคนจำนวนมาก มีทั้งเครือญาติ เพื่อนบ้าน คนรู้จักมักคุ้น และมีการประกอบอาชีพที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นแต่ละคนจึงมีจึงมีประสบการณ์ที่แตกต่างกันออกไปและถึงแม้ว่าชุมชนบ้านป่าแจะมีความเป็นชนบททั้งเมือง แต่ความสัมพันธ์กันในชุมชนยังคงมีอยู่ และมีการเกาะกลุ่มกัน มีความผูกพัน เอื้ออาทรต่อกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบเครือญาติ จึงทำให้คนในชุมชนยังคงพึ่งพิงกันอยู่เสมอ ๆ นอกจากนี้ในชุมชนยังมีการพบปะพูดคุยกันอยู่ตลอดเวลา ไม่จำกัดเวลาและสถานที่ ผู้คนในชุมชนจึงมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารกันอยู่เสมอ ๆ มีการแสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำ หรือคำปรึกษาแก่กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านสุขภาพอนามัย ผู้ที่มีสุขภาพดีไม่เจ็บป่วย ชุมชนจะเป็นผู้คอยให้การสนับสนุนในการดูแลสุขภาพ ควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน หรือเป็นการให้การดูแล ส่งเสริมสุขภาพ ผ่านอาสาสมัครสาธารณสุข เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ครู ผู้อาวุโสในชุมชน นอกจากนี้ ยังช่วยกันดูแลบ้านเรือน ทำความสะอาดบ้านเรือนของตนเอง เพื่อการมีสุขภาพดีของคนในครอบครัวและ ชุมชน มีการร่วมเงินเพื่อสร้างสนามกีฬา ตลอดจนการสนับสนุนนักกีฬาของชุมชน ส่วนในบุคคลที่มีปัญหาด้านสุขภาพ ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ให้ความรู้ คำแนะนำในการแสวงหาวิธีการและแหล่งที่ต้องไปรับการรักษาตามอาการที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะในชุมชนบุคคลหรือครอบครัวไม่ได้อยู่ตามลำพัง แต่ในชุมชนยังประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ มากมาย ดังนั้น ในการเจ็บป่วย ผู้ป่วยจึงไม่ได้เผชิญกับภาวะเจ็บป่วยเพียงลำพัง ยังมีเครือข่ายทางสังคม ได้แก่ ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง เพื่อนบ้าน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคมที่จะให้การช่วยเหลือหรือเข้ามาดูแลรักษาสุขภาพของคนในชุมชนตลอดเวลา

การมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพของประชาชนในชุมชน ขอนำเสนอข้อมูลที่ได้ดังนี้

2.1 ลักษณะการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพ ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพผ่านองค์กรต่างๆ ในชุมชน กลุ่มที่เข้ามาดูแลสุขภาพของประชาชน ได้แก่ อสม. กลุ่มแม่บ้าน ชมรมกีฬา เป็นต้น รวมทั้งสถานบริการทางการศึกษาและสาธารณสุข ได้แก่ โรงเรียน โรงพยาบาลของรัฐ หน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง ลักษณะของการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพของประชาชน คือ การฝึกอบรม ให้ความรู้ เพื่อให้เกิดผลดีแก่สุขภาพได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม และมีการติดตามดูแลพฤติกรรม หรือการกระทำของบุคคลในชุมชนจนถึงที่บ้าน นอกจากนี้ยังเป็นการจัดประสบการณ์ด้านสุขภาพในชุมชน เช่น การรณรงค์ทางด้านสาธารณสุขเพื่อกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนปฏิบัติตัวที่ถูกต้องทั้งส่วนบุคคล และการจัดสิ่งแวดล้อมเพื่อการมีสุขภาพดี มีการเผยแพร่ความรู้ผ่านหอกระจายข่าวสารของหมู่บ้าน สื่อต่าง ๆ เช่น ไปสเตอร์ ในทางอ้อมมี

หน่วยงานอื่น ๆ เช่น กระทรวงเกษตรจะเป็นผู้ให้การชี้แนะเรื่องการปลูกผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ไว้เป็นอาหาร พัฒนาการจะเป็นผู้ให้คำแนะนำด้านอาชีพ สร้างผลิตภัณฑ์ออกจำหน่ายเป็นการเพิ่มรายได้ หากประชาชนในชุมชนมีฐานะทางเศรษฐกิจดีย่อมส่งผลต่อการปฏิบัติทางสุขภาพที่ดีได้

2.2 รูปแบบ ขอบเขต และผลของการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพ ในชุมชนมีกลุ่มคนมากมาย มีการรวมกลุ่มกันตามความสนใจ หรือจากการแต่งตั้งทางภาครัฐเพื่อกระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ในชุมชนมีรูปแบบการส่งเสริมสุขภาพ 2 รูปแบบ คือ

2.2.1 การส่งเสริมสุขภาพของชุมชนโดยตรง ในชุมชนมีการส่งเสริมสุขภาพโดยสถาบันต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชน ที่พบเห็นได้บ่อย ได้แก่ วัด โรงเรียน สถานีบริการทางการแพทย์และสาธารณสุข สถาบันต่าง ๆ เหล่านี้จะเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในรูปแบบของการให้การศึกษา การให้ความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมสุขภาพ เช่น ในโรงเรียนจะเป็นผู้ให้ความรู้และประสบการณ์ด้านสุขภาพให้แก่เด็ก และประสานงานกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเพื่อให้บริการด้านสุขภาพ

2.2.2 การส่งเสริมสุขภาพของชุมชนในทางอ้อม ในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชนนั้นประกอบด้วยข้อปฏิบัติกันที่ได้เกิดจากขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อที่ได้สืบทอดกันมายาวนาน ในกฎ ขนบธรรมเนียมของสังคมนั้น ถือได้ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จำเป็นต้องอยู่กับชุมชนนั้น ๆ เช่น ประเพณีการนับถือผีปู่ย่า มีการกำหนดการกระทำทางเพศที่ถูกต้องตามประเพณีโดยเฉพาะพฤติกรรมทางเพศก่อนเวลาอันควร ในความเชื่อหากทำผิดประเพณีแล้วมักจะทำให้เกิดความเจ็บป่วยได้ หรือเกิดการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ นำไปสู่การทำแท้ง ถือได้ว่าเป็นการทำลายสุขภาพทั้งทางร่างกายจิตใจ และค่าเสีย กฏระเบียบ ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน นำไปสู่ความเสื่อมของสังคมในชุมชนได้

ขอบเขตการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพของชุมชน ชุมชนนั้นมีวิธีการดำเนินชีวิตที่เป็นเฉพาะของตนเอง ภายในชุมชนจะมีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะในกลุ่มญาติพี่น้อง มีการมีการพบปะพูดคุยกัน แลกเปลี่ยนข้อมูลกันอยู่เสมอ และยังมี การไปพบปะกับคนภายนอกชุมชน ทำให้การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเป็นไปอย่างกว้างขวาง ทำให้รู้เท่าทันเหตุการณ์ใหม่ ๆ ที่ทันสมัย จะเห็นได้ว่าหากในชุมชนใดที่มีความสัมพันธ์กันน้อย การพบปะพูดคุยกันเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันจะมีน้อย การเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเป็นไปได้ช้า ไม่ทันต่อเหตุการณ์ การเข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชนมีน้อยตามไปด้วย หากในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น จะทำให้มีการพบปะพูดคุยกันอยู่เสมอ ข้อมูลที่ได้จะทันสมัยทันต่อเหตุการณ์ของสังคมภายนอกที่เกิดขึ้น การเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพของชุมชนก็มากขึ้น

ผลของการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพของชุมชน คือ การปฏิบัติตัวที่ถูกต้องของสมาชิกในชุมชน ทำให้สมาชิกในชุมชนมีสุขภาพที่ดี ไม่เจ็บป่วยด้วยโรคที่ป้องกันได้ มีพฤติกรรมสุขภาพถูกต้อง มีทัศนคติที่ดีต่อการดูแลสุขภาพของตนเองได้ นอกจากนี้ภายในชุมชนยังมีการร่วมมือร่วมใจในการจัดสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสุขภาพดี ดังเช่นกรณีของการมีส่วนร่วมในการกำจัดขยะของ ชุมชนเพื่อป้องกันไม่ให้

2.3 ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพของชุมชน

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการดูแลสุขภาพความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะทำให้คนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของอันจะมีผลต่อการปฏิบัติงานอื่น ๆ ต่อไป การมีส่วนร่วมของชุมชนก่อเกิดความภาคภูมิใจและสร้างนิสัยในการทำงานร่วมกันภายในชุมชนอีกด้วย การส่งเสริมสุขภาพของครอบครัวได้กำหนดขั้นตอนการมีส่วนร่วมดังนี้

2.3.1 การมีส่วนร่วมคิดและตัดสินใจ ในชุมชนที่มีมีความสัมพันธ์กันในชุมชนสูงจะมีการเปลี่ยนความรู้ระหว่างคนในชุมชนตามประสบการณ์ที่พบ ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจในกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพเนื่องจากการเห็นความสำคัญของการดูแลสุขภาพและการป้องกันโรค การที่ชุมชนที่มีประสบการณ์ที่ไม่ถูกต้องในการดูแลสุขภาพอาจจะนำไปสู่การเจ็บป่วยได้ เครือข่ายทางสังคมในชุมชนเป็นผู้ให้คำแนะนำ ผู้ป่วยหรือสมาชิกคนอื่น ๆ จะเป็นผู้พิจารณาหรือพิจารณาาร่วมกันเพื่อหาวิธีการที่ปฏิบัติที่ดีที่สุดมาใช้ในการรักษาเพื่อกลับคืนสู่สภาวะปกติได้เร็วที่สุด

2.3.2 การมีส่วนร่วมดำเนินการ เครือข่ายทางสังคมมีความสำคัญต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคม ชุมชนจะเป็นผู้กระตุ้นให้คนในชุมชนในการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสุขภาพดี และให้การช่วยเหลือแก่ผู้ที่เจ็บป่วยผ่านองค์การ หรือกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ปัญหาขยะในชุมชนป่าแยะที่เกิดขึ้น ปัญหาเกิดจากการไม่มีที่กำจัดขยะสาธารณะ ประชาชนมีการเก็บขยะออกจากบ้านเรือนของตนเองใส่ถุง และนำไปทิ้งในชอยตันและเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของประชาชน นานเข้าเกิดเป็นที่เพาะพันธุ์แมลงวัน และส่งกลิ่นเหม็นก่อความรำคาญให้แก่ประชาชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณนั้น มีการนำเรื่องร้องเรียนผู้ใหญ่บ้าน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลคอนแก้ว จึงได้มาทำการสอบสวนเพื่อหาสาเหตุ ประชาชนจึงมีการมาร่วมประชุมกันหาแนวทางการแก้ไข โดยมีเจ้าหน้าที่ภาครัฐมาเป็นพี่ปรึกษา ในที่สุดจึงมีการตกลงกันว่าช่วยเก็บกวาดขยะที่เป็นปัญหา แนวทางการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านก็คือ การเก็บขยะออกมาจากครัวเรือนเก็บใส่ถุงขยะให้มิดชิดแล้วนำมาวางไว้บริเวณถนนโซดนา เพื่อให้เจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลนำรถขยะมาขนไปกำจัดต่อไป เป็นการร่วมกันการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น โดยความร่วมมือของชุมชนเอง มีภาครัฐคอยให้การสนับสนุน

2.3.3 การมีส่วนร่วมรับประโยชน์ การดูแลสุขภาพของชุมชนส่งผลให้ทุกคนในชุมชนมีสุขภาพที่ดี สามารถทำงานเพื่อเศรษฐกิจของครอบครัวได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้แล้ว ชุมชนยังให้กำลังใจ ดูแลเอาใจใส่ เพื่อให้ผู้ป่วยหายเป็นปกติในเร็ววัน ดังเช่น กรณีขยะของชุมชนหากเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนแล้ว ความร่วมมือร่วมใจในการดำเนินงานจะเกิดขึ้น สิ่งที่ประชาชนได้รับก็คือ ไม่มีเหตุรำคาญ หรือมีแหล่งเพาะพันธุ์เชื้อโรค อาจก่อให้เกิดการระบาดของโรคขึ้นได้ เช่น โรคอุจจาระร่วง เป็นต้น ดังนั้น การร่วมมือของชุมชนทำให้ทุกคนในชุมชนได้รับประโยชน์ ก่อให้เกิดความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาให้ชุมชนมีความสะอาด ปราศจากโรค และนำพาสู่การมีสุขภาพที่ดีได้

2.3.4 การมีส่วนร่วมประเมินผล การประเมินผลมีประโยชน์ต่อการดำเนินงาน ซึ่งในการประเมินผลนั้นสามารถทำได้ในทุกขั้นตอนของการดำเนินการ การประเมินการมีส่วนร่วม นั้นสามารถประเมินได้ในทุกประเด็นที่สำคัญก็คือ ภาวะผู้นำของคนในชุมชน องค์การที่มีอยู่ในท้องถิ่น การบริหารจัดการ แหล่งสนับสนุนอื่นๆ ซึ่งในการดำเนินงานของชุมชนอาจเกิดขึ้นอยู่แล้วเป็นธรรมชาติ แต่เมื่อเข้ามาส่วนร่วมในการดำเนินการเพื่อการส่งเสริมสุขภาพแล้วดูว่าประเด็นใดมีการพัฒนาเพิ่มมากขึ้นจากเดิมหรือไม่

ครอบครัวเป็นแหล่งพึ่งพาของสมาชิกในยามปกติและเจ็บป่วย ในยามปกติ นั้นครอบครัวจะเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่สมาชิก ในช่วงที่สมาชิกในครอบครัวมีภาวะสุขภาพปกติ พ่อแม่ ผู้ปกครองจะเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพของสมาชิก โดยการปฏิบัติเป็นแบบอย่างแก่สมาชิกเพื่อการมีสุขภาพที่ดี และการมีพฤติกรรมสุขภาพที่ถูกต้อง สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านเอง นอกจากนี้ ครอบครัวยังเข้ามามีส่วนให้ความช่วยเหลือและโน้มน้าวจิตใจให้สมาชิกเห็นความสำคัญของการมีสุขภาพดี จึงนับได้ว่าพ่อแม่เป็นผู้นำในการดูแลสุขภาพและสังเกตความผิดปกติของคนในครอบครัว หากพบความผิดปกติหรือเกิดภาวะเจ็บป่วย ครอบครัวมักจะรับภาระในการดูแลความเจ็บป่วย สนับสนุนให้ผู้ป่วยได้รับการดูแล ให้การรักษา รวมทั้งให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ป่วยให้ปฏิบัติตามแผนการรักษา ตลอดจนการดูแลด้านอารมณ์และจิตใจของผู้ป่วยด้วย หากประเมินอาการเจ็บป่วยว่ารุนแรง ผู้ป่วยมักจะปรับตัวหรือยอมรับได้ยาก จึงมักเรียกร้องความสนใจ อารมณ์หงุดหงิด ดังนั้น ผู้ที่เป็นบิดามารดาหรือสมาชิกในครอบครัวคนอื่น ๆ จำเป็นต้องยอมรับพร้อมกับปรับบทบาทของครอบครัวเพื่อให้การช่วยเหลือแก่สมาชิกที่เจ็บป่วยในทุกสภาพ ทั้งด้านอารมณ์และจิตใจ รวมทั้งคอยแนะนำ สนับสนุนให้ผู้ป่วยดูแล ปฏิบัติตัวเพื่อการรักษาให้ผลดีขึ้น ตลอดจนให้กำลังใจแก่ผู้ป่วยด้วย ในบางครั้งครอบครัวอาจจะต้องทดแทนบทบาทของผู้ป่วยในช่วงระยะเวลาเจ็บป่วยนั้นด้วย เช่น ในครอบครัวที่มีบุตรเจ็บป่วยด้วย

โรคเรื้อรัง จำเป็นต้องได้รับการดูแลอย่างต่อเนื่อง แม้อาจต้องลาออกจากการทำงานเพื่อดูแลบุตร หรือปรับเปลี่ยนงานเพื่อให้เหมาะสมและสะดวกในการดูแลเด็กด้วย เป็นต้น

รูปแบบของการส่งเสริมสุขภาพ ในครอบครัวของชุมชนบ้านป่าแจะ ส่วนใหญ่จะเป็นการให้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพผ่านอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) เจ้าหน้าที่ภาครัฐ เป็นผู้จัดกิจกรรมด้านสุขภาพให้แก่ อสม. ได้แก่ เรื่องโรคต่าง ๆ ตลอดจนการป้องกันโรคที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะเป็นการให้ข้อมูลซึ่งเป็นทางเลือกต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ในผู้อาวุโสในครอบครัวหรือในเครือญาติจะเป็นผู้ให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความเชื่อ ที่ได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษหรือจากประสบการณ์ของตนเอง การแสวงหาการรักษาส่วนใหญ่จะเป็นการรักษาแบบการแพทย์พื้นบ้าน ส่วนครูหรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุขนั้นจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับโรคและการรักษาโรคแบบการแพทย์ สมัยใหม่ การแพทย์ทั้งสองแบบนี้ชาวบ้านจะนำมาผสมผสานกันโดยจะทำการรักษาทั้งสองระบบ หรืออาจจะเป็นทางเลือกสำหรับชาวบ้านในการบริการทางการแพทย์ ทางเลือกให้แก่ชาวบ้านได้